تۆنی هۆپ

ڕەوشتی پزیشکی

پێشەکییەکی زۆر کورت

له ئینگلیزییەوە: غازی محەمەد

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

40

زنجیره کتێبی ئۆکسفۆرد

ڕەوشتی پزیشکی

پێشەکییەکی زۆر کورت

سەرچاوەکانی ئەم وەرگێڕانە:
Tony Hope
Medical ethics
A very short introduction
Oxford University press 2004

دەزگای رۆشنبیری جەمال عیرفان

بڵاوکراوەکانی دەزگای رۆشنبیری
جەمال عیرفان ٢٠٢٢

زنجیرە: (١١٣)

بەڕێوەبەری دەزگا:
سیروان حەمەسەعید حەمەخورشید

Tel: 0533202936 07701549509
email: jamalerfan99@gmail.com
jamal erfan cultural foundation
www. jamalerfan.com

ناونیشان: سلێمانی، شەقامی سالم، بەرامبەر ماکسی مۆڵ

ڕەوشتی پزیشکی

پێشەکییەکی زۆر کورت

تۆنی هۆپ

له ئینگلیزییەوە: غازی محەمەد

زنجیره کتێبی ئۆکسفۆرد

٤٠

ڕەوشتی پزیشکی

- نووسەر: تۆنی هۆپ
- وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: غازی محەمەد
- دیزاینی ناوەوە: ئومێد محەمەد
- دیزاینی بەرگ: ئارام عەلی
- نۆرەی چاپ: چاپی یەکەم: ٢٠٢٢
- تیراژ: ٥٠٠ دانە
- نرخ: ٥٠٠٠ دینار
- چاپ: چاپخانەی تاران

مافی ئەم کتێبە پارێزراوە بۆ دەزگای ڕۆشنبیریی جەمال عیرفان، هیچ کەسێک مافی لەبەرگرتنەوەی نییە، جا گەر بە شێوەی ئەلیکترۆنی، کاغەزی، وێنەیی، یان هەر شێوازێکی تر بێت.

پێڕست

پێشەکییەکی زۆر کورت: ٩

بەشی یەکەم: بۆچی ڕەوشتی پزیشکی هەژێنەرە.....................١١

بەشی دووەم: مەرگی ئاسان...١٩

بەشی سێیەم: بۆچی ئەو ‹ئامارییانەی› بە گیانیان.......................٤٧

بەشی چوارەم: ئەو کەسانەی بوونیان نییە؛.................................٧١

بەشی پێنجەم: سەندووقی بیرکردنەوە...٩٥

بەشی شەشەم: دژبەیەکی سەبارەت بە شێتی ١١٩

بەشی حەوتەم: چۆن بۆماوەزانیی سەردەم نهێنییە..................١٣٧

بەشی هەشتەم: ئایا لێکۆڵینەوەی زانستی پزیشکی...................١٥٥

بەشی نۆیەم: پزیشکی خێزانی سەردانی ماڵی لۆردەکان دەکات...١٧٥

پرۆژەی وەرگێڕانی زنجیرە کتێبەکانی
زانکۆی ئۆکسفۆرد

زیاتر لە ٢٥ ساڵ بەر لە ئیستا، ساڵی ١٩٩٥، زانکۆی ئۆکسفۆرد، کە دامەزراوەیەکی دیاری دنیای ئەکادیمی و جیهانە بە گشتی، دەستی بە پرۆژەیەکی گرنگ کرد. پرۆژەکە پێکهاتووە لە زنجیرە کتێبێکی کورت و پوخت و زانستی لە تەواوی بوارە جیاوازەکاندا: لە پرسی تیرۆرەوە بۆ کەشوهەوا، ئابووری کۆن و نوێ و پرسی جیهانگیری. لە فەلسەفەی پێش سوکراتەوە بۆ مۆدێرن و پۆست‌مۆدێرن. لە مێژووی کاتەوە بۆ مێژووی جیهان، لە فیزیکی کۆنەوە بۆ کوانتەم و دنیای دیجیتاڵ و ئایندەی مرۆڤ. لە بوونناسیەوە بۆ ئاییناسی و مێژووی ئایینەکان و پرسی ئیسلام و ئەندازیاری و ماتماتیک. لە ئەفسانەناسییەوە بۆ ئەدەبناسی و تیۆر و ڕەخنەی ئەدەبی... پرۆژەکە خۆی بە یەک بوارەوە نەبەستۆتەوە، بەڵکو دەستی بۆ تەواوی بوارە جیاوازەکان بردووە، ئەمەش لە بێ پلانی و هەڕەمەکییەوە نییە، چونکە بێ پلانی لە زانکۆیەکی پلانسازی وەک ئۆکسفۆرد ناوەشێتەوە.

سروشتی ئەم زنجیرە کتێبانە، بریتییە لە زانستیبوون، کورتی و پوختی و چڕی و ئێستاییبوون، کە هەموو کتێبەکان لەلایەن کەسانی پسپۆر و شارەزای بوارەکان لەسەر ئاستی جیهان نووسراون. خوێنەر کاتێک بەر هەر بەرهەمێک لەم پرۆژەیە دەکەوێت، دەزانێت چەند هارمۆنی و سادەقووڵ نووسراون. خاڵێکی درەوشاوەتر، بریتییە لە خوێندنەوە و شیکاری ڕووداوەکانی هەنوکە، واتە کتێبەکان تەنیا هۆنینەوەی چیرۆکی ڕابردوو نین، بەڵکو شیکاری دۆخی ئێستای جیهان و مرۆڤ دەکەن.

ئۆکسفۆرد لە ١٩٩٥ تا ٢٠١٨ زیاتر لە ٦٠٠ کتێبی لەم زنجیرەیە بڵاوکردۆتەوە؛ سەرەتای هەر مانگێک کتێبێکی نوێیان بڵاوکردۆتەوە. بەهۆی بایەخی نەبڕاوەی پرۆژەکەوە، زنجیرە کتێبەکان بۆ زیاتر لە ٢٥ زمانی دنیا وەرگێڕاون، وا ئێستا زمانی کوردیش دەیەوێت ببێتە یەکێک لەو زمانانەی ئەم پرۆژەیە لە ئامێز دەگرێت. دەستبردن بۆ وەرگێڕان و لە ئەستۆگرتنی ئەم کارە، بەرپرسیارێتییەکی مێژوویی و ئەکادیمی گرنگە، کە دەزگای جەمال عیرفان بە سپۆنسەری (د. تەها ڕەسوڵ) ئەنجامی دەدەن. وابڕیارە هەر سێ مانگ جارێک ١٠ بۆ ١٥ کتێب لە زمانی یەکەمەوە لە ڕێگەی وەرگێڕی شارەزاوە بڵاوبکاتەوە. ئەمە پرۆژەیە و پرۆژەش بە دڵنیاییەوە قۆناخێکی مێژوویی لە بزاڤی ڕۆشنبیری و کتێبخانەی کوردیدا بۆ خۆی دروستدەکات، بەهیواین ببێتە داینەمۆی دروستکردنی نەوەیەکی نوێی بەرپرسیار و هۆشیار.

سەرپەرشتیاری پرۆژە
هەرێم عوسمان

پێشەکییەکی زۆر کورت

بۆ هەریەکێک بییەوێت بە ڕێگەیەکی سووک و ئاسان دەستی بگاتە هەر بابەتێکی نوێ، ئەوا دەتوانێت، ئەو بابەتانە بەدەستبێنێت کە لەلایەن پسپۆرانی تایبەتەوە نووسراون و بۆ زیاتر لە ٢٥ زمان لەتەواوی جیهاندا بڵاوکراونەتەوە.

لە ساڵی ١٩٩٥ ەوە ئەم زنجیرە کتێبە بڵاو دەکرێتەوە، خۆی لە کۆمەڵێک بەرهەمی هەمەڕەنگدا دەبینێتەوە لە بابەتەکانی مێژوو، فەلسەفە، ئاین، زانست و زانستی مرۆڤایەتی. ئەم کتێبەی لەبەردەستدایە، یەکێکە لە بەرهەمەکانی ئەو زنجیرەیە، لە ساڵی ٢٠٠٤ بڵاوکراوەتەوە. لەپێشەکیی ئەو چاپەدا هاتووە: لەماوەی چەند ساڵی ئایندەدا ئەم پرۆژەیە گەشە دەکات بۆ کتێبخانەیەک کە سەدان کتێب لەخۆ دەگرێت- پێشەکییەکی کورت بۆ هەر شتێک، لە میسری کۆن و فەلسەفەی هیندییەوە دەستپێدەکات تا دەگاتە هونەری خەیاڵ conceptual و گەردووونناسی.

بەشی یەکەم
بۆچی ڕەوشتی پزیشکی هەژێنەرە

« من ئەوەندە کاتم نییە بیر لە شتەکان بکەمەوە» کاتێ ئەمەی گوت چمکی داکۆکی لەخۆکردنێک لە تۆنی دەنگی دەخشا «من لە نێو سەدان و هەزاران کەسدا بەشداریی ژیان دەکەم. فەلسەفە بۆ سەرخۆشەکان بە جێدێڵم».

خاوەنی کوشکی ئایس کریم- ئەبریستیۆس مۆن ئامور

ڕەوشتی پزیشکی، لە نێوان پلان دارێژەرو جێبەجێ کاردا، لە نێوان فەیلەسوف و ئەنجامدەردا، بە هەوەس و خووی جیاواز خۆی نمایش دەکات: ئەمەش پەیوەندیی بە چەند پرسیارێکی مۆراڵیی گەورەوە هەیە: بۆنموونە **مەرگی ئاسان و کوشتنی بە ڕەوشتانەیە**. ئەم دۆخە بەرەو جیهانی فەلسەفەی سیاسی دەمانبات. پێویستە چۆن سەرچاوەکانی چاودێریی تەندروستیی پێویست دابەش بکەین، پرۆسەی

بڕیاردانەکە چۆنە؟ پەیوەندی بە مەسەلە یاساییەکانەوە هەیە؟ ئایا مەرگی ئاسان سەبارەت بە پزیشکەکە بە تاوان دادەنرێت، یان نا؟ چی کاتێک دەتوانرێت نەخۆشی دەروونی بەبێ ویستی نەخۆشەکە خۆی چارەسەر بکرێت؟ ئەمەش بەرەو مەسەلە جیهانییە گەورەکە دەمانبات کە پەیوەستە بە پەیوەندیی ڕاستەقینەی نێوان وڵاتە دەوڵەمەند و هەژارنشینەکانەوە.

زانستی پزیشکیی نوێ، بژاردەی مۆراڵی نوێی هێناوەتە کایەوە، بەرهەڵستیی هەموو ئەو بۆچوونە کۆنانە دەکات کە ئێمە سەبارەت بەخۆمان هەمانە. بیرۆکەی بەرهەمهێنانی چەند فیلمێک سەبارەت بەو مەسەلەیە لە خەیاڵی زانستیدا بەرجەستەکردووە. توانای دروستکردنی کۆپیی مرۆڤ و گیانەوەران بە دوور نازانرێت. تەکنۆلۆجیای دروستکردنی کۆرپەلە (بلووری)، زۆر بە ڕاشکاوی ئەو پرسیارە دەخاتە بەرباس کە لە بەرژەوەندیی ئەوانەدایە کە هێشتا لە دایک نەبوون- و ڕەنگە بوونیان نەبووبێت. ئەم پرسیارە بەرەو دەرەوەی کردەی پزیشکی دەمانبات و دوورمان دەخاتەوە، لەو بەرپرسیارێتییەی بەرامبەر ئایندەی مرۆڤایەتی دەیگرینە ئەستۆ.

مەودای ڕەوشتە پزیشکییەکان لە میتافیزیکەوە درێژدەبێتەوە بۆ دونیای پراکتیک. نەک هەر گرنگیی بە کێشە گەورەکان دەدات، بەڵکو گرنگی بە کاری پراکتیکی ڕۆژانەش دەدات لە پیشەی پزیشکیدا. پزیشکەکان سەر گەرمی ژیانی ڕۆژانەی خەڵکن، ژیانی ئاساییش پڕە لە کێشەی ئەخلاقی. ژنێکی بە تەمەن جگە لەوەی بڕێک لە نەخۆشیی خلەفانی لەگەڵە، بەدەست نەخۆشییەکی

گرانیشـەوە دەنـاڵێنێ کە ژیـانی لـێ تـاڵ کـردووە. ئایـا بەو هەمـوو داودەرمـان وتوانـاو تەکنۆلۆجیـایەی لەبەردەسـتایە دەکرێ لە نەخۆشخانە چارەسەر بکرێ، یان دەبێ لە کونجی ماڵەوە پشوو بدات؟ ڕەنگە خێزانەکە بەمە ڕازی نەبن. ڕەنگە ئەم کەیسـەـ کەیسـێکی ئەوتـۆ نەبێـت ببێـتە مانشـێتی ڕۆژنامەکـان؛ بەڵام وەکـو مامۆسـتایانی دێرینـی هـونەر لەسەردەمی ڕینیسانسدا دەرکیان پێکردووە، شتە ڕۆتین و گـرنگەکەی زۆربەی ژیـانی ئـێمە، لە زۆربەی کاتەکانـدا، ڕەوشتناسییە لە بواری پزیشکیدا، پێویستە ئامادەبین لەگەڵ تیـۆردا ڕەفتـار بکەیـن، کـات لەبەکارهێنـانی خەیـاڵ و پێشـبینییەکاندا خەرج بکەیـن. بەڵام دەبـێ لایەنە پراکتیکییەکـانیش پشـتگوێ نەخەیـن: بتـوانین پێڕەوێکـی بێ فرتوفێڵ و دوور لە لووتبەرزی بگرینە بەر.

سەرەتا لە ڕووی تیۆرییەوە گرنگیی تایبەتم بە ڕەوشتی پزیشـکی دەدا، کاتێـک خەریکـی پلەیەکـی خوێنـدن بـووم کە ئەویـش فەلسـەفە بـوو، بەڵام کاتێـک پەیوەنـدیم بە کـۆلێژی پزیشـکییەوە کـرد، زیـاتر بە لای لایەنە پـراکتیکییەکەدا بامـدایەوە. چـونکە پێویسـتم بە بڕیـاردان بـوو، دەبـوایە یارمەتیی مەیدانیی نەخۆش بدەم، وەکو پزیشکێکی دەروونی psychiatrist خەریکی ڕاهێنان بووم، بابەتی ڕەوشتناسـی لە گۆشـە پراکتیکییەکـانی ژیـانی منـدا وەکـو پزیشـکێک لە جیهـانی کلینیکـدا زۆر کـاڵبووەوە. لەگەڵ گەشـە کردنـی ئەزمـونی نێـو قاوشـەکاندا، زیـاتر هەستم بەوە دەکـرد، بەهـا مۆراڵییەکـان خۆیـان لە هەنـاوو نـاخی پزیشـکیدان. بـۆ بڕیـاردان لەسـەر کەیسـە کلینیکییەکـان لە ئەنجـامی مەشـقی پزیشـکیدا زیـاتر تەرکیـزم خسـتبووە سـەر گرنگیـی

بەکارهێنـــانی بەڵـــگەی زانســـتی. زۆر بیـــرم لەو پاســـاوو بیانووانە نەدەکردەوە، کە پەیوەندی بە ڕەوشتی پزیشکییەوە بوو. تەنانەت تێبینیی ئەو ئەگەرە ئەخلاقییانەم نەدەکرد کە لە پشـــتی بڕیارەکـــانەوە ســـەرهەڵدەدەن. بەڵام دواتـــر بەرە بەرە، هەســـتم بەوەکـــرد بەرەو ڕەوشتناســـی لە پیشـــەی پزیشـکیدا هەنگاوم دەنێم، دەمویست لە ڕێگەی نەخۆش و ڕاهێنـانی پزیشـکییەوە، ســوود لە ڕەوشتناســی وەربگـرم. وەکو وتم من زۆر چێژم لە بواری تیۆری دەبینی، حەزم لێبوو بە ئاراســتەی گشـتی و ئەبسـتراکتدا هەنگـاو هەڵێـنم؛ بەڵام ئێستا دەبینم پراکتیک شتێکی ترەو زۆر جیاوازە.

(وێنەی ١). ڕەوشتی پزیشکی، پەیوەندیی بە جووتیارەکەو ئیکارۆسەوە (قاچەکانی بە حەواوە خەریکە نقووم دەبێت).
Brugel, Icarus (1555)

بۆ نموونە لە کێشەی نەبوونی شوناسنامەدا، لە کێڵگەی مینی فەلسەفیدا گفتوگۆم دەکرد (بەشی ٤)، چونکە پێموابوو، مەسەلەکە پەیوەستە بەو بڕیارانەوە کە پێویستە لەسەر پزیشکان و کۆمەڵگە پێیکەوە بیدەن. فەیلەسووف و بیرمەندی مێژوویی، ئیشعیا بێرلن، دەسپێکێکی سادەو سانای سەبارەت بە تۆلستۆی لە ڕێگەی وتەیەکی شاعیری یۆنانی ئەرخیلۆخۆسەوە نووسیوە:

«ڕێوی زۆر شت دەزانێت، بەڵام ژیشک یەک شت دەزانێ، بەڵام یەک شتی گەورە».بێرلن بە شێوازێکی میتافۆری، ئاماژە بەو جیاوازییەی نێوان ڕێوی و ژیشک دەدات، ڕەنگە بەو مەبەستە بێت " قووڵترین جیاوازی بخاتە نێوان نووسەرو بیرمەندان، و ڕەنگە لە نێوان مرۆڤ بەشێوەیەکی گشتی"، ژیشک نموونەی ئەو کەسانەیە، هەموو شتەکان بە دیدێکی سێنتراڵەوە چاو لێدەکەن،

تاک سیستەمن، زیاتر یان کەمتر پەیوەستن، یان ڕاشکاوانە ترن لە شێوازی دەربڕین، تێگەیشتن، بیرکردنەوەو هەستکردندا- پرەنسیپێکی تاک ڕەهەند و جیهانییان هەیە، ئەوەی ئەوان دەیڵێن گرنگیی خۆی هەیە.

نوێنەرایەتیی ڕێوی

ڕێوی.. نوێنەرایەتیی ئەو کەسانە دەکات، بە دوای مەبەست و ئامانجی هەمەچەشنەدا وێڵن، زۆرجار ئەو ئامانجانە نەک هەر پەیوەندییان بە یەکەوە نییە، بەڵکو دژو ناکۆکن، ئەگەر لە ڕووی دیفاکتۆوە پەیوەستیش بوون، ئەو بیرۆکانە هەڵدەبژێرن یان بەو کارانە ئاسوودەن کە دوورن لە ناوەندێتی و سێنتراڵەوە، ئەزمونە گەورەو جیاوازەکان

پێکەوە گرێدەدەن، بێئەوەی هەوڵی ئەوە بدەن لە *گەڵیاندا دەگونجێ یان نا*.بێرلن، نموونەی لەسەر ژیشک هێناوەتەوە: دانتی، ئەفلاتون، دۆستیۆفسکی، هیگڵ، برۆست. لە نموونەی ڕێویش: شەکسپیر، هیرۆدۆتس، ئەرستۆ، دی مۆنتین، و جۆیسن. بێرلن بەردەوام دەبێ و دەڵێت: تۆلستۆی بە سروشتی خۆی ڕێوی بوو، بەڵام باوەڕی بەوە هێناوە ژیشکە.

(وێنەی ٢). تۆ کامیانی ژیشک یان ڕێوی؟

من خۆشم ڕێویم یان بەلای کەمەوە دەمەوێ ڕێوی بم، مـــن سەرســـامم بە زرنگـــی و وردبینـــی ئەوانەی هەوڵـــی دروســـتکردنی دیـــدێکی هـــاوبەش دەدەن، بەڵام وا بەبـــاش دەزانـم دیـدێک بێت دەوڵەمەنـد بە دژبەیەکی، هەنـدێجار دەمەوێ دیدی ڕێوییەکانی بێرلن لێڵ و ناڕوون و تێکدەرانە بن بەڵام نامەوێ لەم کتێبەدا خۆم بخزێنمە نێو کێشە فرە ڕەهەنـــدەکانەوە، بەڵکـــو دەمەوێ لە ڕێـــگەی یەک تیـــۆریی ئەخلاقییەوە لەسەریان بدوێم. هەر بەشێک لەم کتێبە کە من گفتوگۆی لەسەر دەکەم، وەکو مەسەلەیەک لێی دەڕوانرێت کە زۆر تـــایبەتە، میتـــۆدی گفتوگۆکـــانم وا دەردەکەون زۆر پەیوەســـتن بەو بـــابەتەوە کە لەســـەری دەدوێـــم. بـــواری هەمەچەشنەم هەڵبژاردووە لە بەشی جیاواز لەیەکتریدا، هەر یەکەی بەجیا ڕووماڵیان دەکەم، لەوانە: بۆماوەزانی، تەکنیکە نوێیەکـــانی منـــداڵبوون، تەرخـــانکردنی پـــارە، تەندروســـتی دەروونـی، لێکۆڵینەوەی پزیشکی، ...تاد؛ لە هەر بوارێک لەم بوارە تازانەدا ڕەچاوی یەک مەسەلە کراوە.

لە کۆتـایی کتێـبەکەدا، ڕێنمـایی خـوێنەرم کـردووە بـۆ مەسەلەی ترو خوێندنەوەی تر. ئەوەی لە هەموو بەشـەکاندا هـــاوبەش و بەرچـــاوە، بە ناوەنـــدکردنی بیرکـــردنەوەو مـاقوڵییەتی بابەتەکـانە. مـن پێمـوایە ڕەوشـتی پزیشـکی لە بنچیـنەوە بـــابەتێکی ئەقڵانیـــیە: واتە مەســـەلەکە هەمـــووی پەیوەسـتە بەو بڕوبیـانووانەوە دەبێـتە هـۆی، سـەرهەڵدانی ڕاوبۆچوونی تۆ، بە هەمان شێوە لەسەر بنەمای هۆکارەکان خـۆت ئامـادە دەکەیـت بـۆ گۆڕانکـاری لە ڕاوبۆچوونەکانـت، هەر لەبەر ئەوەشـــە یەکێـــک لەبەشـــەکان، لە ناوەڕاســـتی کتێـبەکە، ڕەنگـدانەوەی ئـامرازە جیاوازەکـانی مشـتومڕی

ئەقلانیـــیە. بەڵام لەگەڵ ئەوەی مـــن بـــاوەڕم بە گرنگیـــی مەرکەزییەتـــی هۆکـــار و بەڵگەکـــانە، بەڵام ئەو ڕێـــوییەی لە نـاخی منـدایە، هاوشـێوەی هەڕەشـەو ئاگـادار کـردنەوەیەکە. بیرکـردنەوەی ڕوون و پێـوەرە باڵاکـانی ئەقلانیـیەت تێیـدا بەس نـین. ئێمە پێویستمان بە گەشـەپێدانی دڵ و لە هەمـان کاتـدا ئەقڵیشـمانە. ڕەنـگە ڕێکخسـتن و پەروەرشـی ئەخلاقـی بەرەو کـاری خـراپ و بڕیـاردانی هەڵەمـان ببـات، ئەگەر شـــوێنکەوتەی هەســـتیارییە ڕاســـتەقینەکان نەبـــووین.

ڕۆماننووس زادی سمیس دەنووسێ:

لە ڕۆمـانی کۆمیدی ئینگلیزیدا هـیچ تاوانێک لەوە گەورە تـر نییە، بـاوەڕت وابـێ تـۆ لەسـەر حەقـی. ئەو پەنـدەی لە ڕۆمـانی کۆمیدیدا سـوودمان لێبینیـوە، لەوەدایە پەرۆشـیمان بـۆ ئەخـلاق وای لێکـردووین، ڕەق بـین، یەک لا بـین، سـاف بین.

ئەم وانەیە پێویســـتە بخـــرێتە هەر بوارێـــک لە بـــواری ڕەوشتە پراکتیکییەکانەوە لەوانە ڕەوشتی پیشەی پزیشکی.

باشـترین شـوێن بـۆ دەسـتپێکی ئەم گەشـتی ڕەوشـتە پزیشکییە کامەیە جگە لەو شـوێنەی لەگەڵ کێشـە ئاڵۆزەکەدا یەکانگیر دەبێت ئەویش مردنی ئاسانە؟

بەشی دووەم

مەرگی ئاسان: پراکتیکی پیشەی پزیشکیی ئەرێنییە، یان تاوانی کوشتنە؟

کردەوەی باش پێویستی بە ڕوونکردنەوەی زۆر نییە، بەڵام کاتێک کارێکی نەگریس ئەنجام دەدرێت، هونەری ڕەوانبێژی بە تەواوی تێدا بەکاردێت، مەبەست لەو ڕەوانبێژییە پەردەپۆش کردنی ئەو کارە نەگریسەیە.

سیوسیدیدیس[1]

1 Thucydides

پراكتیزەكردنــی مەرگــی ئاســان، ڕێـك پـێچەوانەی ئەو نەریـتەیە كە زۆر لە كـۆنەوە ڕێـزی لـێ گیـراوە كە دەڵـێ: " مەكوژە، كوشتن گوناهە ". بەڵام لە ژێر قورسـایی هەندێ لە هەلومەرجەكانـدا، كوشـتنی بەبەزەیـی بەپێـی دوو پرەنسـیپی مۆراڵی ڕێگە پێدراو، لە پیشەی پزیشكیدا ڕێزی لێگیراوە:

پــوختەی پێداویســتییەكانی كوشــتنی ئاســان بە پێــی مەرجەكانی یاسای هۆڵەندی

١- ئایندەی نەخۆشەكە توانای بەرگەگرتنی ئەو ئازار و ژانەی نەبێت كە بە دەستییەوە دەناڵێنێ.
٢-داواكردنی مردن خۆبەخشانە بێت و پێشتر بە باشـی لێی كۆڵرابێتەوە.
٣-پێویسـتە پزیشـك و نەخـۆش هەردووكیـان گەیشـتبنە ئەو باوەڕەی هیچ چارەسەرێكی تریان لەبەردەمدا نییە.
٤-ئەو مـــردنە وا پێویســـت دەكـــات ڕای پزیشـــكی دووەمیشـی لەسـەر بێـت، دەبـێ كۆتـایی هێنـان بە ژیـانی نەخۆشەكە بە ڕێگەی پزیشكیی گونجاو بێت.

ئەو دوو پرەنسـیپەش، سـەربەخۆیی بڕیـاردانی نەخـۆش، لەگەڵ لە بەرچاوگرتنی بەرژەوەندییە باڵاكانی نەخۆشەكەیە.

لە سویسـراو ویلایەتـی ئەریـگۆنی ئەمەریـكا خۆكوشـتنی نەخــۆش بە یــارمەتی پزیشــك دەبێــت، ئەمەش ئــامۆزای كوشــتنی ئاســانە، ئەگەر لە ڕووی یاســاییەوە مەرجەكــان هاوشـێوەبن. لە سـەد سـاڵی دوایـیدا سـێجار لە كۆشـكی

لـۆردانی بەریتانیـا پـرۆژەی ئامـادەکراو بـۆ لێکـۆڵینەوە، سەبارەت بە یاسایی کردنی *کوشتنی ئاسان* خرایە بەرباس، بەڵام لە هەر سـێ بـۆنەکەدا ئەم پـرۆژەیە ڕەت کـرایەوە. کـۆمەڵەی زۆر لە جیهانـدا بە مەبەسـتی *کوشـتنی ئاسـان و خۆبەخش* دامەزران، ئەندامێکی زۆریان بۆ خۆیان ڕاکێشا.

گەمە کردن بە کارتی نازییەت

ئەو هەراوزەنـایەی دژی کوشـتنی خـۆبەخش، بـووە شتێکی باو، ناڕەوا بوو، من ناوم نـا " گەمە کـردن بە کـارتی نـازییەت" چـونکە دژبەرانـی کوشـتنەکە پشـتیوانانی کوشتنەکەیان بەم کارتە تاوانبار دەکرد: «ڕاو بۆچوونەکانت هاوشێوەی ڕاوبۆچوونی نازییەکانە»، بە کورتی دەرەنجامی ئەم لێدوانە ڕەوانبێژییە، دژ بە پشتوانانی کوشتنی خۆبەخش ئەوەی ڕوون دەکردەوە: «ڕاوبۆچوونەکانتان سەرتاسەر بێ ڕەوشتانەیە».

ڕێگەم بدەن با ئەم گفتوگۆیە بخەمە چوارچێوەی فۆرمی فەلسـەفەی کلاسـیکەوە، کە ناسـراوە بە پێـوەری لۆجیـک Syllogism (دەمەوێ لە بەشـی پێنجەمـدا زیـاتر لێـی بدوێم):

ئەگەری ١: زۆربەی ئەو ڕاوبۆچوونـانەی نازییەکـان هەیانبوو، بە تەواوی دوور بوو <u>لە ڕەوشتەوە.</u>

ئەگەری٢: ڕاوبۆچوونت (بۆ پشتیوانی کوشتنی ئاسان لە ژێر هەندێ هەلومەرجدا)، <u>ڕاوبۆچوونی نازییەکانە.</u>

ئەنجام: ڕاوبۆچوونت تەواو بێ ڕەوشتانەیە.

ئەم ئەگەرە، ئەگەرێکی ڕەوا نییە. تەنها ئەو کاتە دەبێتە ئەگەرێکی ڕەوا ئەگەر تەواوی ئەو ڕاوبۆچوونەی نازییەکان

هەڵیــان گرتــووە، بــێ ڕەوشــتانە بێــت. بــۆیە ئەگەری ۱ دەگۆڕمەوە بە ئەگەری ۱ *. بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

هەمـوو ئەو ڕاو بۆچوونـانەی نازییەکـان هەڵیـان گرتـووە بێ ڕەوشـتانەیە. لەم دۆخەدا ئەگەرەکە لە ڕووی لـۆجیکەوە ڕەوایە. بەڵام بـۆ ئەوەی بـزانین ئەگەرەکە ڕەوایە، پێویســتە هەڵسەنگاندن بۆ باوەڕی ۱ * بکەین.

لێـرەدا دوو لێکـدانەوە بـۆ وەڵامــی ۱ * هەیە. یەکــێ لە لێکدانەوەکان کۆپییەکی وەڵامـی ناڕاسـتی کلاسیکییە (هەڵەی هـاوڕێتیی خـراپ): ئەمە بیرێکـی تـایبەتی ڕاسـت یـان هەڵەیە، نەک بە هـۆی پشــتگیری کــردن یــان بەرهەڵســتی کردنــی ڕاوبۆچوونەوە، بەڵکو بەهـۆی چـاکەی حەقیقەتـی ئەو کەسـە تــایبەتە، یــان گــرووپەی ئەو ڕایەی هەڵگرتــووە بــڕوانە (warburton, 1996)، بەڵام خەڵکــی خــراپ ڕەنــگە ڕاوبۆچوونی باشی پێ بێت و خەڵکی باشیش دەکرێ، چەنـد ڕاو بۆچوونێکی خراپی لە خۆیدا هەڵگرتبێ. دەکرێ یەکـێ لە گەورە پیـاوانی نـازی لە ڕووی ڕەوشـتییەوە ڕووەکـی بێـت. ئەم ڕاستییە پەیوەندی نییە بە مەسەلەی ئەوەی ئایا بنەمـای ئەخلاقــی لە بەرژەوەنــدی ڕووەکخۆرەکــان هەیە یــان نــا. ئەوەی گــرنگە هۆکارەکــانی ڕای دیــاریکراوو بەرهەڵســتی کردنـی ڕای کەســەکەیە نەک کەســەکە خـۆی، زۆر بە باشـی ڤیجتەریـانیزمی هیـتلەر[2]، لەســەر بنەمــای تەندروســتی ناسراوە نەک ئەخلاقی (Colin Spencer, 1996) .

---

2 Vegetarianism

-بەکەسێکی ڕووەکی دەوترێ، لە دوادواییەکانی ژیانیدا ئەدۆلف هیتلەر (۱۸۸۹-۱۹٤٥) سیستەمێکی خۆراکیی ڕووەکی پێرەوکرد. هێشتا ڕوون نییە

بەڵام لێکدانەوەکەی تر کە زیاتر موژدەبەخشە نکە ڕاو بوچوونی نازی کە ئاماژەی پێدراوە، کۆمەڵێ ڕاوبۆچوونی پەیوەندیدارە، هەر هەمووشیان ڕاوبۆچوونی نائەخلاقین، پشتبەستوون بە ڕاسیزم، باوەڕیان بە کوشتنی خەڵک هەیە «پێچەوانەی ویستی خۆیان» و دژی بەرژەوەندییەکانیان کاردەکەن. ئابەمجۆرە، کاتێک دەوترێ کوشتنی ئاسان ڕاوبۆچوونێکی نازییانەیە، مەبەست لەوەیە یەکێ لە ڕاوبۆچوونە بنەڕەتییەکان بێڕەوشتانەیە، لە دیدو جیهانبینیی نازییەتی بێڕەوشتەوە. کێشەی ئەم مشتومڕە لەوەدایە زۆربەی ئەوانەی پشتیوانی لە کوشتنی ئاسان و خۆبەخش دەکەن- وەکو ئەوەی لە هۆڵەندا پراکتیزە دەکرێت بۆنموونە، دژی دیدو بۆچوونی نازییەتن لە جیهاندا. بەڵکو تەواو بە پێچەوانەوە، هەردوو لایەنی مشتومڕەکە سەبارەت بە کوشتنی ئاسان، لەوەدا کۆک و تەبان، ئەو کوشتنەی نازییەکان ئەنجامیان داوە، لە ژێر پەردەی کوشتنی بەبەزەیی، بە ئاشکرا بێ ڕەوشتانەبووە. ئێستا پرسیارەکە ئەوەیە کوشتنی بەبەزەیی لە ژێر هەر بڕوبیانوویەکدا بێت، ڕاستە یان هەڵەیە، ئەخلاقییە یان نا ئەخلاقی، هەموو ئەمانە دەوەستێتە سەر ئەوەی لەم دۆخە دیاریکراوانەدا مەبەست لە کوشتنی ئاسان ڕوون و ورد بێت، تەنها ئەو کاتە

بۆچی ئەو سیستەمەی هەڵبژارد، بەڵام گێڕانەوەکان جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە، پێش بەرپابوونی جەنگی جیهانیی دووەم، هیتلەر گۆشتخۆربووە. لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٧ دوکتورەکان سیستەمێکی خۆراکییان بۆی دانا خاڵی بوو لە گۆشت، خەڵکی عەوام وایاندەزانی کە هیتلەر خۆی کەسێکی ڕووەکخۆرە.(وەرگێڕ)

دەتوانیــت لایەنگــرو نەیارەکــانی گفتوگــۆکە، بەشــێوەیەکی ڕاســت و دروســت هەڵســەنگێنیت. ئەوەی پێویســتمانە هەندێ بەرچاو ڕوونییە لە کەیسەکەدا.

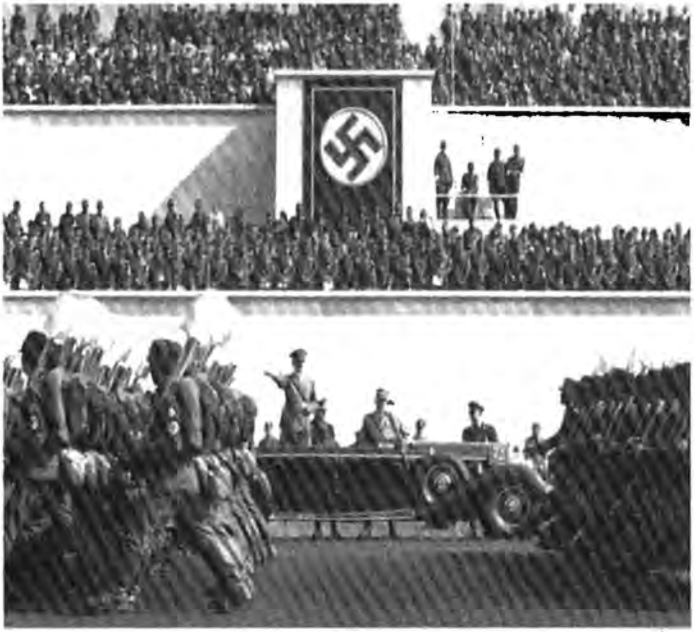

(وێنەی ٣). ئەوکەسانەی بەرهەڵستی کوشتنی ئاسان دەکەن زۆرجار گەمە بە کارتی نازییەت دەکەن.

ڕوونکردنەوەی چەمکی دیبەیتەکان
سەبارەت بە کوشتنی ئاسان

سـەبارەت بە کوشـتنی ئاسـان لە (لاپەڕەی داهـاتوو) دا چەنـد پێناسـەیەکمان کـردووە. ئەویـش بـۆ دوو مەبەسـت، لەلایەک بـۆ جیـاکردنەوەی جۆرەکـانی کوشـتنی ئاسـان لە یەکتری، لەلایەکی ترەوە بۆ فێربوونی زاراوەی وردونوێ. زۆرجـار ئەم وردەکارییـانە لە هەڵسـەنگاندنی هۆکـار و ئەرگیۆمێنتەکانـدا گرنگیـی خۆیـان هەیە. ئەگەر لە خاڵێکـدا وشـەیەک بە مانـایەک بەکـار هێنـرا، لە خـاڵێکی تـری گفتوگۆکەدا وشەیەکی تر بە مانایەکی تر بەکار هێنرا، ئەوا ئەو مانایە دروستە، بەڵام لە ڕاستیدا بەو جۆرە نییە.

ئەگەر لەم پێناسـانەمان کـۆڵییەوە، یەکسـەر هەسـت دەکەین گەمە کردن بە کارتی نازییەت، چەند جیاوازییەکی گرنگـی تێپەڕانـدووە. خـاڵی یەکەم بەلای کەمەوە کە مـن دەمەوێ ئاماژەی پێ بکەم ئەوەیە، کوشتنی ئاسـان ئامـاژەیە بـۆ سـوودو بەرژەوەنـدی کەسـەکە، بەڵام ئەوەی نازییەکـان ئەنجامیانـداوە هـیچ ئەرزشـێکیان بـۆ کەسـە کـوژراوەکە دانەنـاوە، ڕەچـاوی هـیچ سـوودو بەرژەوەنـدییەکی کوژراوەکەیان نەکردووە.

خـاڵی دووەمـی کوشـتنەکە، دەکـرێ خۆبەخشـانەو بە خواستی کەسەکە خۆی بێت، بێ خواستی خۆی بێت، یان دژی خواستی خۆی بێت. خاڵی سێیەمی کوشتنەکە ڕەنگە بە شـێوازێکی ئەکتیـڤ و خێـرا بێـت، یـان بەشـێوازی تەمەڵ و سست و لەسەرەخۆ بێت.

خۆکوشتن و کوشتنی ئاسان: چەند زاراوەیەک

euthanasia لە وشەی گریکی eu thanatos ەوە هاتووە، واتە مەرگی باش، یان مەرگی ئاسان.

مەرگی ئاسان: (س) بە ئەنقەست (ی) دەکووژێت. یان ڕێگە بە کوشتنی (ی) دەدات، لە بەرژەوەندیی (ی).
مەرگی ئاسانی چالاک: (س) کارێک ئەنجام دەدات، ئەنجامەکەی دەبێتە هۆی مردنی (ی).
مەرگی ئاسانی سست: (س) ڕێگەدەدات بە کوشتنی (ی) بەشێوازێک ئەو چارەسەرو دەرمانەی تەمەنی (ی) درێژ دەکاتەوە (س) لێی دەبڕێت.
مەرگی ئاسانی خۆبەخشانە: کاتێ (ی) لەسەر داوای خۆی دەیەوێ بمرێ، واتە کەسێکی پێگەیشتووە، ئامادەیە بۆ مردن.
مەرگی ئاسانی ناخۆبەخشانە: کاتێ (ی) توانای ئەوەی نییە گوزارشت لە بەرژەوەندیی خۆی بکات، بۆنموونە، کۆرپەیەکی زۆر بێ دەسەلات، لەلایەن (س)ەوە ئەنجامدەدرێت.
مەرگی ئاسانی بێ خواست: سەپاندنی مەرگ بە بێ ویست و خواستی (ی)، بەلام دواجار ئەم جۆرە مردنە لە بەرژەوەندیی (ی) دایە، لە لایەن (س) ەوە، ئەنجام دەدرێت.
خۆکوشتن: (ی) بە ویستی خۆی، خۆی دەکوژێت.
یارمەتیدەری خۆکوشتن: (س) بە خواستی هەردوولا یارمەتی (ی) دەدات خۆی بکوژێت.
یارمەتی پزیشکیی بۆ خۆ کوشتن : بە ئەنقەست (س) کە پزیشکێکە خۆویستانە یارمەتی (ی) دەدات خۆی بکوژێت.

سەرچاوە
(Adopted from tony hope, J. Savulescu, and J. Hendrick, Medical Ethics and law: The Core Curriculum(Churchill livingstone, 2003).

بەرژەوەندی باڵای نەخۆش

دەکرێ مردن باشترین بژاردەبێت بۆ نەخۆش ؟ من باوەڕم وایە بەڵێ دەبێت. دادگاکان باوەڕیان وایە دەبێت، زۆربەی پزیشک و پەرستارەکان باوەڕیان وایە دەبێت، کەسە نزیکەکان باوەڕیان وایە دەبێت. لە بواری چاودێریی تەندروستیدا هەمیشە ئەم پرسیارە بەهێمنی دەکرێت، کاتێک دەردی نەخۆشێک بێ دەرمانە، گیرۆدەی نەخۆشییەکی کوشندەیە ، لەقۆناغێکدایە ڕۆژێک یان دوو ڕۆژی تر دەمرێ، بەڵام لە ڕێگەی چارەسەری بەهێزەوە وایان لێکردووە چەند هەفتەیەک زیاتر بژی، بەتایبەتی ئەو نەخۆشانەی کە میکرۆبی هەوکردنی سییەکان لە لەشیاندا تەشەنەی کردووە، یان تووشی ژاراوی بوونی کیمیایی خوێن بوون، سەرەڕای نەخۆشییە بنەڕەتییە کوشندەکان. چارەسەری دژەتەنەکان یان پێدانی کانزاو شلەمەنی لە ڕێگەی دەمارەوە هەرچەندە کاریگەریی لەسەر نەخۆشییەکە دەبێت بەڵام ناتوانێ تەشەنەکردنی نەخۆشییە بنەڕەتییەکە بنبڕبکاو بیوەستێنێ. زۆرجار هەموو ئەوانەی گرنگیی بە چارەسەری نەخۆشەکە دەدەن پێیانوایە لە بەرژەوەندی نەخۆشەکەدایە ئێستا بمرێ، باشترە لەوەی لە ڕێگەی چارەسەرەوە دوو هەفتەیەک تەمەنی درێژتر بکرێتەوە، بڕیاردان لەسەر چارەسەر نەکردنی نەخۆشەکە لە هەر کات زیاتر ئەوکاتەیە کە دۆخی نەخۆشەکە زۆر مەترسیدارە، کاتێک زۆر بە زەحمەت دەتوانێ هەناسە بدات هەر هەناسەدانێکی جۆرێکە لە مردن، ئەم دۆخە هەستێکی زۆر بە ئازارە، ناتوانرێت هێزی ئازارەکە کەمبکرێتەوە. بەڵام ئەگەر پێمان وابوو بەرژەوەندی نەخۆشەکە لەوەدایە لە

ژیان بەردەوام بێت لەجیاتی ئەوەی لە چەند ڕۆژێکی کەمدا بمرێت، ئەوا پێویستە چارەسەری درێژکردنەوەی تەمەنی بدرێتێ. بەڵام ئێمە باوەڕمان بەمە نییە، بەڵکو باوەڕمان وایە بەرژەوەندیی باڵای نەخۆشەکە لەوەدایە ئێستا بمرێت باشترە لەوەی چارەسەری درێژکردنەوەی تەمەن وەربگرێت، چونکە کوالیتی ژیان لە سایەی نەخۆشییەکی کوشندەدا، زۆر هەژار و خراپە.

ڕێزگرتن لە داخوازییەکانی نەخۆش

لەو وڵاتانەی ئازادی تاکەکانی تیا فەراهەم کراوە، گەورەکان دەتوانن چارەسەرە پزیشکییەکان ڕەت بکەنەوە، تەنانەت ئەگەر بشزانن ئەو چارەسەرە لە بەرژەوەندیی نەخۆشەکەشدایە. تەنانەت ژیانیشی ڕزگار بکات. بۆ نموونە بە پێی وتەکانی جیهۆڤا، دەکرێ نەخۆشێک ئەو خوێنەی تێیدەکرێت، کە ژیانی ڕزگار دەکات ڕەتبکاتەوە، ئەگەر پزیشکەکان بەبێ ویستی نەخۆش چارەسەرێک بسەپێنن، ئەوا پێشێلی ئەمانەتی جەستەی نەخۆشەکەیان کردووە. لە تێرمە یاساییەکانیشدا ئەم تاوانە دەچێتە یاسای "پاتری" ییەوە[٣].

---

٣ تاوانی یاسای پاتری (Commiting a battery) بەرکەوتنێکی نایاساییە لە گەڵ کەسێکی تر، بەبێ ڕەزامەندیی خۆی یان بە ڕەزامەندیی خۆی، لایەنی پەیوەندیدار لە تاوانکاریی پاتریدا توندوتیژ نییە، بەڵکو ڕەنگە تەنها بەرکەوتەیەکی ناشیرین و خراپی بەرامبەر کەسی دووەم ئەنجامدابێت وەکو سووکایەتی کردن، شۆرەت و ناوزڕاندن، سنووربەزاندنی سێکسی کۆم، دەم، زایەند، یاسای تاوانکاریی پاتری شێوازی تریشی هەیە وەکو تاوانی دەستدرێژی کردن، وادەخوازێ

کوشتنی بێ ئازاری لەسەرخۆ بەشێوەیەکی بەرفرەوان پەسەندە

توورهەڵدانی دەرمان و چارەسەر تا ڕادەیەکی زۆر پەسەندکراوەو لە هەندێ هەلومەرجدا مافێکی ئەخلاقیی نەخۆشە .

١ -خزمەتی باشترین بەرژەوەندیی باڵای نەخۆش دەکات

٢ -لە گەڵ داخوازییەکانی نەخۆشدا دەگونجێت.

هەر یەکە لەم دوو مەرجە هۆکاری تەواون بۆ پشتگیری کردنی کوشتنی بێ ئازاری سست.

لە پراکتیزە کردنی پیشەی پزیشکیدا، لە سایەی هەندێک هەلومەرجی تایبەتدا لە بەرژەوەندیی کەسەکەدایە بمرێ زۆر باشترە لەوەی بژێت.لەو باوەڕەشدام کەسی نەخۆش مافی ئەوەی هەیە چارەسەری ڕزگار کردنی ژیان ڕەت بکاتەوە. وەستاندن یان فڕێدانی چارەسەر لەلایەن نەخۆشەوە لە هەردوو بارەکەدا ، هەر چەند دەبێتە هۆی مردنی نەخۆشەکە، نەخۆش بۆی هەیە بە هەر بیانوویەک بێت ڕەتی بکاتەوە .

بەرکەوتنێکی کردەیی ڕاستەقینەی لەشێوەی توندوتیژی جەستەیی بەرامبەر کەسی دووەم ئەنجام دابێت، تەنانەت ئەگەر توندوتیژییەکەی هەڕەشەکردن و دانەپاڵی تۆمەت بەخشینەوە بێت، بۆنموونە شێوازی هەڕەشەکردن بۆ ئەنجامدانی کردەوەی توندوتیژی (لە داهاتوودا). ئەمە تەنها بە مەبەستی ڕوونکردنەوە ئەم دوو نموونەیەم هێنایەوە، ئەگینا شێوازی یاسای پاتری هەمەجۆرەو بەپێی سنووری جوگرافی گۆڕانکاریی بەسەردادێت، لە سووکەوە بۆ قورستر(وەرگێڕ)

(یاسای وڵاتانی وەکو بەریتانیا ، ئەمەریکا، کەنەدا و زۆربەی وڵاتانی تر پشتگیری ئەم دۆخە دەکەن). ئەوسا دەبێ بزانین بۆچی دکتۆر کۆکس کە پزیشکێکی بەریتانییە گرنگی بە کوشتنی نەخۆشەکان دەدات؟

دکتۆر کۆکس چی کردووە

لیلیان بۆییس، ژنێکی نەخۆشی تەمەن ٧٠ساڵی بوو. گیرۆدەی دەستی نەخۆشی هەوکردنی توونەدی جومگەی ڕۆماتیزمی بوو بوو. ئازارەکەی هێند بە هێز و کووشندە بوو وا پێشبینی دەکرا دوای چەند ڕۆژێکی تر دەمرێ، چارەسەرەکان کە بەکاری دەهێنا وەکو ئەوە بوو هیچ ئازارشکێنێکی بەکار نەهێنابێ. بۆیە داوای لە دکتۆر کۆکس کرد، دەرزییەکی لێ بدات بیکوژێ. دواجار دکتۆر کۆکس داخوازییەکەی بە جێ هێناو دەرزییەکی کوشندەی لەکلۆریدی پۆتاسیۆم لێدا، لە بەر دوو هۆکار.

١ -تەسلیمی سۆزو بەزەیی نەخۆشەکە بوو.

٢ -لە سەر ویست و داخوازی نەخۆشەکە بەو کارە هەستا.

بەڵام دکتۆر کۆکس سەرکۆنەو تاوانبار کرا بە هەوڵدان بە کوشتن.

(دواجار ئەوەی کۆکسی لە ژێر قورسایی تاوانەکە دەرهێنا ئەوەبوو، نەخۆشەکە بە دەرزییەکە نەمردووە بەڵکو بە نەخۆشییەکە مردووە.)

حوکمەکە لە دادگا لە بەم شێوەیە خوێنرایەوە، دەڵێ:

تەنانەت ئەگەر لە کەیسی لێکۆڵینەوەی یاساییدا ئەوەی ناوی " دکتۆر کۆکسە" ... لەژێر کاریگەریی قووڵی دۆخی ستریس و بەپەلەی لیلیان بۆیی دا; کە باوەڕی وابووە بە دەنگ هاوار و ئازارەکانی لیلیانەوە چووەو لە ژێر کاریگەریی بەزەیی هاتنەوە بەهۆی ئازارە کوشندەکەیەوە بەو کارە هەستابێت، یان ئەگەر مەبەستی بنەڕەتیی کوشتنی لیلیان بێ و بۆ ئەو مەبەستە دۆزێکی کلۆریدی پۆتاسیۆمی لێدابێ، ئەوا لە هەردوو بارەکەدا تاوانبارە بە "هەوڵدان بۆ کوشتن" ... نە ویستی نەخۆشەکە بۆ مردن، نە ڕازیبوونی کەسوکاری نەخۆشەکە، ڕێخۆشکەرنین بۆ ئەنجامدانی ئەو تاوانە.

زۆر بە ڕوونی ئەم کەیسە ئەوەی بۆمان سەلماندووە، کوشتنی بێ ئازاری ئەکتیڤی "خۆبەخش" نایاساییە. بەپێی یاسای گشتیی ئینگلیزی (کوشتنی ڕاستەقینەیە). ئەوەی شایانی باسە ئەگەر نەخۆش خۆی تەرخان کردبێ بۆ کوشتن و کەسوکارەکەی لارییان لەو کوشتنە نەبێ و پزیشکەکەی بەرژەوەندیی باڵای نەخۆشەکەی لەو کوشتنەدا ببینێ، دادگا بۆچی دژی ئەم ڕاستییانە دەوەستێتەوە؟

کلیلی جیاوازی لە کەیسی نێوان کەیسی دکتۆر کۆکس و کەیسە ئاسایی و نموونەییەکانی وەستاندن و بڕینی چارەسەری یاسایی وەکو بەشێک لە پراکتیکی پزیشکیک ئەوەیە کە کوشتنەکەی کۆکس بۆ لیلیان گوایە کوشتنێکی *بێ ئازار و ئاسان نەبووە*. بەڵکو کوشتنێکی بە ئازار بووە.

کوشتنی بە ڕەحمانە Mercy killing

ئەزمونی فەیلەسووفە مۆراڵییەکان "ئەزمونێکی فیکرییە" "ئەمەش ئەو تەســەورو دۆخە نــا واقیعیــانەیەیە چــاودێریی سیما ئەخلاقییەکانی پەیوەست بە هەڵویستێکەوە دەکات.

ئەم ئەزمونە فیکرییە بەکاردێنن بۆ هەڵسەنگاندنی بـاوەڕە ئەخلاقییەکانمــان. جــا لە بەرئەوە ڕەچــاوی ئەوە بــکە بەم ئەزمـونە فیکـرییەوەیە دۆخێـک وەکـو ئەوەی دکتـۆر کـۆکس هەڵدەسەنگێنن لە بابەتی کوشتنی بە بەزەییدا.

کوشتنی بەبەزەیی: لە کەیسی شۆفێری گەمارۆدراوی نێو لۆرییەکەدا

شۆفێرێک لە نێو گڕوبڵێسەی ئاگری بارهەڵگرێکدا گیـری خواردبــوو. هــیچ ڕێگەیەکــی بــۆ دەربــازبوون نەمــابوو، خەریکبـوو بە گڕی ئاگرەکە دەسـووتا تـامردن. هـاوڕێیەکی شــۆفێرەکە لای بــارهەڵگرەکە ئامــادەبوو. ئەم هــاوڕێیە تفەنگێکـی پێبـوو و نیشــان شـکێنێکی باشـبوو، شـۆفێرەکە داوای لە هــاوڕێکەی کـرد بە گـوللەیەک بیکـوژێ، چـونکە بەرگەی ئـازاری ئەو سـووتانەی نەدەگـرت، گـولەکە ئـازاری کەمتـرە لەوەی بەچـاوی خـۆی مەرگـی خـۆی بە ئـاگرەکە ببینێ.

مــن دەمەوێ هەمــوو بەهــا یاســاییەکان بــخەمە لاوەو پرسـیارێکی ئەخلاقـی ڕوون بـکەم: ئایا ڕەوایە ئەو هـاوڕێیە تەقە لە شۆفێرەکە بکات؟

لێــرەدا دوو هۆکــار هەیە هــاوڕێکە ناچــار دەکــات، شۆفێرەکە بکوژێت:

١-بەو کارەی شۆفێرەکە کەمتر تووشی ئازار دەبێت.

٢-شـــۆفێرەکە خـــۆی داوای کـــردووە بە گـــوڵلەیەک بیکوژێت.

ئەمە ئەو دوو هۆکارەیە ئێمە بیرمـان لێکردەوە لە پاسـاو هێنانەوە بۆ کوشتنی بەزەیی پاسیڤ و سست. ئەو هۆکارانە چـین وا لە تـۆ دەکـات بـاوەڕت بەوە هەبـێ پێویسـت نەکـات هاوڕێ شۆفێرەکەت بکوژیت؟

بیر لە حەوت خاڵ دەکەمەوە:

١-ڕەنگە هاوڕێکە بەو گوللانە شۆفێرەکە نەکوژێت بەڵکو برینـداری بکـات، ئەو کـاتە ئـازارەکە دوو بەرامـبەر دەبێـت، زیاتر لەوەی تەنها بە ئازاری ئاگرەکە بمرێت.

٢-ئەگەری هەیە شـۆفێرەکە چانســی ئەوەی هەبێـت تـا مردن نەسووتێت، بەڵکو لە ئاگرەکەو مردنیش ڕزگاری بێت.

٣-شـتێکی ناشـرینە بـۆ هـاوڕێکە لە مـاوەیەکی کەمـدا: هەست بە تاوان دەکات بەرامبەر شۆفێرەکە.

٤-هەرچەنـدە ئەم کەیســە ڕەنـگە ڕاسـتییەکی تیابێـت لە کوشتنی شۆفێرەکەدا، بەڵام هێشتا ئەم کردارە بە هەڵە دێتە ئەژمـار، چـونکە بەلای کەمەوە ئەگەر پابەنـد نەبـین بەوەی کوشتن تـاوان و هەڵەیە، ئەوا ڕەنـگە جاری تریش تـێکەوین، لە دەمێکی نزیکدا هەڵەی لەو شـێوەیە بکەیـن و پێمـان وابـێ، لە بەرژەوەنـدیی قوربـانییەکەدا ئەو تاوانەمـان ئەنجامـداوە. ڕەنگە زیاتر بەردەوام بین و خەڵک بکوژین، ئەمجارەیان لە بەرژەوەندی خۆماندا.

٥-لە گفتوگۆ لەگەڵ سروشتدا ڕێگە بـۆ سروشـت خـۆش دەکەین: کاتێ چارەسەرەکە ڕادەگرین یان فرێـی دەدەیـن، لە دۆخـی نەخۆشـێک کە لە گیـانەلادایە، ڕێگە خۆشـدەکەین بـۆ

سروشــت ڕەوتــی خــۆی وەربگرێــت، ئەو کــاتە سروشــت دەست وەردەداتە کوشتنەکە، ئەمەش هەڵەیە.

٦- گفتوگۆ سـەبارەت بە ڕۆڵـی خـودا، چـونکە ئەم کـارە کـاری خــودایە، مـردن مـۆدێلێکی ئـاینییە نەک سروشــتی. کوشتن، خودا ڕۆڵی تێدا دەگێڕێت، هەستان بە ڕۆڵی مـردن تەنهـا بـۆ خـودایە. لەلایەکـی تـرەوە ئەم کـارە ڕۆڵـی خـودا زەوت ناکـــات، بەڵکـــو یارمەتیـــدەرە ئەگەر بە گرنگـــی و خۆشەویســـتییەوە، هەوڵـــی بە دەســـتهێنانی ویســـتی خـــوا دەدەیت.

٧-کوشـــتن لە ڕووی پرەنســـیپەوە هەڵەیەکـــی مەزنە، جیاوازی نێوان کوشتنی بەبەزەیی سست و کوشـتنی ئاسـان ئەوەیە یەکەم ڕێــگە بە مــردن دەدات ئەویتریــان کوشــتنە، کوشتن هەڵەیە، هەڵەیەکی بنەڕەتییە.

مەودای ئەم مشـــــــتومڕانە چەنـــــــدە؟ یەک لەدوای یەک دەیانخەینە بەر باس.

مشتومڕی یەکەم

لە ڕاستیدا ئێمە دڵنیا نیین لە دەرەنجامەکەی. ئەگەر پشت بە مشـتومڕی یەکەم دەبەسـتیت، ئەوا سـوور نابیـت لەسـەر ئەوەی کوشـتنی بەبەزەییـانە لە ڕووی پرەنسـیپەوە هەڵەیە، بەڵام کێشەکە ئەوەیە، تۆ ناتوانیت دڵنیا بیت لەوەی مـردنەکە بە بـێ ئـازار کۆتـایی دێـت. مـن خۆشــحاڵم بەوەی کە بە تەواوی دڵنیانیم لەوەی کوشتن بە گولله بێ ئازارە. بۆ ئەم بابەتە ئەگەری سێ دەرەنجام هەیە:

(أ) ئەگەر هـاوڕێکە تەقەی نەکـرد (یـان تەقەی کـرد و گوللەکە سـەری کرد و بە هەڵە ڕۆیشت) ئەوا شۆفێرەکە بە ئازارێکی زۆرەوە دەمرێ- با بڕی ئەم ئازارە ناو بنێین X.

(ب) هاوڕێکە تەقە دەکاو ئامانجەکە دەپێکێ: شۆفێرەکە یەکسەر دەمرێ، بەزۆری مردنەکەی بە بێ ئازار دەبێت. لەم کەیسـەدا، بڕی ئـازارەکە نـاو دەنێین Y ، لەم کـاتەدا y زۆر بچووکترە لە X – لە ڕاستیدا Y بە زۆری سفرە، ئەگەر بە پێـوەری ئازارچەشـتن لە سـاتی تەقەکردنـی هـاوڕێکەدا بەراوردی بکەین.

(ت) هاوڕێکە تەقە دەکا، بەڵام شۆفێرەکە ناکوژێ، تەنها بریـنداری دەکـات، بەشێوەیەکی گشتی دەبێتە هۆی ئەوەی بـڕی ئـازارەکەی Z بێت، Z گەورەتـرە لە X بەهـۆی ئەگەری (C) ەوە. بە گـوێرەی مشـتومڕی ١ ، لەم دۆخەدا باشتروایە هاوڕێکە تەقە لە شۆفێرەکە نەکات.

ئـێمە ئێسـتا دەتـوانین بەراوردی دۆخەکە بکەیـن کـاتێ هـاوڕێکە تەقە لە شـۆفێرەکە ناکـات، لە گەڵ ئەو دۆخەی هاوڕێکە تەقە لە شۆفێرەکە دەکات. لە کەیسی یەکەمدا کۆی قەبـارەی ئازارەکـان X ە، بەڵام ئەوی دوایـی Y ە ، یـان (لە سفرەوە نزیکە)، یان (لە X گەورەترە) ، بەمجۆرە هـاوڕێکە بە تەقەکردن یان کێشەکە هیورتر دەکاتەوە (ئازاری کەمتر) یـان بـاری کێشـەکە گەورەتـر دەکـاتەوە (ئـازاری زیـاتر). ئەوەی گرنگە بۆ ئێمە نەهێشتنی ئازارە، ئیتر کامیان باشترە، تەقە بکرێت یان نا، پشت بە جیاوازییەکانی نێوان X, Y, Z دەبەسـترێ، لەگەڵ ئەگەرەکـانی ڕوودانـی هەر یەک لەم دەرەنجامانە. ئەگەر تا ئێستا، دەرەنجامی مەرگی خێرا، تەقە کردنەکە بە ڕاستتر بزانێ. هەروەها ئاستی ئازارکێشانی Z

وئەگەر ئاستی ئازارکێشانی Z کەمتر بێت لە X ئەوا تەقەکردن لە شۆفێرەکە ڕەوایە چونکە چانسی تەقەکردنەکە بەشێوەیەکی بەرچاو لە بەرژەوەندی کەمکردنەوەی ئازارکێشاندایە.ئێمە زۆر بە دەگمەن دەتوانین دڵنیابین لە دەرەنجامەکان. ئەگەر ئەم نادڵنیابوونەش هۆکارێک بێت بۆ ئەنجام نەدانی کارەکە ئەوا بە تەواوی ئیفلیج دەبین لە بڕیاردان لە سەر ژیان. سەرباری ئەوەش کوشتنی بێ ئازار هاوشێوەی کەیسەکەی (دکتۆر کۆکس) لە ژینگەی پزیشکیدا بە ڕاست نازانرێ. ئێستا بۆم دەرکەوت مشتومڕی یەکەم ئەنجامێکی قایلکەری سەبارەت بە کوشتنی خۆبەخشی چالاک بەدەست نەهێنا.

مشتومڕی دووەم

مشتومڕی دووەم دیوەکەی تری مشتومڕی یەکەمە، گیرۆدەی هەمان کێشەو لاوازییە. مەسەلەی ئەگەر بێت و چانسی شۆفێرەکە بۆ دەربازبوون لەسەرووی چانسی ئازار کێشان و مردنی بێت، لە ڕاستیدا پشت بە کۆمەڵێک ئەگەر دەبەستێ. ئەگەر چانسی شۆفێرەکە دوور بوو لەوەی بژێت، ئەوا مشتومڕی دووەم قایلکەر نییە.

پشتگیرانی مشتومڕی دووەم، دژی ئەم بیرۆکەیە دەوەستنەوەو دەڵێن ئەو قورساییەی خستوویانەتە سەر ئەگەری دەربازبوون، لە سووتانی بارهەڵگرەکە بێسنوور ئەگەرێکی دوورە.

لەو کەیسەدا هەرچەندە ئەگەری ڕوودانی لاوازە، پێویستە دەرفەتەکە بقۆزینەوە. بۆ ئەم دیبەیتە سێ کاردانەوە هەیە:

یەکەم، لەسەر چی بنەمایەک ئەو قورساییە بێسنوورە دەبەخشرێتە ئەگەری دەربازبوون؟ دووەم، ئەگەر وامان دانا ئەگەری دەربازبوون ئەگەرێکی دوورە، بیانوو بۆ تەقەنەکردن چییە, ئەگەر گەیشتینە هەمان دەرەنجام کە پێویستە تەقە بکرێت. چونکە ئەگەر تەقە بکرێت شۆفێرەکە دەکوژرێت هیچ نەبێ گوللەکە دەرگای کابینەکە دەشکێنێ و شۆفێرەکە ڕزگاری دەبێت. سێیەم، ئەگەر مشتومڕی دووەم هۆکارێکی قایلکەری هەبوو بۆ ڕەتکردنەوەی کوشتنی بێ ئازارچەشتن، ئەوا هۆکارێکی قایلکەریشی پێیە بۆ ڕەتکردنەوەی وەستاندنی چارەسەری پزیشکی لە هەموو دۆخەکاندا. ڕەنگە پێدانی چارەسەر بە تەواوی تەمەن درێژ بکاتەوە بەڵکو لە ڕێگەی "موعجیزە" یەکەوە نەخۆشەکە چارەسەر بێ و بۆ ماوەیەکی زۆر بە تەندروستییەکی باشەوە بژێت.

مشتومڕی سێیەم

مشتومڕی سێیەم شکستی هێناوە، چونکە ئەویش هەمان ئەو پرسیارە دەورووژێنێ، کە مشتومڕی زۆر هەڵدەگرێ. پێویستە هاوڕێکە تەنها ئەو کاتە هەست بە تاوان بکات کاتێ بە هەڵە تەقە لە شۆفێرەکە دەکات، بەڵام لێرەدا مەسەلەکە ئەوەیە، هەڵە کامەیە ڕاست کامەیە. ئەگەر مەسەلەکە ڕەوا بێت، کەواتە هاوڕێکە پێویست ناکات لە تەقەکردن لە شۆفێرەکە نیگەران بێت و هەست بە تاوان بکات (بەو کارە ئازاری شۆفێرەکە کەم دەکاتەوە)، ئەگەری هەستکردن بە تاوان، ڕێگە چارە نییە بۆ بڕیاردان لەوەی هاوڕێکە چی بکات. سەرەتا پێویستە وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە،

وەڵامە ڕاستەکە کامەیە، تا ئەنجام بدرێت، ئینجا دوایی تەنها ئەو پرسیارە بکەین ئایا پێویستە هاوڕێکە هەست بە تاوان بکات یان نا.

مشتومڕی چوارەم

مۆدێلێکە بە " گفتوگۆی خزان لە لێژایی " ەوە ناسراوە. لە ڕەوشتە پزیشکییەکاندا ئەمجۆرە گفتوگۆیە، گفتوگۆیەکی گرنگە (لە بەشی پێنجەمدا وردتر لێی دەدوێم). من ئەم لێژاییە یان سەرەو ژوورەیە بۆ دوو بەش لێک جیادەکەمەوە- خزانی لۆجیکی یان چەمکە فکرییە خزاوەکان (تیۆری)؛ لەگەڵ خزانی ئەزموونی یان خزانی پراکتیکی. جۆرەکانی ئەقڵی پێویست لە بەرەنگاربوونەوەی دیبەیتی خزان لە لێژاییەوە وەکو دەبینین پشت بە جۆری ئەو مشتومڕە دەبەستێت کە پێشکەش دەکرێت.

مشتومڕی پێنجەم و شەشەم

دیبەیتەکان لە سروشتەوەیەو خودا ڕۆڵی تێدا دەبینی، هاوشێوەی دیبەیتی خزان لە لێژاییە، زۆر پراکتیکی و گشتین لە ڕەوشتە پزیشکییەکاندا. (لە بەشی پێنجەمدا بەوردی باسی دەکەم).

مشتومڕی حەوتەم

لەنێو هەموو گفتوگۆکاندا کە سەرنجم داوە، تاکە گفتوگۆیە هەموو گفتوگۆکان دەوەستێنێ و ڕاشکاوانە دەڵێ، کوشتنی بێ ئازار لە ڕووی پرەنسیپەوە هەڵەیە.

ئایا کوشتنی بە بەزەییانە لە ڕووی پرەنسیپەوە هەڵەیە؟

لەم قۆنـاغەدا پێویسـتمان بە ڕوونکـردنەوەی ماناکـانی ' کوشـتن' ە. ئەو کەسـانەی باوەڕیـان بە کوشـتنی بـێ ئـازار هەیە، بەڵام نەک وەکـو ئەوەی لە کوشـتنی بە بەزەییـانەی پاسیڤدا لە کاری پیشەی پزیشکیدا باوە، لە بەرئەوە کوشتنی بە ڕەحمـانە لە ڕووی پرەنسـیپەوە هەڵەیە، لە بنچیـنەدا ئەو کوشـتنە بەڕەحمـانەیە هۆکـاری مردنـی کـاریگەرە، لە تـاوانی کوشتندا.

بەڵام ئەم بۆچوونە بە سـەرنجدان لەم دۆخە پزیشـکییەی خـوارەوە، نـاتەواوە. هەنـدێجار ئەو نەخۆشـانەی لە مـردنەوە نـزیکن و چارەسـەریان نییە، مۆرفینیـان لێدەدەن لە پێنـاوی دڵنیـابوون لەوەی نەخۆشـەکە تـا بتـوانرێ کەمتـرین ئـازار بچێـژێ. جـگە لەوەش مـۆرفین هەناسـە برِکـێ و پشـێوی هەناسـەو تەنـگە نەفەسـی کەم دەکـاتەوە (لە ڕێـگەی کـارکردنییەوە لەسـەر ئەو بەشـەی مێشـک کە کـۆنترۆڵی هەناسەدان دەکات).

لە هەنـدێ دۆخـدا، نەک هەمـوو دۆخێـک ڕەنـگە مـۆرفین پێشبینی ئەوەی لێ بکرێ کاریگەری لەسـەر کورتکردنەوەی تەمەنی نەخۆشـەکە هەبێت، سـەرەڕای کەمکردنەوەی ئـازار. دکتۆرێک کە مۆرفین دەداتە نەخۆشێک بە مەبەسـتی کۆتـایی هێنـان بە ئـازاری نەخۆشـەکە (هەرچەنـدە بە بێ مەبەسـت)ە، پێشـبینیی مردنـی نەخۆشـەکەش دەکـات، دکتـۆرەکە بەو کـارەی یاسـا شـکێنی نەکـردووە. لە ڕاسـتیدا پێدانی مـۆرفین لەم هەلومەرجـانەدا زۆرجـار خزمەتێکـی پراکتیکی کلینیکیـی ڕەوایە. پێدانی دەرزیی مۆرفین تەنها شتێکی ئەکتیڤە ئەنجـام دەدرێ هاوشـێوەی دەرزی کلۆریـدی پۆتاسـیۆم. جیـاوازییە

سـەرەكییەكە لەوەدایە كەیسـی كلۆریـدی پۆتاسـیۆمەكە بە مەبەسـتی مردنـی نەخۆشـەكەیە- تەنهـا بە مەبەسـتی كەمكـردنەوەی ئـازاری پـێش مەرگە. بەلام لە كەیسـی مـۆرفینەكەدا مەبەسـت كەمكـردنەوەی ئـازاری نەخۆشـییە، ڕاستە پێشبینی مردن دەكرێت بەلام بە مەبەست نییە.

وێنەی (٤) دكتۆری A دەرزی مۆرفین(ئازارشكێنێكی بەهێزە) بەكار دێنێ بە مەبەستی كەمكردنەوەی ئازاری نەخۆشێك لە گیانەلادایە، پێشبینی كراوە نەخۆشەكە بەخێراییەكی زیاتر دەمرێت. دكتۆری B دەرزی مۆرفین بەكاردێنێ بە مەبەستی ئەوەی بە خێرایی نەخۆشەكە بمرێت، بە مەبەستی كەمكردنەوەی ئەو ئازارەی دووچاری نەخۆشەكە بووە. ئایا جیاوازییەكی مۆرالی هەیە لەوەی دكتۆری A ئەنجامی داوە لەگەڵ ئەوەی دكتۆری B ئەنجامی داوە؟

بەهەر حـاڵ لە بەریتانیـاو ولاتـانی تـر یاسـا چـۆن لەم بابەتە دەڕوانێت.

لەم شیكارییانەدا، كوشتن وەكو لە كوشتنی بەڕەحمـانەدا هاتووە، دوو لایەنـی هەیە: ئەوەی دەكرێت كـارێكی ئەرێنییە

(تەنها سڕینەوەی کارەکە نییە)؛ لەگەڵ مردنی بە مەبەست (تەنها پێشبینی کردن نییە). هەردوو لایەنەکە بۆ پێناسە کردنی کوشتن پێویستن، بەڵام هەریەکێکیان بە تەنیا ناتەواون. بە کورتی، ئەو وتەیەی پێیوایە کوشتنی بە رەحمانە لە ڕووی پرەنسیپەوە هەڵەیە، گرنگییەکی ئەخلاقی گەورەی هەیە لەسەر: (١) جیاکردنەوەی کردەوە لە چاوپۆشیکردن (٢) جیاکردنەوەی مەبەست لە پێشبینی کردنی مردن. هەر یەکە لەم دوو مەسەلەیە جا ئیتر چ مۆراڵی بێت یان چەمکێکی فیکری بێت، جیاوازی دەکات لەنێوان کردەوەو غافڵگیری لە لایەک و مەبەست و پێشبینی کردن لە لایەکی ترەوە.

دۆخە گریمانەییەکان (ئەزمونە فیکرییەکان) بۆ پشکنینی مۆراڵ بایەخدارە لە جیاکردنەوەی هەر دەرەنجامێک لە نێوان کردارو چاوپۆشیکردن؛ هەروەها جیاکردنەوەی ئامانج لەگەڵ پێشبینی کردن

١-لە کەیسی سمیس و جۆنزدا

سمیس خۆی دزیەوە بۆ گەرماوی ماڵی ئامۆزا شەش ساڵییەکەی و ئەوی لە حەوزەکەدا نقووم کرد، شتەکانی بە شێوەیەک ڕێکخست وەکو ئەوەی ڕووداوێک بێت. ئەو هۆکارەی وای لە سمیس کرد ئامۆزاکەی بکوژێت، ئەوەبوو تا میراتی زیاتری بەرکەوێت.

جۆنز میراتێکی گەورەی هاوشێوەی بەردەکەوێت لە مردنی ئامۆزا شەش ساڵییەکەی کە سمیسە. جۆنز هەروەکو سمیس خۆی دەدزێتەوە بۆ گەرماوی ئامۆزاکەی بە مەبەستی ئەوەی لە ئاوەکەدا نقوومی بکات، هەرچەندە بە ڕێکەوت سمیس پێی دەخلیسکێ و سەری بەر لێواری گەرماوەکە دەکەوێ و نقووم دەبێ، بەڵام جۆنز

دەتـوانیّ زۆر بە ئاسـانی ئـامۆزاکەی ڕزگـار بکـات، بەڵام دوور دەگریّ و چـاوەڕوانی دۆخەکە دەکات تـاکو ئەگەر سـمیس سـەری دەرکرد پاڵی پێوە بنێتەوە بۆ ژێر ئاوەکە، ئیتر ئەوەبوو پێویستی بەوە نەبوو سمیس خۆی خنکا.

ئایـا هـیچ جیـاوازییەکی ئەخلاقـی لە نێـوان ڕەفتـاری سـمیس و جۆنزدا هەیە؟

لە ڕووی ڕەوشـــتەوە هەردوو کەیســـەکە پشـــتگیری ئەو ڕایە دەکەن، هیچ جیاوازییەک لە نێوان کردەی کوشتنی بە ئەنقەسـت و خۆگێل کـردنەکە (هەوڵنەدان بـۆ ڕزگـارکردن) ەکە نییە. ویسـت و ئەنجام یەک شتن.

٢- هەردوو کەیسی ڕۆبنسن و داڤیس

ڕۆبنسـۆن ١٠٠ جـونەیهی ئیسـتەرلینی نابەخشـێتە ئەو دەزگـا خێرخـوازییەی یـارمەتی بەرەنگـاربوونەوەی برسـێتی دەدات بـۆ وڵاتێکـی هەژار، لە ئەنجامـدا یەکێـک لە برسـا دەمرێـت، ئەگەر ڕۆبنسۆن ئەو پارەیەی بناردایە، ئەو کەسە لە ژیاندا دەبوو.

داڤیس ١٠٠ جـونەیهەکە دەنێرێت بەڵام لەگەڵیدا پریاسکەیەکی خـۆراکی ژاراوی دەنێرێـت بـۆ کـۆمەڵەکە لە ئەنجامـدا هەر بە مەبەست یەکێک بە خۆراکە ژاراوییەکە گیانی لە دەستدا و بە ١٠٠ جونەیهەکەش ژیانی یەکێکی ڕزگار کرد.

ئایـا هـیچ جیـاوازییەکی ئەخلاقـی هەیە لە نێـوان ڕەفتـاری ڕۆبنسـۆن و داڤیسـدا؟ ئەگەر هەیە ئایـا لەبەرئەوەی داڤیس کـاری لەسـەر کوشـتن کـردووە، بەڵام ڕۆبنسـۆن تەنهـا ڕەفتـاری خۆگێلکردن بووە؟

ئەم جـووتە کەیسـە جیـاوازە لە هەردوو کەیسـەکەی سـمیس و جۆنز، هەرچەنـدە بە تێکڕایی و لە ڕووی دەرنجامەوە هاوشـێوەن، بەڵام لە کردەوەی (نـاردنی توێشـەبەرەیەک خـواردنی ژەهـراوی) بە مەبەست بۆ کوشتن، لە ڕووی ئەخلاقییەوە زۆر خراپترە لە کەیسی

خۆگێلکردن (نه ناردنی یارمەتی خێرخوازیی خێرا).

٣- قوربانیدان به کەسێک بۆ ڕزگارکردنی پێنج کەس

شەمەندەفەری لاسار: شەمەندەفەرێک له خالّی تێکەڵبوونی لاینەکان نزیک دەبێتەوە، لەبەرئەوەی خالّەکان گۆڕانکارییان تێدا نەکرابوو، شەمەندەفەرەکە پێنج کەس دەکوژێت لەوانەی لەسەر خەتەکە کۆمەڵەیان بەستبوو، ئەگەر خالّەکانی تر گۆڕانکارییان تێدا بکرایه، ئەوا شەمەندەفەرەکە بە درێژایی هێڵێکی جیاوازدا دەڕۆیشت و تەنها یەک کەسی (جیاواز)ی دەکوشت، هیچ ڕێگەیەک بۆ وەستانی شەمەندەفەرەکە نییە، بەڵام دەتوانیت خالّەکان بگۆڕیت، تاکو یەک کەس بمرێت، باشترە لەوەی پێنج کەس بمرێت.

ئایا پێویستە خالّەکان بگۆڕیت؟

<u>بەخشینی ئۆرگانی جەستە</u>: کەسێکی لەشساغ دەکوژرێت، بۆ ئەوەی ئەندامەکانی لەشی، ژیانی پێنج کەسی تری پێ ڕزگار بکرێت، کە ئەندامە جیاوازەکانی جەستەیان لە کار کەوتووە.

ئایا کەسێکی لەشساغ دەکوژرێت بۆئەوەی ئەندامەکانی لەشی بەکار بهێنرێت؟

کەسانی ژێر پێیانوایە، سەرەتا ڕاستتروایە جێگۆڕکێ لە خالّەکاندا بکرێت (تاکو کەمترین کەس ببێتە قوربانی)، کەواتە **ڕەوایە** کەمترین کەس ببێتە قوربانی، بەڵام **ڕەوا نییە و هەڵەیە،** کەسێک بکوژێت بۆئەوەی ئەندامەکانی جەستەی بۆ ڕزگارکردنی گیانی چەندەها کەسیتر بەکار بێنیت. لەگەڵ ئەوەشدا لە هەردوو دۆخەکەدا، لە ڕێگەی **نەکردنی ئەوەی پێویستە بکرێت** پێنج کەس دەمرێت، لە ڕێگەی **کردارەوە** دەکرا تەنها یەک کەس بمرێت. پاساوی حەکیمانەی باو بۆ ئەم نموونانە چییە؟ ئەم جووتە نموونەیە پشتگیری لەو بۆچوونە دەکات کە دەڵێ، سروشتی کردەوەکان دەتوانێت جیاوازییەکی ئەخلاقیی مەزن بخوڵقێنن، تەنانەت ئەگەر یەک ئەنجامیشیان هەبێت.

ئەم بـــابەتە مشـــتومڕی زۆری لە بـــارەوە کـــراوەو بەشێوەیەکی گشتی ڕێک نەکەوتوون لەسەر هەڵوێستێکی یەکگرتوو. هەندێ لەو ئەزمونە فکرییانەی کە هەردوو لایەن لە گفتوگۆکەدا بە کاریان هێناوە دەمانباتەوە چوارگۆشەی یەکەم. لەبەرئەوە نـامەوێ زۆر درێـژە بەم باسـە گشـتییە بـدەم تەنهـا ئەوەی پەیوەنـدی بە دیبەیتـی کوشـتنی بـێ ئازارەوە هەیە، لێی دەدوێم.

ئەوەی شایانی باسە هەموو ئەم ئەزمونە فکرییانە لە بازنەی کوشتندا دەسووڕێنەوە، یان غافڵگیری و خۆ گێل کردن لە ڕزگار کردنی کوژراوەکەدا، ئەمە لە بەرژەوەندیی کەسێکدا نییە. سەرەڕای ئەوەش هەندێ لە نموونەکان، کەسێک دووچاری کوشتن دەکاتەوە لە پێناو ڕزگارکردنی کەسێکی دی. بێگومان لە چوارچێوەی کوشتنی بەڕەحمانەدا ئەمەش لە بار نییە. من دەزانم لە ئەزمونی فکریدا یان لە ڕووی تیۆرییەوە شتێکی قایلکەر نییە جیاوازییەکی ئەخلاقی بخاتە بەرچاو لەنێوانی کردەوەو غافڵگیری، یان لە نێوان مەبەسـت و پێشـبینی، کە هەر سـێ تایبەتمەنـدییە سەرەکییەکەی کوشتنی بێئازار وەکو ئەمانەی لای خوارەوە بگرێتە خۆ:

١- ئەو کەسەی کە کردەوەکەی ئەنجامداوە، بەشێوەیەک هەڵیسەنگێنین کە ئەرکێکی گرنگی ئەنجامداوە بەرامبەر ئەو کەسەی مردووە.

٢- ئـازاردانی کەسـێک لە بەرژەوەنـدی ئەوی تـردا، بە کێشە دانانرێت.

٣- کاتێ مردن لە بەرژەوەندیی باڵای ئەو کەسەیە کە دەمرێت.

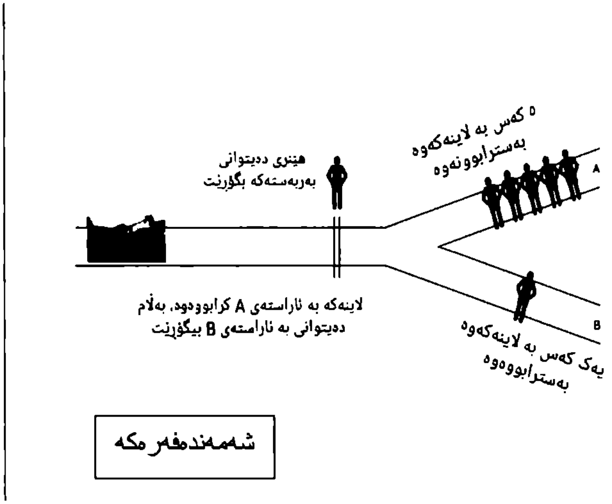

شێوەی (٥) ئەگەر هێنری بەربەستەکە نەگۆڕێت، ئەوا شەمەندەفەرەکە بەو ئاراستەیەدا دەڕوات کە خۆی دەیەوێت واتە ئاراستەی A ، بەلام ئەگەر بەربەستەکەی لە ڕێگەی ئاراستەی A دابنایە ئەوا شەمەندەفەرەکە لە ڕووی ناچارییەوە بە ئاراستەی B دا دەڕۆیشت نەدەبووە هۆی کوشتنی ٥ کەس، بەلکو یەک کەسی دەکوشت.

کوشتنی هەڵە ئازار بە مردووەکە دەگەیەنێت

مەسەلەی بەرهەڵستکارانی مەرگی بە بەزەیی پشت بە یەک پرەنسیپی بنەڕەتی دەبەستن: کوشتن لە ڕووی ئەخلاقییەوە هەڵەیە. ڕەنگە ئەوان لە دۆخە دژوارەکاندا ڕێگە بەوە بدەن کاتێک کەسێک دەکوژرێ، ژیانی کەسێکی تر یان چەند کەسێکی تر ڕزگار بکات. لەم هەلومەرجانەدا ئەمجۆرە کوشتنە بە ڕەوا دەزانن، بەلاّم لە کوشتنی بە ڕەحمانەدا کە نەبێتە هۆی ڕزگارکردنی ژیانی کەسێکی تر، ئەوە بە پەسەند نازانن. کوشتنی بەڕەحمانە لە بنەڕەتەوە هەڵەیە ئەگەر لە بەرامبەردا نەبێتە هۆی ڕزگارکردنی گیانی کەسێکی دی. ڕەوایە ئەگەر ئەو هەستە بەهێزەمان هەبوو

که کوشتن هەڵەیە. لای زۆر کەس مردن لە ئێستادا زیانی زۆر زیاترە بەبەراورد لەگەڵ ئەوەی کەسەکە لە ژیاندا بووە. هۆکاری ئەوەی بۆچی کوشتن هەڵەیەکی گەورەیە، لە بەرئەوەی کوشتن لە ڕاستیدا ئازارێکی گەورەیە. لە گەڵ ئەوەشدا کوشتنی بە هەڵە دەرەنجامی ئازاردانێکە لەکاتی مردندا نەک بە پێچەوانەوە.

ئەگەر لە بەرژەوەندیی نەخۆشێکدا بوو ئێستا بمرێت باشترە لەوەی ئازاری مەرگ بچێژێ، ئەوا کوشتن بە هەڵە نایەتە ئەژمار، بە واتایەکی تر کاتێ مردن سوودی هەیە نەک زیان، کەواتە کوشتن هەڵە نییە. ئەوانەی دەڵێن کوشتنی ئاسان لە ڕووی پرەنسیپەوە هەڵەیە، ئەوا لینکی چەمکی فکریی نێوان هەڵەی کوشتن و ئازاری مەرگیان لە یادکردووە.

سەرەنجام

من ئەو بۆچوونە ڕەتدەکەمەوە کە دەڵێ کوشتنی خۆبەخشی خێراو ئەکتیڤ پرەنسیپێکە لەسەر ئەو بنەمایە دامەزراوە کە گالیسکە دەخاتە بەردەمی ئەسپ: ئازاری مردن وا دەکا کوشتن هەڵە بێت. کاتێ بە هۆی ئەنجامی شوێنکەوتنی پرەنسیپێکی ئەخلاقییەوە گیرۆدە دەبین ئەوا زۆر بەوردی پێویستمان بە پرەنسیپێکی ئەخلاقی هەیە و دەپرسین ئەوەی جێ بەجێی دەکەین شێوازێکی ڕەق و ناپەسەندە. من پێموایە ڕەنگە ئەمە بێت وای کردبێت، کە کوشتنی خۆبەخش هەڵەیەکی ئەخلاقی بێت. لە ڕاستیدا گەڕان بەدوای ڕەوشتی پاکدا ئەگەر لەسەر حیسابی ئەوانیدی بەدی بهێنرێت کارێکی چەوتە.

بەشی ٣

بۆچی ئەو 'ئامارییانەی' بە گیانیان قوربانی دەدەن بە سووك سەیر دەکرێن

ئەگەر بەختەوەری ئەو ئامانجە بێت کە سەرچاوەکەی ڕەوشت بێت - بە هەر جۆرێک بێت پێویستە ئاماژە بە ئامانجێک بدرێت و لە ژێر هەیمەنەی هەستی تاریک یان ئەو باوەڕە ناوخۆییەی کە لێکدانەوە هەڵناگرێ، دەربهێنرێ. پێویستە مەسەلەی ئەقڵ و شیکردنەوە ڕۆڵی تێدا ببینێ، چونکە ناکرێت تەنها هەست و سۆز بکرێتە بنەمای زۆرێک لە ئایدیا ڕەوشتییەکانی فەلسەفە.

(جۆن. ستوارت. میڵ، لەندەن- ١٨٣٨)

بەهای دراو لە ژیاندا

لە کانوونی دووەمی ١٩٩٧ تۆنی بولیمۆر لە پێشبڕکێی جیهانیی یەخت و بەلەمی ڤێندی گلۆبدا لە فەرەنسا. هەوڵیدا گەشتێکی دەریایی بە دەوری جیهاندا بکات، گەیشتە ئاوە ساردو ترسناکەکانی ئۆقیانووسی خوارووی، لە دووری ١٥٠٠ میل لە خوارووی کەناراوەکانی ئۆستورالیا، بە هۆی زریان و ڕەشەباوە شەپۆلە شێتەکانی دەریا بەلەمەکەیان تێکشکاند، بۆ ماوەی چوار ڕۆژ لەسەر هەیکەلی بەلەمە تێکشکاوەکە گیری خوارد، پێشئەوەی لە ڕێگەی گەورەترین ئۆپراسیۆن بە تێچوونی خەرجێکی زۆرەوە، هێزەکانی بەرگریی ئۆستورالیا توانییان ڕزگاری بکەن. دەبێت لە کۆمەڵگەیەکی مەدەنیدا چەندە پارەی تێ بچێت تا ژیانی کەسێک ڕزگار بکەیت؟ ئایا وەڵامەکە ئەوەیە " هەرچەندی تێ بچێت " یان " پێویستە پارەیەکی سنووردار بێت ؟ " لە کاتێکدا ڕەنگە لەو ئۆپراسیۆنە گەورەو گرانبەهایەدا چانسی ڕزگارکردنی ژیانی گەشتیارەکە کە لە مەترسیدایە زۆرکەم بێت؟

با پرسیارێکی زۆر گشتی بکەم. بەهای ڕزگارکردنی ژیانی مرۆڤێک بە پارە چەندە؟ وەڵامی ئەم پرسیارە تاڕادەیەک پارادۆکسانەو بێزارکەرە، خۆدزینەوە لە پرسیارەکە و دابینکردنی تێچوویەکی کەم، کە ڕەنگە گیان لە دەستدانی کەسەکەی لێ بکەوێتەوە، یەکێکە لەوەڵامەکان لە یەکێک لە دۆخەکاندا.

وێنەی (٦)
لە

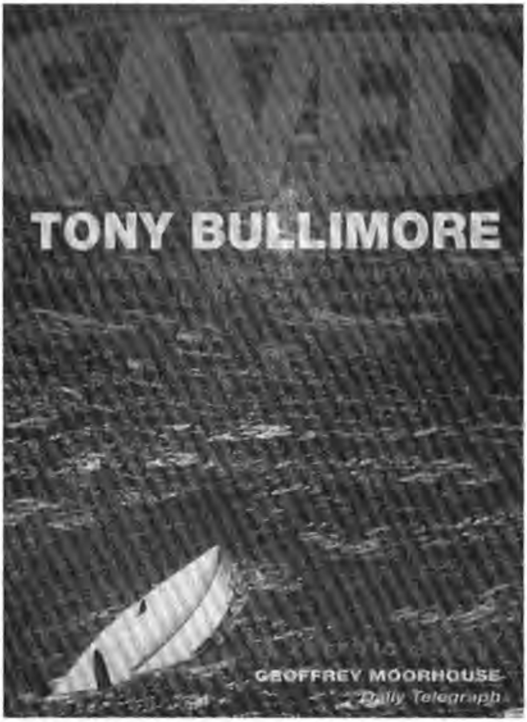

کۆمەڵگەیەکی شارستانیدا پێویستە چەندە پارە خەرجبکرێت بۆ ڕزگارکردنی گیانی کەسێک؟

هیچ سیستەمێکی چاودێری تەندروستی لە جیهاندا بە تێکڕا بڕێکی پارەی زۆری لە هیچ کەیسێکدا بۆ نەخۆشەکانی دابین نەکردووە (بڕوانە لیستەکەی خوارەوە). بەردەوام چارەسەرەکان لە پێشکەوتندان و چارەسەری نوێترو باشتر دێتە ناو سیستەمی تەندروستییەوە، بە تێکڕایی لە بەریتانیا مانگانە بە نزیکەی سێ مادەی دەرمان مۆڵەتی پێدەدرێت، بەزۆری هەر دەرمانێک سوودی زیاتری لە دەرمانەکانی پێشوو هەیە، لە چارەسەرکردندا و تەمەن درێژتر دەکەنەوە،

بەڵام نرخی هەندێک لەم دەرمانانە زۆر گرانە. چی کاتێک سوودی زیاتر شایستەی خەرجی زیاترە؟ پێویستە ئەم پرسیارە لە لایەن هەموو سیستەمەکانی چاودێری تەندروستییەوە وەڵام بدرێتەوە، چی ئەوەی کەرتی تایبەت بێت وەکو ئەوەی لە سیستەمی ئەمەریکیدا هەیە، چی ئەو سیستەمانەی لە لایەن کەرتی گشتییەوە بەڕێوە دەبرێن وەکو خزمەگوزاریی تەندروستیی نیشتمانی کە لە بەریتانیا هەیە. ئەگەر نە توانرا بەردەوام باشترین چارەسەر دابین بکرێت، ئەوا پێویستە ڕێگەی تر هەڵبژێرین. پرسیارە گشتییەکە سەبارەت بە دابەشکردنی مادەکانی چاودێری تەندروستیی سنووردار لای ئێمە، گرنگترین پرسیاری ڕەوشتە پزیشکییەکانە.

خەرجی نیشتمانی بۆ تەندروستی: لە هەندێ لە وڵاتە دەوڵەمەندەکاندا

وڵات	٪ بەرهەمی ناوخۆ	داهاتی تاک بە دۆلار
ئۆستراڵیا	٨،٦	٢٠٨٥
کەنەدا	٩،٣	٢٣٦٠
فەرەنسا	٩،٤	٢٠٤٣
ئەڵمانیا	١٠،٣	٢٣٦١
نیوزلاند	٨،١	١٤٤٠
نەرویژ	٩،٤	٢٤٥٢
بەریتانیا	٦،٨	١٥١٠
ئەمەریکا	١٢،٩	٤١٦٥

تێبینی/ ئەم داتایە بۆ ساڵی ١٩٩٨ ە، ڕێکخراوی OECD بۆ داتای تەندروستی ٢٠٠١ بڵاوی کردۆتەوە.

وەڵامـدانەوەی ئەم پرسـیارانە، لە ڕووی چەنـدایەتی و چۆنـایەتییەوە کـاریگەریی ڕاسـتەوخۆی لەسـەر ژیـانی هەزاران کەس هەیە .

کوالیتیی ژیان

هەنـدێ لە چارەسـەرە پزیشـکییەکان کـاریگەرییەکی کەمیـان هەیە یـان هەر نییـانە لەسـەر تەمەنـدرێژی بەڵام شێوازی ژیان بەرەو باشتر دەبەن: گۆڕینی جومگەی سمت نمـوونەیەکی لەو جـۆرەیە. یەکـێ لەو کێشـە قـووڵانەی لەبیرکـردنەوە سـەبارەت بە دابەشـکردنی سـەرچاوە تەندروسـتییەکان بەرەو ڕوومـان دەبێـتەوە، چـۆنێتیی بەراوردکـردن و هەڵسـەنگاندنی ڕێژەیـی ئەو کـوالیتییەیە کە ڕاسـتەوخۆ کـاریگەریی لەسـەر تەمەن درێـژی هەیە. مـن نە خۆم لە قەرەی ئەم کێشەیە دەدەم، نە ئەو کێشانەی بە پلەی یەکەم پەیوەسـتن بە پێوەرەکـانی کـوالیتی ژیـانەوە، تەنهـا تەرکیز دەکەمە سەر ئەو چارەسەرانەی کاریگەرییان لەسـەر تەمەن درێـژی هەیە، لەبەرئەوەی لە باسـکردنی دابینکردنـی سـەرچاوەکانی ئەم چارەسـەرانە بە تەنهـا کێشـەی لاوەکـی زۆر هەن.

لێـرەدا دەتـوانین ژمـارەیەکی زۆر نمـوونە بـاس بکەیـن لەسەر درێژکردنەوەی تەمەن. نەشتەرگەریی ڕیخۆڵە کوێرە تەمەن درێـژ دەکـاتەوە، چـونکە بەبـێ ئەم نەشـتەرگەرییە زۆربەی نەخۆشـەکان دەمـرن. دەستنیشـان کردنـی شێرپەنجەی مەمک کاریگەریی لەسـەر تەمەن درێژی هەیە، چونکە دۆزینەوەی خێرای نەخۆشییەکە کاریگەریی لەسـەر

چارەســـــەری زووتـــــرو درێژکـــــردنەوەی تەمەن هەیە. بەرزبوونەوەی فشاری خوێن مەترسیی مردن زیاد دەکات لە ڕێگەی نەخۆشیی نۆرە دڵێ و لێدانی جەڵدەی مێشکەوە، ئەو چارەسەرە فشاری خوێن دا دەگرێت هەرچەندە کۆتایی بە مەترسی نەخۆشەکە ناهێنێ و تەنها کاتییە. شووشتنی گورچیلە بۆ ئەوانەی گورچیلەیان وەکو پێویست کارناکات یان وەستاوە. هەر ساڵێک لە شووشتن ساڵێک درێژە بە ژیان دەدات.

کۆنترۆڵ کردنی بودجەیەك

وای دابنێ تۆ بەرپرسی خزمەگوزاریی تەندروستیت بۆ کۆمەڵە خەڵکێک لە دانیشتوانی شوێنێک، بودجەیەکی دیاری کراوت لەبەر دەستە. ناتوانیـت بەدرێژایـی ئەو مـاوەیە باشترین چارەسەر بۆ هەموو خەڵکەکە لەئەستۆ بگریت. بڕیارت دا زۆربەی بودجەکەت خەرج بکەیت و چەند سەد هەزار جونەیهێـک لەو بـوودجەیە مـاوەتەوە. تـۆ لە گەڵ ڕاوێژکارەکانت دادەنیشی و دەتەوێ ئەو بڕە پارەیەی بۆ خەڵکەکە ماوەتەوە، بە باشترین شێوە خەرجی بکەیت. سێ ئەگەرت لەبەردەمـــدایەو دەتەوێ یەکێکیـــان هەڵبژێـــری. ئەگەرەکانیش ئەمانەن:

١- چارەسەرێکی نوێ بۆ شێرپەنجەی ڕیخۆڵە هەلی چاکبوونەوەی کەمە، بەڵام بۆ تێکڕایی زیادبوونی تەمەنی نەخۆشەکە گرنگە.

٢- دەرمـــانێکی نـــوێ بـــۆ چارەســـەری نەخۆشـــی دڵ داهێنـــراوە ڕێـــژەی مـــردن کەمـــدەکاتەوە، لەو کەســـانەی نەخۆشی کۆلیسترۆڵی بۆماوەییان هەیە.

٣- پـارچەیەکی نـوێ لە کەرەسـتە پزیشـکییەکان دڵنیـایی زیاتر دەبەخشێتە نەخۆش لە کەمکردنەوەی ڕێژەی مردن بە تـایبەتی لە نەشـتەرگەرییە سـەختەکان وەکـو نەشـتەرگەریی مێشک.

لەسەر چی بنەمایەک یەکێ لەم بژاردانە هەڵدەبژێریت؟
یەکێ لەو شێوازانەی زۆرتر بە کارە دەڵێ:

هـیچ هۆکـارێکی ئەوتـۆ نییە بـۆ ئەوەی ژیـانی کەسـێک لە کەسێکی تر پەسـەندتر لەقەڵەم بدەین، یـان مـافی پێشـینە لەو کەســـانەی ســـوود لە چارەســـەری شـــێرپەنجەی ڕیخـــۆڵە وەردەگرن بسـەپێنین بەسـەر ئەوانەی لە ڕووی بۆمـاوەییەوە تووشـی کۆلیسـترۆڵی خـوێن بـوونە، یـان ئەوانەی وەرەمـی مێشـکیان هەیە، لە هەر سـێ کەیسـەکەدا مردنـی پێشـوەختە هەیە، لە هەر چارەسـەرێکیشـدا تێکڕایـی تەمەنـی نەخۆشـەکە زیـاد دەکرێـت، کەواتە ئەوەی لەسـەرمان پێویسـتە ئەنجـامی بدەین، خەرجکردنی پارەکەیە، لە پێناو " کڕین" ی زۆرتـرین تەمەن بـۆ نەخۆشـەکان، پێویسـتە دادوەرانە سـاڵێک تەمەنـی پڕ شکۆ بۆ هەریەکەیان بە یەکسـانی بکڕین، بە چاوپۆشی لە تەمەنی هەر یەکەیان.

کێشەی دابەشکردن

تەنـانەت لە نێـو ئەو کەسـانەش کە " وەکـو مـنن " ئەم شـــێوازە دەیـــانگرێتەوە، لەوێ کێشـــەیەک هەیە پێویســـتە

بەرەنگاری ببینەوە: " کێشەی دابەشکردن" لەم خشتەیەی خوارەوە چاوێک بە هەر سێ دەستوەردانەکەدا بخشێنە.

هەڵبژاردنی نێوان سێ دەستوەردان
دەستوەردانی ۱ ١٠ کەس سوودمەن دەبێت تێکڕای بە دەستهێنانی تەمەن ٣٥ ساڵ
دەستوەردانی ۲ ١٥ کەس سوودمەند دەبێت تێکڕایی بەدەستهێنانی تەمەن ٣٠ ساڵ
دەستوەردانی ۳ ۲ کەس سوودمەند دەبێت تێکڕایی بەدەستهێنانی تەمەن ١٦ ساڵ

وادایبنێ هەموو ئەم دەستوەردانانە هەمان بڕیان تێدەچێ و ئێمە تەنها توانای خەرجی یەکێکیمان هەیە. هەروەها وایدانێ دابەشکردنەکان بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

ئەو دوو کەسەی سوودیان لە دەستوەردانی ٣ وەرگرتووە، بۆ هەریەکێکیان هەشت ساڵ تەمەنیان زیاد دەکات، لەو دە کەسەی سوودیان لە دەستوەردانی ١ وەرگرتووە تێکڕای تەمەنیان ٣،٥ ساڵە واتە مەودای ٢-٤ ساڵ تەمەنیان زیاد دەکات، لە نێو ئەو ١٥ کەسەی سوودیان لە دەستوەردانی ٢ وەرگرتووە، بە تێکڕایی دوو ساڵ و بە مەودای ١ تا ٣ تەمەنیان زیاد دەکات. کەواتە بەرەو پیری کام یەک لەو ٣ دەستوەردانانە بڕۆین؟

ئەگەر باوەڕمان وابوو تەمەن بۆ زۆرترین ژمارەی پێوانەیی بکڕین (بەرزترین ڕێژە) ئەوا پێویستە پارەکەمان لە دەستوەردانی یەکەمدا خەرج بکەین چونکە ٣٥ ساڵی تەمەن بۆ ١٠ کەس دەکڕین. هەندێک پێیان وایە دەستوەردانی

دووەم باشترە، چونکە یارمەتی خەڵکێکی زیاتر دەدەین لە جیاتی ١٠ کەس یارمەتی ١٥ کەس دەدەین، هەرچەندە زیادبوونی تێکڕای تەمەنی ئەمان کەمترە. هەندێک کەسیش بژاردەی سێیەمیان پێ باشە، دەستوەردانی ٣ چونکە ئەو دوو کەسەی سوود لە چارەسەرەکە وەردەگرن دەستکەوتی گەورەیان دەبێت (٨ ساڵ تەمەنی سەربار)، بەڵام تەمەنی هەر یەکەیان لە ٤ ساڵ تێناپەڕێت. مەسەلەکە ئەوەیە کامیان گرنگە تێکڕایی ساڵانی تەمەن یان ئەو ڕێگەیەی کە ساڵەکانی تەمەنی لە نێو تاکەکاندا پێ دابەش دەکرێ گرنگە، کە ناسراوە بە "کێشەی دابەشکردن". ئەوانەی بۆچوونە مەزنەکان ڕەتدەکەنەوە بەوەی دەیانەوێ ئەو باڵانسە ڕاگرن کە دەیانەوێ زۆرترین کەس سوودمەند بێت. بەڵام ئەو کەسانەی سوودمەند دەبن کەمترین بڕیان لە تەمەن دەست دەکەوێت، پێچەوانەی ئەوانی تر کە زۆر ترین تەمەن بە دەست دێنن بەڵام ژمارەیەکی خەڵکی کەمتر سوودمەند دەبن. بەڵام هەر یەکەیان ڕێژەیەکی زیاتری لە تەمەن بە نسیب دەبێت، بەختەوەرم بەوەی زۆرترین بڕی تەمەن بە دەست بێنم زیاتر لەوەی گرنگی بە دابەشکردن بدەم، هەروەها خۆشحاڵم بەوەی زۆرترین ژمارە سوود لە زیادبوونی تەمەن ببینن زیاتر لەوەی گرنگی بە دابەشکردن بدەم.کاتێ بەشێوەیەکی گشتی خۆشحاڵم بە بەکارهێنانی سەرچاوە دەرمانییەکان لە پێناو زۆرینە کە من خۆم کەمینەم. هیچ سیستەمێکی چاودێری تەندروستی لە جیهاندا نییە لە دوورەوە بەم شێوازە هەڵسوکەوت بکات. یەکێ لە کێشەکانی من " لە پیشاندانی زۆرینە" دەمانگێڕێتەوە بۆ

تـۆنی بـاللیمۆر لە گەشـتەکەی بە دەوری گـۆی زەویـدا. دۆخەکەی مـن قورسـاییەکی ئەخلاقـی نابەخشـێتە ئەوەی پێیدەڵێن " یاسای دەربازبوون" بەڵام بە شێوەیەکی لۆجیکی ئەم یاسایە ڕاستە.

" یاسای دەربازبوون"

ئەم یاسـایە پەیوەنـدی بە دۆخـێکەوە هەیە ناسـنامەی کەسـێکی دیـاریکراوی تێـدایە، کە ژیـانی لە مەترسـیدایە. دەستوەردانێک بۆ ڕزگارکردنی کەسەکە لە ئارادایە، هەلێکی باش بۆ ڕزگارکردنی کەسەکە، دەرەخسێ ئەو بە هایەی لە دڵی ئەم " یاسـای ڕزگـارکردن " ە دایە: ئەمەش ئەو بیانووە ئاسـاییەیە تـا سـاڵانە بـۆ ئەم دۆخە پـارەی زیـاتر خەرج بکرێـت، زیـاتر لەو دۆخـانەی ناسـنامەی ئەو کەسـە دیـاری بکەین کە بەو ئەرکە هەڵدەستێت.

ڕەچاوی دوو دانـراوەی تیـۆری بکە، بەڵام دوو دانـراوی ڕیالیستی لە دۆخەکانی سیستەمی چاودێریی تەندروستی.

دەسـتوەردانی A (ڕزگـارکردنی گیـانی کەسـێکی نەناسراو)

ئەم دەسـتوەردانە لەنێـو ژمـارەیەکی زۆری خەڵکـدا، بـۆ نموونە لە نێوان ٢٠٠٠ کەسدا، بە ڕێژەیەکی کەم گۆڕانکاری لە کەمکردنەوەی ڕێژەی مـردن دەکـات. لەم کۆمەڵـیە ئەگەر دەرمـانی A بەکـار نەهێنـرێ ئەوا ١٠٠ کەس لە چەنـد سـاڵی کەمی ئایندەدا دەمرن. ئەگەر دەرمانی A بەکار بهێنرێت ئەوا ٩٨ کەس دەمرن، هەرچەندە دەزانین دەرمانی A ڕزگـارکەرە

بەلام نازانین ژیانی چی جۆرە کەسێک ڕزگار دەکات. دەرمانی A هەرزانە، نرخی بۆ گلدانەوەی هەر ساڵێکی تەمەن ۲۰،۰۰۰جونەیهی ئیستەرلینییە. نموونەیەک لەم چارەسەرە پزیشکییە، چارەسەری بەرزبوونەوەی فشاری خوێنە. نموونەیەکی تر حەبی ستاتینەکانە کە کۆلیسترۆلی خوێن دادەگرێت. داگرتنی فشاری خوێن و کۆلیسترۆلی خوێن ئەگەری مەترسی ڕوودانی جەڵدەی دڵ و جەڵدەی مێشک کەمدەکاتەوە.

دەستوەردانی B (ژیانی کەسێکی ناسراو ڕزگار دەکات)

B دەرمانێکی کاریگەرە بۆ دۆخێک کە هەڕەشەیە بۆ سەر ژیان. بە ڕێژەی زیاتر لە ۹۰٪ ئەو کەسانەی تووشی ئەم دۆخە دەبن هەلی مردنیان زۆرترە کە دەرمانی B وەرناگرن، لە ماوەی ساڵی داهاتوودا، بەلام ئەوانەی ئەو دەرمانە وەردەگرن ڕێژەی چاکبوونەوەیان با بڵێین ۹۰٪ ە.
B نرخی گلدانەوەی هەر ساڵێک ٥٠ هەزار جونەیهی ئیستەرلینییە. شۆردنی گورچیلە نموونەیەکی ئەمجۆرە چارەسەرەیە.

ڕەنگە سێ جیاوازی و پەیوەندی لەنێوان ئەم دوو دەستوەردانەی A,B دا هەبێت. یەکەم ئەوەیە B ڕزگارکەری ژیانە، بەلام سوودەکانی A بۆ چەند ساڵێک ناڕوونە. ئەم جیاوازییە چەند گرنگییەکی ئەخلاقی هەیە. ئەوانەی سوود لە دەستوەردانی A وەردەگرن پێشئەوەی سوود لە دەرمانەکە وەرگرن بە هۆکارێکی تەواو سەربەخۆ دەمرن. لەگەڵ ئەوەشدا کێشە لە بڕی تێچووندا هەیە،

هەندێ لە تێچوونەکانی دەستوەردان لە گلدانەوەی تەمەن بەهۆی هەڵاوسانی نرخی دراوەوە ڕەنگە وەستا بێت پێشئەوەی سوودەکەی ببینرێت. بە هۆی ئەمەوە، هۆکارێکی ئاشکرا نییە بۆ نرخاندنی ڕزگارکردنی ساڵانی تەمەن لە ئایندەدا، لە ڕزگارکردنی ئێستای ژیان . جیاوازی دووەم لە نێوان هەردوو دەستوەردانەکەدا ئەوەیە B بە دڵنیاییەوە ژیانی نەخۆشە دیاری کراوەکان ڕزگار دەکات بەڵام لە A دا ئەگەرەکە زۆر لاوازە. بەوجۆرە بەجۆرێک لە B دەڕوانرێت کە سوودێکی زۆر بە تاکەکان دەگەیەنێت زیاتر لە A . بۆیە من پێموایە ئەمە هەڵەیە.

جیاوازی سێیەم ئەوەیە دەستوەردانی B سوود لەو کەسانە دەبینێت کە ناسراون. بەڵام لە A دا ڕێژەی ئەو نەخۆشانەی تووشی بەرزبوونەوەی فشاری خوێن دەبن ناتوانین ئەو کەسانە بناسینەوە کە سوودمەندن لە نێو کۆمەڵەکەدا (هەرچەندە ئەو ڕێژەیە دەزانین چەندە کە سوودمەندن). بە پێی یاسای ڕزگاربوون، لە سیستەمی چاودێریی تەندروستیدا ڕەوایە بودجە بۆ B خەرج بکرێت نەک بۆ A هەرچەندە خەرجی B زۆرترە لە خەرجی A لە گلدانەوەی ساڵی تەمەن بۆ نموونە، بەپێی یاسای ڕزگاربوون هەندێ لە بڕی تێچوونەکان بیانووی هەیە وەکو چارەسەری گۆڕینی گورچیلە زیاتر لە چارەسەر بە ستاتینەکان.

لە پراکتیکدا سیستەمی چاودێری تەندروستیی نیشتمانیی بەریتانی پێڕەوی یاسایەکی تایبەت دەکات. بۆ نموونە بڕی

تێچوونی شووشتنی گورچیله بۆ هەر ساڵێک لە زیادکردنی تەمەن ٥٠ هەزار جونەیهی ئیستەرلینییە، بەڵام بەرامبەر پێدانی ستاتین بۆ ئەو کەسانەی کۆریسترۆڵی خوێنیان بەرزە بۆ هەر ساڵێک لە زیادکردنی تەمەنی نەخۆشەکە تەنها ١٠ هەزار جونەیهە. بە واتایەکی تر، ئەگەر بڕی ئەو پارەیەی کە خەرجی دەکەین بۆ شووشتنی گورچیلە، ئەگەر خەرجمان بکردایە لەو کەسانەی کۆلیسرۆڵیان بەرزە ئەوا پێنج بەرامبەر تەمەنی نەخۆشەکان زیاد دەکرا بۆ هەر ساڵێک بەڵام ئێمە ئەوە ناکەین چونکە ئەوانەی پێویستیان بە شۆردنی گورچیلە هەیە، مەحکومن بە مردن؛ لە کاتێکدا حەبی ستاتینەکان کە دەدرێنە نەخۆشەکانی بەرزبوونی ئاستی کۆلیسترۆڵ ڕێژەی مردن تێیاندا خۆی کەمە.

بە هێزترین هۆکاری پشتگیری کردن لە یاسای ڕزگارکردن لە دۆخی ئاساییدا، کەسەکە ناسراوە وەکو تۆنی باللیمۆر، ڕەنگە هەلێکی زۆری بۆ برەخسێ لە زیادکردنی تەمەندا، بەڵام لە دۆخێکی تایبەتدا کە خۆی لە ڕزگارکردنی ژیانی کەسێکی "ئامارکراوی" نەناسراودا دەبینێتەوە، خەرجکردنی بوودجەیەکی دیاریکراو کاریگەرییەکی کەمی بۆ کەمکردنەوەی ڕێژەی مردن هەیە، چونکە لەو کەسانەدا ڕێژەی مردن خۆی کەمە، هەربۆیە لە بەرژەوەندی یاسای ڕزگاربووندا تا ئەوپەڕی توانام بەرگری دەکەم.

بەهێزترین گفتوگۆ لە بەرژەوەندی یاسای ڕزگارکردن

بێگومان مەرگی پێشوەختە زیانێکی زۆر گەورەیە، بەڵام چانسێکی زۆر کەم لەبەردەم مردنی پێشوەختەدا هەیە بە زیانی گەورە نایەتە ئەژمار، تەنانەت ناتوانین بانگەشەی ئەوە بکەین پێویستمان بە بڕێکی زۆر کەم لە هەڵی کەمکردنەوەی مردنی پێشوەختە هەیە. هەموو یەکێک لە ئێمە لە ژیانماندا بازرگانی بە بڕێکی کەم لە زیادبوونی تەمەن لە مەرگی پێشوەختەدا دەکات لە پێناو کەمێک سوودی بچووک. بیهێنە پێشچاو پاسکیل سوارێک لە ڕۆژی یەکشەمەدا .

پاسکیل سواری لە بەیانییەکی یەکشەمەدا

لە بەیانییەکی ڕۆژی یەکشەمەدا ، بە درێژی شەقامە قەرەباڵغەکەی بانبوریدا لە ماڵمانەوە لە ئۆکسفۆرد، دەڕۆم بۆ کڕینی ڕۆژنامەیەک بەو کارەم خۆم دەخەمە مەترسییەوە " بە هیوای ئەوەی" سەرباری مەترسییەکی بچووک کە مردنی پێشوەختە، ئەم مەترسییە سەرباره دەگۆڕمەوە بەرامبەر چێژی لاپەڕە- چێژێکی بچووکە لە ژیانما بالاترە لەو مەترسییە سەربارەی کە مەرگی پێشوەختەیە. دیارە هیچ شتێکی لۆجیکی لەمەدا نییە. هەلێکی کەم هەیە کە زۆر بچووکە بەرامبەر زیانێکی کارەساتبار کە قورساییەکی پاسیڤی هەیە زۆر گەورەترە لەو سوودە کەمەی تر.

وێنەی(٧) پاسکیلسواری لە بەیانیانی یەکشەمەدا بە ڕێگایەکی قەرەباڵغدا بە مەبەستی کڕینی ڕۆژنامەیەک: مەترسییەکی بچووکی مردن هەیە لە بەرامبەر چێژبینین لە خوێندنەوەی پەڕەکانی ڕۆژنامەیەک.

زۆربەمان ئەم مەترسییە بچووکانە دەگرینە ئەستۆ، نەک لە بەرژەوەندیی خۆماندا بەڵکو لە بەرژەوەندی هاوڕێکانماندا. ڕەچاوی جێبەجێکردنی ئەرکی هاوڕێکەت بکە.

جێبەجێکردنی ئەرکی هاوڕێتی

پێویست بوو ئەو هاوڕێیەمان بەرەو کارەکەی بڕوات کە سووربوو لە بەجێهێنانی. بۆ پابەندبوون بە بەڵێنەکەی پێویست بوو ئەمڕۆ لە سەندووقی پۆستە بێت، بەهۆی پەتای ئەنفلوەنزاوە هاوڕێکەم نەیتوانی فریای کارەکەی

بکەوێت. بۆ یارمەتیدانی هاوڕێکەم بە پاسکیل چووم بۆ ماڵیان داواکارییەکەم لێ وەرگرت تاکو بیبەم پۆستی بکەم. جارێکی تر ئەم کارەی من کردم بە بڕێکی کەم مەترسی لەسەر ژیانم زیادبوو، چانسی مەرگی پێشوەختە لەبەردەرگایە. ئەم پێشبینییە لە سەرووی بەهای یارمەتیدانی هاوڕێکەمەوە بوو. واتە لە تای تەرازووی یارمەتیدان و مەرگی پێشوەختە ئەوی دواییان قورسترە.

بە سەرنجدان لەم بابەتە پێشنیارێکم کرد لە بەرژەوەندی سیستەمی چاودێریی تەندروستی لە ڕێگەی پێدان بۆ 'ڕزگارکردن' لە دەستوەردانی جۆری B (بۆنموونە نرخێکی ٥٠ هەزار جونەیهی ئیستەرلینی بۆ هەر ساڵێکی تەمەنی بە دەست هێنراو) لە گەڵ ڕەتکردنەوەی دەستوەردانی ئاماریی نەناسراو لە جۆری A (بۆ نموونە نرخی ساڵێک لە گێڕانەوەی ژیان تەنها ٢٠ هەزار جونەیهی ئیستەرلینییە). بەڵگە لەسەر قسەکەم دەرمانی داگرتنی کۆلیسرۆڵ (ستاتینەکان) م وەکو نموونەیەک لەسەر دەستوەردانی ئاماریی نەناسراو، هێنایەوە وە شووشتنی گورچیلەم وەکو نموونەیەک لە دەستوەردانی ڕزگارکردن، داناوە.

ئەوانەی سوودمەندن لە چارەسەری ستاتینەکان، دەستکەوتێکی زۆربچووکە – دابەزینێکی زۆر کەم لە مەترسیی مردنی پێشوەختە. لە بەجێهێنانی وەزیفەی تایبەت بە هاوڕێکەمان وا دەردەکەوێ ئێمە بە ئاسانی سەرکێشی دەکەین بە گۆڕانکارییەکی بچووک لە فرسەتی مەرگی پێشوەختەی گەورە، تەنانەت سوودەکەشی بۆ خەڵکانی ترە. ئەگەر ئێمە خۆمان سوود لە چارەسەری ستاتین وەربگرین(

چـونکه ئاسـتی کۆلیسـترۆڵمان بە شـێوەیەکی گونجـاو بەرزبۆتەوە) ئەوا شـتەکە مـاقووڵەو هـیچ شـتێکی سـەیرو کـاریگەری تیـا نیـیە. ئـێمە لای خۆمـانەوە پێمـان باشـە پارەکەمـان نەڕوات بـۆ دەسـتهێنانی سـتاتینەکان، بەڵکـو بە ئاراستەی نرخی شۆردنی گورچیلە بڕوات بۆ ئەو کەسەی ئەگەر گـورچیلەی نەشـۆررێت دەمـرێ. لە دیـدی ئەوانەی دەبێت بڕیـار لەسـەر چۆنێتی دابەشـکردنی سـەرچاوەکانی چـاودێری تەندروسـتی بـدەن، بە دڵنیـاییەوە وا باشـترە پارێزگاری لە مانەوەی ژیانی خەڵکانێکی کەم بکەن(ئەگەر ئەوە نەبێ ئەوا دەمـرن) لە جیـاتی ئەوەی ژمـارەیەکی زۆر خەڵـک هەلـی مردنیـان کەم بکـرێتەوە لە کاتێکـدا مەترسـی مردنی پێشوەخت لە سەر ژیانیان ئاستێکی زۆر نزمدایە.

گەڕانەوەیەکی پزیشکی بۆ کێشەی دابەشکردن

یاسـای ڕزگـارکردن وا دەردەکەوێ نمـوونەیەکی تـایبەت بێـت لە کێشـەی دابەشـکردن. زۆربەی خەڵـک بەرزتـرین ڕێـژەی تەمەنـی بەدەسـت هێنـراو ڕەت دەکەنەوە (ئەوانەی بەرژەوەنـدییان لەوەدایە پـارە بـدەنە چارەسـەری سـتاتین) ەکان. لەڕاسـتیدا بـانگی لۆجیکانە بەم شێوەیەی خـوارەوەیە: باشـتروایە چارەسـەرەکان بـۆ ئەو کەسـانە بـن سـوودێکی گەورە وەردەگـرن (بەردەوامبـوونی ژیـان بـۆ ئەو کەسـانەی بە ڕاسـتی دەمـرن) ئەو چارەسـەرە لەو کەسـانەدا نـابێ بەکاربێـت کە سـوودێکی کەمـی هەیە بـۆ خەڵکێکـی کەم (لە چانسی مردنی پێشوەختە) دا.

بۆچی لەگەڵ یاسای ڕزگارکردندا نیم

هەرچەندە بانگەوازی لۆجیکی بۆ یاسای ڕزگارکردن بەهێزە، ئەو بۆچوونانەی من هەمبوون لە بەرژەوەندیی ئەم یاسایەدا بوون، من پابەندم بەوەی زۆرترین سوود بە باش بزانم لە ڕێگەی نموونەیەکی جیاوازەوە بۆ ئەم بابەتە داکۆکی لە هەڵوێستی خۆم دەکەم: نموونەی ئەوەش کەیسی کرێکارە گەمارۆدراوەکەی نێو کانەکانە.

کەیسی کرێکارێکی کانی گەمارۆدراو **کرێکارێکی کان دوای ڕووداوێک گەمارۆدەدرێت. ئەگەر فریای نەکەون دەمرێت. لە کاتی بوونی تیمێکی فریاکەوتنی گەورە لەوانەیە کرێکارەکە ڕزگار بکرێت. ساتێک تەرخان بکە بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانەی لای خوارەوە:** **١-باوەڕت وایە تۆش پێویستە پەیوەندی بەو تیمەوە بکەیت، ئەگەر بە ڕێژەی ١: ١٠٠٠٠ بەرەنگاری مەترسیی مردن بوویتەوە ؟** **٢- ئایا پێویستت بە هیچ زانیارییەکی سەرەتایی هەیە بۆ ئەوەی وەڵامی پرسیاری یەکەم بدەیتەوە؟**

ئەگەر وامان دانا خەڵکێکی زۆر خۆنەویستانە ئەگەر تا ڕادەیەکی کەمیش بێت، ئاستی مردنی پێشوەختە سنووردارەکە پەسەند دەکەن، بۆ ئەوەی ژیانی ئەویتر ڕزگار بکەن، وە ئەگەر وامان دانا زۆربەی کەسەکان لە سایەی هەڵبژاردنەکەدا بەپێی توانا ئارەزووی بەرەنگاربوونەوەی کەمترین مەترسیی مردن دەکەن، ئەوا ڕێزگرتن لە ئارەزووی هەر ئەندامێک لە تیمەکەدا ئەم

دەرەنجامەی دەبێت. ڕێزگرتن لە توانای ئەندامانی تیمە ڕزگارکەرەکە لە ڕێگەی پێکهێنانی تیمێکی گەورە، بەمەبەستی ڕزگارکردنی کرێکارێکی کانی گیرخواردوو، لەسەر حیسابی گیانی خەڵکێکی زیاتردەبێت.

بەمجۆرە ئەگەر بەشێوەیەک لە مەسەلەکەمان ڕوانی کە تەنها مەسەلەی باڵانسی نێوان مەترسیی ژیانی هەر ئەندامێکی تیمەکەیە بەرامبەر بە سوود گەیاندنێک لە لایەن ئەندامانی تیمەکەوە، ئەوا بەشێوەیەکی گشتی ڕاسترە بڵێین شوێنکەوتنی سیاسەتێکین زۆر گران لەسەرمان دەکەوێت لە زیانە گیانییەکان.

وایدابنێ ئەفسەرێکی باڵای سووپا سەرکردایەتی پرۆسەی ڕزگار کردنەکە دەکات، ئەنجامی چاوەڕوانکراو ئەوەیە خەڵکێکی زۆر دەمرن لە هەوڵی ڕزگارکردنەکەدا زیاتر لەوەی ڕزگاری دەکەن. ئەوکاتە ئەفسەرەکە سەرکۆنە دەکرێت و دووچاری ڕەخنە دەبێتەوە، تەنانەت ئەگەر ئەندامانی تیمەکە لەو کەسانە بن خۆبەخشانەو بە ویستی خۆیان مەترسییەکەیان پەسەند کردووەو زانیویانە ژیانیان لە مەترسیدایە.

ڕەنگە ئەفسەرەکە بەرپرس بێت لە پرۆسەی ڕزگارکردنەکە کە بووەتە هۆی مردن لەڕیزی ئەندامانی تیمەکە زیاتر لەو کەسانەی ڕزگار کراون، سەرکردایەتی کردنی ئەم جۆرە ڕزگارکردنە تەنانەت لە دیدی خۆبەخشەکانیشەوە، نموونەی کێشەیەکی گەورەو پرۆسەیەکی شکستخواردووە، لە ڕووی ئەخلاقییەوە.

وێنەی(٨) تیمی تایبەتی ڕیان: پێویستە کەسانێکی زۆر ژیانیان بخەنە مەترسییەوە بۆ ڕزگارکردنی تەنها یەک کەس؟

چەند زانیارییەکی تری سەرەکی

با بگەڕێینەوە بۆ پرسیاری دووەم سەبارەت بە کەیسی کرێکارە گیرخواردووەکە: پێشئەوەی وەڵامی پرسیاری یەکەم بدەیتەوە، ئایا تۆ پێویستت بە زانیاری سەرەکیی زیاتر هەیە؟ باوەڕم وایە دەبێ ئەوە بزانیت نەک تەنها مەترسی شەخسی لە پەیوەندی کردن بە تیمەکەوە هەیە ، بەڵکو لە ڕووی قەبارەی تیمەکەشەوە مەترسی هەیە. چونکە ئەگەر تیمە ڕزگار کەرەکە پێویستی بە ١٠ کەس بێت هەر ئەندامێک مەترسیی ١: ١٠،٠٠٠ ڕێژەی مردنی هەبێ، ئەوا ژیانی کرێکاری کانەکە ڕزگار دەکرێت بێئەوەی هیچ کەسێک گیان لە دەست بدات. بەڵام ئەگەر ئۆپراسیۆنی ڕزگار کردنەکە پێویستی بە ١٠٠ هەزار ئەندام هەبوو ئەوا خەڵکێکی زۆر لە پرۆسەی ڕزگارکردنی کرێکارە

گیرخواردووەکەدا گیان لە دەست دەدەن. دیارە من زۆر دڵخۆشم (لە دیدی ئەخلاقییەوە) بە تیمی ڕزگارکردنی یەکەم بە بەراورد لە گەڵ دووەمدا.

گەڕانەوە بۆ چاودێریی تەندروستی

ڕێگە بدەن با چاوێک بخشێنینەوە بە ستاتینەکان و شۆردنی گورچیلەدا. ڕوون نییە ئایا ئەوانەی سوودیان لە دەستوەردانی ئاماریی نەناسراو وەرگرتووە(وەکو ستاتینەکان) بە ویستی خۆیان دەستبەرداری چارەسەرەکەیان دەبن لە پێناوی ئەو کەسانەی نەخۆشییەکەیان قورسترە تا چارەسەرە گرانبەهاکە وەرگرن بە مەبەستی درێژکردنەوەی تەمەن. ئەو سیستەمەی چاودێری تەندروستی کە هەموو ساڵێک لە پێناوی تەمەنی بە دەستهێنراو پارە خەرج دەکات (وەکو شۆردنی گورچیلە) زیاتر لە چارەسەرە ئامارییەکان. سیستەمی چاودێریی تەندروستی کاریگەرە بۆ ئەوانەی سوود لە چارەسەری خۆپارێزی وەردەگرن تا بەشداربن لە ئاهەنگی ڕزگارکردنی ئەو کەسانەی لە چارەسەری ڕزگاربووندا بە ڕاستی پێویستیان پێیەتی. بە هۆی سنووردارکردنی سەرچاوەکان، پێویستە لەسەر هەر سیستەمێکی چاودێری تەندروستی لە دەمی بڕیاردانا سەبارەت بە چارەسەرەکان کە تەمەن درێژ دەکەن و ژیانی هەندێ کەس ڕزگار دەکەن لەسەر حیسابی کەسانێکی دی، بەڕای من پرەنسیپی بنەڕەتیی پێویستە ئەو بڕیارانە بن کە ئەوپەڕی ساڵانی تەمەن زیاد دەکەن نەک کەم. تەنانەت ئەگەر بڕیاردەرێکیش هەبوو (وەک نەبووە) کە مایەی

پرسیاره، وەکو ئەو ئەفسەرەی سووپا کە ڕێبەرایەتی کۆمەڵێک خۆبەخشی دەکرد، بەڵام ئایا ڕەوایە لە سیستەمی چاودێری تەندروستیدا کەسێکی زۆر بمرن لە پێناو ڕزگارکردنی کەسانێکی کەم؟.

ئەنجامێکی ناڕوون

ئایا دەتوانین ئەم دەرەنجامە ناڕوونە پەسەند بکەین؟ با بگەڕێینەوە بۆ ڕزگارکردنە درامییە سەرکەوتووەکەی تۆنی باللیمۆر کە تێیدا هێزەکانی بەرگری ئوسترالیا بە پرۆسەیەکی ڕزگارکردن هەستان. مەگەر کەسێک زۆر دڵڕەق بێت بەسەرهاتەکەی تۆنی باللیمۆر بخوێنێتەوەو بڕیار بدات لەسەر ئەوەی ئەو ئۆپەراسیۆنی ڕزگارکردنە ئۆپەراسیۆنێکی هەڵە بووە. هێزەکانی بەرگری ئوسترالیا لەسەر حەق بوون کاتێک ملیۆنەها دۆلاریان لەو پرۆسەیەدا خەرجکرد. بە هەمان شێوەش هەڵە نییە ئەگەر لە کۆمەڵگەدا ساڵانە بڕی ٥٠ هەزار جونەیهی ئیستەرلینی خەرج بکرێت بۆ پرۆسەی شووشتنی گورچیلە. چۆن دەتوانین هێند دەستەوەستان بین لە ڕووی ئەخلاقییەوە بە نەخۆشێک بڵێین: دەتوانین تەمەنت بۆ چەند ساڵێک درێژ بکەینەوە، بەڵام پارەی پێویست بۆ ئەو مەبەستە خەرج ناکەین، پرۆژەی گرنگترمان لە پێشە، یان کەسە نزیکەکانیان نائومێدو بێبەش بکەین.

دیارە ئەم دۆخە زۆر جیاوازە لە دۆخی ئەو نەخۆشەی کۆلیسترۆڵی خوێنی بڕێک بەرزبۆتەوە، ڕەنگە بە بێ چارەسەر تووشی جەڵدەی دڵ نەبێ و نەمرێت. بە لێگرتنەوەی چارەسەر بڕیاری مردنمان بە سەریدا نەداوە،

چونکە شووشتنی گورچیلەکە زۆر پێویستترە. ڕاستە ئەگەر چارەسەری کۆلیسترۆڵەکەمان ڕاگرت، لە ئەنجامی ئەو بڕینەوە، نازانین ئەو کەسانەی دەمرن کێن. بەڵام ئەو کەسانەی لە شۆردنی گورچیلەکەدان دەیانناسین.

بەهەمان شێوە لۆجیکی دۆخی کرێکاری کانەکە کە گیری خواردووەو ژیانی لە مەترسیدایە، بە هەمان شێوە لە پێشترە لە دانی چارەسەر بەو نەخۆشەی کۆلیسترۆڵی بەرزە، ڕاستە نازانین کێ لەو کەسانە بە نۆرە دڵی دەمرێ یان نامرێ، بەڵام کرێکارەکە ناسراوەو مردنی مسۆگەرە.

فراوانکردنی خەیاڵی ڕەوشتی

چۆن بازنە بگۆڕین بە چوارگۆشە؟ لە هاوسۆزیمان بۆ تۆنی باللیمور یان ئەو کەسەی گورچیلەی وەستاوە چی فێر دەبین؟ بە ڕای من وەڵامەکە ئەوەیە نابێ ئێمە لۆجیکی و گەرموگوڕو پڕ جۆشوخرۆشبین لەولاشەوە لە هەوڵی ڕزگارکردنی باللیمۆر و کەیسی وەستانی گورچیللەدا خۆمان بە دوور بگرین.

ڕاستتروایە سۆزی مرۆڤ بوونمان و هەستی ئەخلاقی خۆمان بە ئاگا بێنینەوە. ئەوەی کە پێویستە لە کەیسی کرێکاری کانە گیرخواردووەکەوە فێری بین ئەوەیە, دەبێ ویژدانمان بەرامبەر خەمی قووڵی ئەو کەسانەی تیادەچن بجووڵێنین، دەبێ لە نائومێدی و بێبەشبوونی کەسانی نزیک یارمەتی دەر بین، دەبێت جیاوازی لە نێوان کەیسی بەرزبوونەوەی کۆلیسترۆڵ و کەیسە مەترسیدارەکاندا بکەین. ئێمە ناڵێین ئەوانەی دەمرن و نایانناسینەوە، گیانیان بێ نرخە، چاودێری تەندروستی لە ڕێگەی دارایییەوە

بەهایەکی نوێیە بۆ مرۆڤ. ئەو وانەیەی پێویستە فێری بین لە هاوسۆزیمان بەرامبەر ئەو کەسانەی پێویستیان بە ڕزگارکردن هەیە، فراوان کردنەوەی خەیاڵی مۆراڵیی ئێمەیە. ئێمە هاوشانی ئەو کەسە دەوەستین و پاڵپشتی دەکەین کە کارەساتێکی لێ قەوماوە، لە ڕێگەی دابین کردنی پارەوە، تا ژیانی لە مردن ڕزگار بکەین. بەهەمان شێوە پشتگیری ڕزگارکردنی ئەوانەش دەکەین لە مردنی (ئاماری) دا ڕیزیان بەستووە. چونکە ئەمجۆرە مەرگە نەناسراوە، ئەو کەسە نەناسراوانەن، ئەو مرۆڤە ڕاستەقینانەن، ئەو دۆست و هاوڕێ و کەسانەن بە هەمان شێوە شین و شەپۆڕو خەمو کەسەر لە دوای خۆیان بەجێ دێڵن.

بەشی چوارەم
ئەو کەسانەی بوونیان نییە؛

یان بەلای کەمەوە هێشتا بوونیان نییە

وردەکـــارترین فەیلەســـووف لەو فەیلەســـووفانەی لەم بـــارەیەوە گەورەتـــرین تێگەیشـــتنیان هەبـــووە (ڕۆحیـــان هاوشـــێوەی لێکـــدانەوەکانیان پـــێچەوانەیە) زۆر بە جیـــددی مەخلوقێکمـــان پیشـــان دەدەن لە شـــێوەی مـــرۆڤ[٤] (HOMUCULUS) ... ڕەنـــگە ســـوودمەند بـــێ، ڕەنـــگە پێکرابـــێ، ڕەنـــگە دادوەر بـــێ؛ بە کـــورتی ڕەنـــگە هەمـــوو

---

٤ نمـــوونەی مرۆڤێکـــی قەزەمـــی ئەفســـانەیی بچـــووککراوە، لە ئەفســـانەو ڕۆمانەکـانی سـەدەکانی ڕابردوودا وەکو غـوڵ چـاوی لێکراوە، ڕەگـی ئەم گیانەوەرەی هاوشێوەی مرۆڤە بۆ فۆلکلۆرو نەریتە ئەلکیمییەکانی ڕابردوو، (سەدەی شازدەهەم دەگەڕێتەوە). (وەرگێڕ).

داواکـــاری و مـــافە مرۆییەکـــانی هەبێـــت، وەکـــو تـــۆللی، پۆفندرۆف، یان باشترین نووسەرەکانی بواری ڕەوشتناسی.

لەم دۆخ و پێودانگەوە چیرۆکی ڕەوشتە پزیشکییەکانی پـێش دووگیـان بـوون سـەرهەڵدەدات. بەڕای تریسـترام شاندی[٥] کەسایەتییەک دروست دەبێ ژیان پێی دڵخۆشە، لە ڕێگەی فکرو خەیاڵی دایک و باوکێکەوە شکڵگیر دەبێت و لە ڕێگەی جووتبوونەوە دێتە بوون. تریسترام بە گازندەوە دەڵێ: هیوادارم دایکم یان باوکم یان هەردووکیان لە ڕاستیدا، چونکە لە خزمەتەکەدا هەردووکیان بە هەمان بڕ پابەندبوون بەوەی بیر لە دروستکردنی من بکەنەوە، ئایا وەکـــو پێویســـت بەرامـــبەر ئەو ئەرکەی ئەنجامیـــان دا پشتبەســـتوو بـــوون بە ڕەچـــاوکردنی ئەوەی لەو کـــاتەدا پێویســـتە - لێرەدا مەسـەلەکە تەنهـا تەرکیزکـردنە سـەر بوونەوەرێکی ئەقڵانی نییەو بەس، بەڵکو فۆرم و پێکهاتەی شـــادی و بەختەوەریـــی، پـــلەی گەرمیـــی جەســـتەی، بلیمەتییەکەی، تاقم و تەختەکانی ئەقڵی: تەنانەت

---

٥ ژیان و دیالۆگی قارەمانی ڕۆمانەکەی لۆرینس ستێرنە، ئەم ڕۆمانە هەر بەناوی "تریسترام شاندی"یەوە، لە نۆ بەرگدا بلاوکراوەتەوە، ساڵی ١٧٥٩ دوو بەرگی لێ بلاوکراوەتەوە، حەوت بەرگەکەی تریشی لە ماوەی حەوت ساڵی دواییدا بلاوکراوەتەوە.. وەکو ژیاننامەی کەسێتییەک ناسراوە. ستێرن باکگراوندێکی دەوڵەمەندی هەیە بۆ گەیشتن لە ژیانی تاکەکان، تریسترام لەسەر دەستی دوکتورێکی مامانی پیاوەوە دوکتور سلوپ، دێتە دونیاوە، بە مەقەستە ئـارترییەکەی دەسـتی لە کـاتی ڕاکێشـانی کـۆرپەکەدا، لـووتی تریسترام دەقرتێنێ و وەکو منداڵێکی شێواو لە مناڵدانی دایکی دەریدێنێ، کارەساتەکە لێرەوە سەرچاوە دەگرێت، بەلام منداڵێکی بلیمەت دەردەچێ (وەرگێڕ).

ئەوەی پێچەوانەکەی بزانن، لە کەرەستەکانی ناو ماڵ ڕۆڵیان هەیە لە یاریکردن و گەمەو زەوق و ڕەفتار هەموو ئەمانە ئەو کاتە لە سەری سەرەوە بوون...

- *دوعا بکە ئازیزەکەم، بڵێ دایکەکەم، لە بیرت ناچێ کاتەکە تەواو بێت؟*

- *زۆر باشە جی*- باوکم بە سەرسوورمانەوە هاواری کرد، بەڵام لە هەمان کاتدا ئاگاداری ئەوە بوو دەنگی دەرنەچێ.

- *ئایا هەموو ژنێ لەسەرەتای دونیاوە بە پرسیارێکی پڕوپووچ قسە بە پیاوێک دەبڕێ ؟*

وێنەی(٩) پێویستە پزیشکەکان بزانن چی لە دەوریان دەگوزەرێ کاتێک یارمەتی ژنێکی دووگیان دەدەن.

HFEA لە دەستەی ژنانی دووگیان و کۆرپەلەزانی مرۆڤدا لە ساڵی ١٩٩٠ لە بەریتانیا پێویستی بەوە بوو:

پزیشکەکان کاتێک چارەسەری ئافرەتێکی دووگیان دەکەن، دەبێ بزانن چی لە دەوریان دەگوزەرێ. بە پێی دەقی یاساکە: « نابێ خزمەتگوزاری تەندروستی و چارەسەری ئافرەتی دووگیان بکرێت، ئەگەر ڕەچاوی خۆشگوزەرانیی مناڵەکە نەکرابێت کە لە ئەنجامی وەرگرتنی چارەسەرەوە لە دایک دەبێت- لە نێو ئەوانەشدا پێویستیی منداڵەکە بۆ باوکێک»...

کاتێ ژنێکی بەریتانی تەمەن ٥٩ ساڵ لە سک وزا وەستاو دەچێتە کلینیکێکی ئیتاڵیا بۆ مەبەستی سک وزا کردن (لە ڕاستیدا دوای ئەوە دوانەیەکی دەبێ)، ئەم هەواڵە لە ڕۆژنامە بەریتانییەکاندا هەرایەکی زۆری نایەوە). بیر لەو منداڵانە بکەرەوە بەو شێوەیە لە دایک دەبن، کاتێ هاوڕێکانیان لە ڕێگەی قوتابخانە چاویان پێیان دەکەوێت دەبنە مایەی گاڵتەجاڕی کاتێک دەبینن لەلایەن دایکێکی زۆر بە تەمەنەوە هێنراونەتە دونیاوە.

بەپێی وتەی ئەندامێک لە دەستەی پیتاندن و کۆرپەلەزانی (کە چاودێری کلینیکەکانی پیتاندن) دەکات، گرنگیدان بە خۆشگوزەرانی منداڵ لە دوای لە دایکبوونیان، چارەسەری ژنانی سکپڕی بە تەمەنی ڕەتکردۆتەوە.

خۆشگوزەرانی بۆ منداڵان زۆر گرنگە بەهۆی بیرکردنەوە ڕەوشتییەکەوە بە ڕادەیەک واتای HFEA کێشەمان لە گەڵی نییە: بە لام مەسەلەکە بەو شێوەیە نییە. کاتێ بیر لەیارمەتی ژنێکی دووگیان دەکەینەوە، بیر لە خۆشگوزەرانی منداڵەکە لە داهاتوودا ناکەینەوە، چونکە

خۆشــگوزەرانیی منــداڵەکە پەیوەنــدیی بە داهــاتووەوە هەیە، ئەگەر هەر بە ڕاســتی لە داهــاتوودا منــداڵێکی لەو شــێوەیە بـــوونی هەبـــێ. لەمەوە ڕوون دەبێـــتەوە ڕەچـــاوکردنی خۆشــگوزەرانیی منـــداڵ لە داهـــاتوودا، لە ڕاســتیدا وەکــو کرپارێکی ون و نادیار ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێت.

هاوشێوەیی لە هەڵگرتنەوەی منداڵدا

هەر لە ڕۆژەکانی یەکەمی- پیتاندن لە تاقیگە (IVF) دا- ئەو تەکنیکەی بیرۆکەی منداڵی بلوری بەڕێوە دەبرد، ناوی ژنێکی مانچیستەرییان لە تاقیگەی پیتاندنی IVF دا لە لیستی چاوەڕوانیـدا سـڕییەوە، کە تۆمـارێکی تاوانکـاری هەبـوو بە تۆمەتی گـلان بە کـاری داوێـن پیسـییەوە. نەخۆشـخانەکە سیاسـەتی تـایبەت بە خـۆی هەبـوو (ئەمە دوو سـاڵ پـێش ئەوەی HFEA یاسـای تـایبەت بەخـۆی هەبێت). دەقـی ئەم سیاســـەتە ئەوەیە ئەو هاوســـەرانەی ئـــارەزووی پیتانـــدنی دەسـتکردیان هەیە «پێویسـتە ڕەچـاوی پێوەرە گشـتییەکانی ڕێکخراوەکـــان بـــکەن کە لە گەڵ ڕووداوە ئاســـاییەکانی هەڵگرتنەوەی منداڵدا بگونجێت».

کـاریگەریی ئەم سیاســەتە لەوەدایە هەر کەسـێک داوای پیتاندنی دەستکرد بکات و وەکو بـاوک گونجـاو نەبوو، ئەوا پێویســـتە ئەو ژنە هاوکـــاری نەکرێـــت لەدروســـتکردنی کـۆرپەلەدا، پێویسـتە ئەم سیاســەتە پشــت بەو بیــرۆکەیە ببەسـتێ کە خۆشـگوزەرانی بـۆ داهـاتووی منـداڵەکە دابـین دەکـات. بەڵام ئایـا ئەم لێکچــوونەی نێـوان بەخێـوکردن و یارمەتیدانی پیتاندنی کۆرپەلە شتێکی ڕاستە؟

له کەیسی بەخێوکردنی منداڵدا منداڵێکمان هەیە X ڕەنگە ژمارەیەک دایک و باوکی هەڵگرەوەی منداڵمان هەبێ وەکو : ...,A,B,C وای دابنێ بیانوویەکی باشمان بە دەستەوەیە کە باوکو دایکی A باشترن لە دایک و باوکی ....,B,C ،باوەڕ وایە منداڵی X ژیانی خۆشتر دەبێت، ئەگەر A مان هەڵبژارد زیاتر لەوانی تر. پێویستە بڕیاری باشترین کوالیتی بۆ باوک و دایک لە لایەن بڕیکارەکانی بەخێوکردن و هەڵگرتنەوەی منداڵەوە بێت. ئێمە بە پێی ئەو بڕیارە کە لە بەرژەوەندی منداڵەکەدایە کاردەکەین ئەویش پێدانی منداڵی X ە بۆ باوکودایکی A.

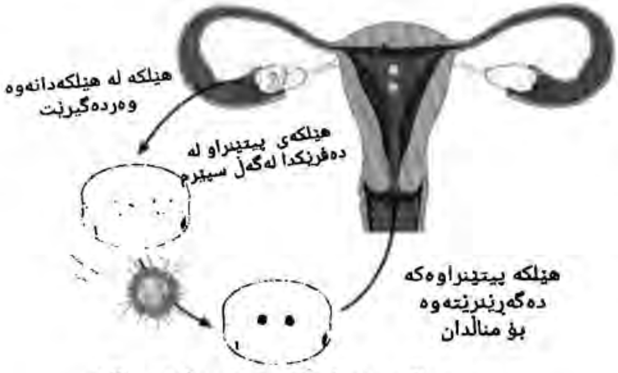

وێنەی (١٠) پیتاندنی کۆرپەلە لە پرۆسەی منداڵی بلووریدا

ئێستا ئەم دۆخە بەراورد بکە لەگەڵ ئەو هاوکارییەی پیشکەشدەکرێت بۆ دروستکردنی منداڵی بلووری. گریمان هاوسەرەکانی A,B,C..تاد، هاتوون بۆ بە دەستهێنانی

یارمەتی لە چارەسەرکردنی پیتاندندا. هەموو ئەم هاوسەرانە وەکــو یەک پێرفێکــت و مــاقوولن، بەڵام ئـێمە هۆکــارێکی باشـمان لەبەردەسـتە باوەڕمـان وایە بـاوکودایکی A ئەو خەسڵەتانەیان تێدایە ببنە باشترین دایک و باوک لەوانی تر. یـارمەتی کـام دایـک و بـاوک بـدەین؟ ئایـا دەکـرێ ئەگەر هاوسەرانی A مان بۆ منداڵەکە هەڵبژارد لەسەر ئەو بنەمایە بتوانین حوکم بدەین منداڵەکە زۆر بەختەوەر دەبێت ئەگەر لای دایکوباوکی A بێت، یان بڵێین کەپڵی A باشترە لەوانی دی؟.

ئەوەی مـن بیـزانم لە هـیچ مەملەکەتێکـدا شـتەکە هێنـد ئاسان نییە بۆ منداڵ چاوەڕوانی ئەوە بن بۆ کۆمەڵێک دایک وبـاوک تەرخانیـان بـکەن. ئەگەر یـارمەتی دایکوبـاوکی A بدەین بۆ وەچە خستنەوە ئەوا منداڵێک دێتە بوون کە منداڵی A یە ئەگەر یارمەتی B مان دا ئەوا منداڵی B دێتە بوون . بە چـی پێوەرێـک بەرژەوەنـدی منـداڵەکە هەڵسـەنگێنین بـۆ داهــاتوو؟ ئەگەر یــارمەتی B مــان دا ئەوا منــداڵی B دێــتە بوون، سەرەتایەکی باشی لە ژیان هەیە بەڵام وەکو کوالیتی A نابێت. ئەگەر پارەمان دابینکرد بۆ یارمەتیدانی یەکێک لەو دوو کەپڵە دەبێ کامیـان هەڵبژێـرین، ئەگەر تـاکە پێوەرمـان ئەوەبێ لە بەرژەوەندی منداڵەکە جووتێکیان هەڵبژێرین ؟.

شتێکی فریودەرانەیە ئەگەر بڵێین بەرژەوەندی منداڵەکە لە میـانەی یارمەتیـدانی کەپڵـی A ەوە بە دەسـت دەهێنرێت. بەڵام ئەمە شــتێکی هەڵەیە. منــداڵێکی جیــاواز پشــت بەو دایکوبــاوکە دەبەســتێ ئـێمە یارمەتییـان دەدەیـن، ڕەنـگە بەرژەوەنــدیی بــاڵای منــداڵەکە لەوەدا بێــت کەپڵــی A هەڵبژێـرین، بەڵام لە بەرژەوەنـدیی منـداڵی B دایە یـارمەتی

کەپڵی B بدرێ. ئەگەر تەرکیزمان خستە سەر بەرژەوەندیی ئەو منداڵەی لە داهاتوودا بوونی هەیە، ئەوا ئەو پرسیارەی دەبێ بکرێ: ئایا ئەم بەرژەوەندییانە بە شێوەیەکی باش خزمەت دەکات ئەگەر کورەکە یان کچەکە کۆرپەی ئەو دایکوباوکە بن یان هی ئەوان نەبن؟ پرسیارەکە بەم شێوەیە تەواو نامۆیە تا ئەو ڕادەیەی داوامان لێدەکات بەراورد لە نێوان بوون لە گەڵ نەبووندا بکەین، ڕەنگە باشترین پرسیار ئەوە بێت: ئایا گرەنتی هەیە منداڵێک لە داهاتوودا بۆ ئەم ژن و پیاوە پێشبینییەکی ماقووڵی لێ بکرێت بەوەی شایستەی ژیان بێت؟ لە بەشی داهاتوودا دەگەڕێمەوە سەر ئەم جۆرە مەسەلانە. خاڵی بنەڕەتیی ئەم دیبەیتەمان ئەوەیە " ڕەنگە لە داهاتوودا منداڵی دایکو باوکێکی تر (ڕەنگە باشتر) بێت، کە هێشتا دروست نەبووە. ئەمە ئەو خاڵەیە بە شێوەیەکی یەکلاکەرەوە   هاوشێوەیی لە بەخێوکردندا شکست پێدێنێ.

ئەگەر پارەمان تەرخانکرد بۆ یارمەتیدانی تەنها یەک کەپڵ ئەوا بێ دوو دڵی جووتی A هەڵدەبژێرین، وە ئەو منداڵەی بوونی هەیە منداڵی A ە (پێشبینی) دەکرێ بەختەوەرترین منداڵ بێت بە بەراورد لە گەڵ منداڵی B. ئەمە ئەگەر هۆکاری تر نەبێت پەیوەندیی بە هەڵبژاردنی دوو کەپڵی جیاوازەوە هەبێ،   باشتروایە بەو ڕێگەیە هەڵسوکەوت بکەین بتوانین بەختەوەرترین منداڵ دروست بکەین، لەم دۆخەدا ڕاستتروایە بوونی منداڵێکی بەختەوەر بە دەست بێنین بە یارمەتیدانی کەپڵی A. ئەگەر بژاردەکەمان کەپڵی A بوو، بەڵام لەجیاتی ئەو یارمەتی کەپڵی B مان دا. ئەوا بۆ ئایندە، دژی بەرژەوەندیی منداڵەکە

ڕەفتارمــان کــردووە. هەڵبژاردنمــان بــۆ کەپڵــی A لەســەر بنەمـای- باشـترین شـوێنی جیهانە. ئەو منداڵەی دێتە بـوون واتە A لەو باشــترین جیهــانەدا چێــژ لە خۆشــترین ژیــان وەردەگرێت، بەبەراورد لە گەڵ منداڵی B ئەگەر یارمەتی B مان دا لە باشترین بەرژەوەندی تاکەکاندا.

ئەکرێ ئەم خاڵە بەهێزتر بکەین لە ڕێگەی ڕەچاوکردنی ئەم هاوشــێوەییەی خــوارەوە. گریمــان نەخۆشــخانەیەک نەشتەرگەرییەکی ناکتوپڕ دوا دەخـات بۆ داخلبوونی هۆڵی نەشتەرگەری، تاکو نەشتەرگەرییەکی خێراو کتوپڕ ئەنجام بــدەن. کەس داکــۆکی لەوە ناکــات، بەرژەوەنــدیی بــاڵای نەخۆشــی یەکەم لەوەدایە نەشــتەرگەرییەکەی دوابخرێــت. بەپــێچەوانەوە ئەمە بە دژی بەرژەوەنــدییەکانی ئەو دێــتە ئەژمــــار. پاســــاو هێنــــانەوە بــــۆ ڕەفتــــارکردن دژی بەرژەوەنــدییەکانی ئەم، ئەو نەخۆشــەیە کە پێویســتی بە نەشتەرگەریی خێرا هەیە، لەبەرئەوەی ئەم کەیسە پێویستی بە بڕیاردانە، بۆیە بڕیارەکە لە بەرژەوەندی ئەو ژنە دەدرێت کە پێویستی بە نەشتەرگەریی خێرایە.

وادیــارە ئــێمە پاســاوی بیــانووی لــۆجیکی یەکەممــان دۆزییەوە لە کاتی یارمەتیدانی کەیسی وەچە خستنەوەکەدا، ئەوەمان زانی پێویستە یارمەتی کەپڵی A بدەین لە جیاتی C, B، تـاد. (بە گریمـانەی ئەوەی داهاتەکەمـان تەنهـا بـۆ یەک کەس دەبێت). ئەم پاساوهێنانەوەیە پشت ئەستوور نییە بە بیرۆکەی ڕەفتارکردن لە بەرژەوەندیی باڵای منداڵەکە کە دێتەبــوون، پشــت بە سیاســەت و ڕێنماییەکــانی ســەنتەری پیتانــدن و کــۆرپەلەزانی HFEA یـان نەخۆشـخانەی سـانت ماری لە مانچیستەر نابەستێ، بەڵکو پشت بە بیرۆکەی ئەو

پاسـاوهێنانەوەیە دەبەسـتێ کە فەراهەم کردنـی باشـترین ئاسـتی خۆشـگوزەرانییە بـۆ منداڵەکە: ئـێمە پێویسـتە بەپێـی توانا لەپێناو خولقاندنی منداڵی بەختەوەردا ڕەفتار بکەین. ئایا پێویستە پاساوەکان جیاواز بن ئەگەر بڕیارەکە هەمان بڕیار بێت؟ وەڵام بەڵێ بەوشێوەیەیە لەڕووی پراکتیک وتیۆرییەوە.

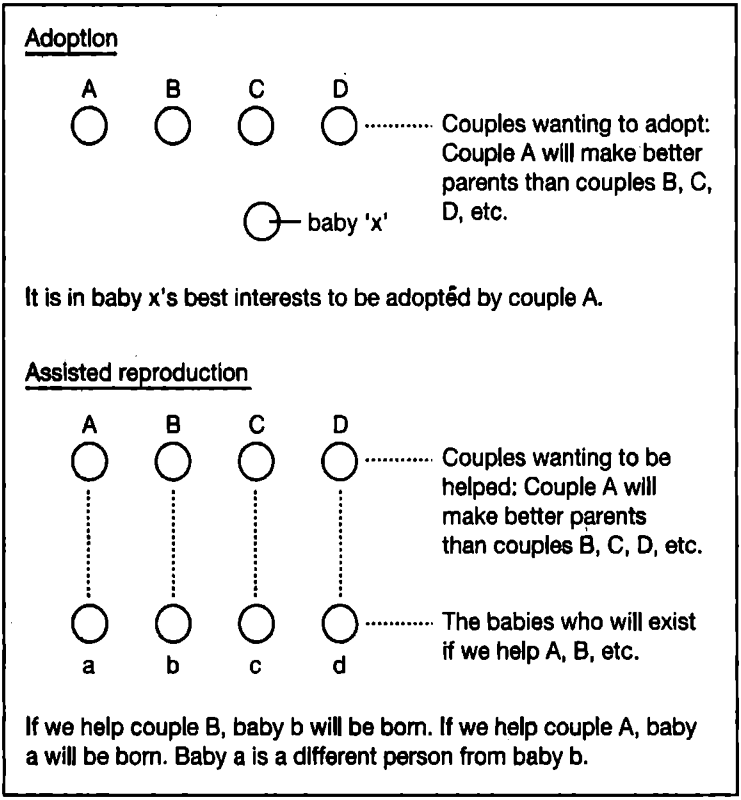

شێوەی(١١)هاوکاریکردن بۆدروستکردنی منداڵی بلووری یان هەڵگرتنەوەی منداڵ.

بەراورد کردنی بوون لەگەڵ نەبووندا

لە پێشدا گریمانەی ئەوەمانکرد دەتوانین تەنها هاوکاری کەپلێک بکەین لە کەپلەکانی A, B, C,... تاد. بەڵام زۆر جار دۆخەکە بەو شێوەیە نییە. ژنە تەمەن ٥٩ ساڵەکە کە چوو بۆ ئیتاڵیاو لە سەر خەرجی خۆی بە جمکانە سکی کرد. سەنتەرەکە لەنێوان ئەوو ژنێکی تردا پێویستی بەوە نەبوو هەڵبژاردن بکات. هاوارو زەنای ڕۆژنامەنووسانی بەریتانیش لەسەر ئەوبنەمایە نەبوو هاوکاری کەسێک دەکرێ و کەسێکی تر ناکرێت، یان کەسێک بە پەسەندتر دەزانن لەویدی. تووڕەییەکە لەسەر بنەمای بەرژەوەندیی منداڵەکە بوو (بۆنموونە هەر منداڵێک ڕەنگە لە دایک بێت)، ئەگەر تەرکیزمان خستە سەر بەرژەوەندی منداڵەکە ئەوا پێویستە هاوکاری دایکەکە بکرێت لە پیتاندنی کۆرپەلەکەی. ئەو پرسیارەی دەبێ بیکەم: ئایا بەرژەوەندیی منداڵەکە ئەگەری باشترین خزمەتگوزاریی هەیە لە لایەن باوک و دایکەکەوە ئەگەر بە تەمەن بوون؟ ئەمە پرسیارێکی زۆر سەیرە. ئایا ماقووڵە بەراوردی بوون لە گەڵ نەبووندا بکەین؟ هەندێ وتیان ئەم بەراوردکردنە وەکو دابەشکردنی ژمارەیەکە بەسەر سفردا. لە یەکەمیاندا شتەکە لۆجیکییە، بەڵام ئەرکێکی بێمانایە. هەندێکیش ڕایان وایە منداڵەکە ژیانێکی ترسناکی نییە، لەبەرئەوەی منداڵەکە باشترین بەرژەوەندیی لە بووندایە، لەسەر ئەو بنەمایەی (بوون) بە شێوەیەکی گشتی کارێکی پۆزەتیڤانەیە. لەوانەیە یەکێکی وەکو مۆنتسکیۆ دیدێکی ڕەشبینانەی پێچەوانەی هەبێ سەبارەت بەم بوونە وەکو ئەزمونێکی نەرێنی چاوی لێ بکات.

ئەگەر ئەوانەی دەڵێن ناتوانرێت بەراوردی بوون لەگەڵ نەبووندا بکرێت، ئەگەر بوون لە نەبوون باشتربێت، ئەوا پێوەری بەرژەوەندیی بالای منداڵەکە پڕوپووچ و بێمانایە. بەڵام ئەم ڕایە ڕووبەڕووی تەنگوچەڵەمە دەبێتەوە. گریمان لە مشتومڕێکدا: ئەگەر کەپڵی ل منالێک بێنن ئەوا منداڵەکە (ڕەنگە بەهۆی دۆخێکی بۆماوەیی تۆقینەرەوە) تووشی ئازار و زیان بێت، تا دوایی منداڵەکە بەدەم ئازارەوە دەمرێت، بۆ پشووی یەکجاری لە تەمەنی یەک ساڵی دەمرێ، واتە ئەم منداڵە تەمەنی ساڵێک لە ئازاری بەردەوام، دوایش مردن بووە، لەم هەلومەرجانەدا ڕەنگە ڕەوا بێت ئەگەر بڵێین یارمەتی دانی کەپڵی ل شتێکی هەڵە بووە بۆ وەچەخستنەوە، لەسەر ئەم بنەمایە نموونەی ئەم منداڵە و هاوکاری کردنی تا بێتە دونیاوە، دژیَ بەرژەوەندی ئەو منداڵەیە کە بوونی هەیە.

ڕەنگە تێگەیشتن لەم حوکمە پێویستی بەوە نەبێت (ژمارەکە دابەشی سفر بکەین). لە ڕێگەی تەمەنەوە مرۆڤ دەتوانێ بە شێوەیەکی گشتی بپرسێ ئایا ئەم ئەزمونە ئەزمونێکی نەرێنی هەبووە یان ئەرێنی. هێڵی سفر لێرەدا بە واتای ژیانی سەرەوەی سفر دێت، ژیانی سەرەوەی سفر کە کەسێکی دیاریکراو بەشێوەیەکی گشتی لەسەری دەژی، شایستەی ژیانە بەڵام ژیانی ژێر سفر شایستەی ژیان نییە، لێرەوە دەتوانین بڵێین ژیانی ئەو منداڵەی کە کەپڵی ل دروستیان کردووە، بە شێوەیەکی گشتی لە ژێر سفرەوە بووە. لەبەر ئەم هۆیە لە بەرژەوەندیی منداڵەکەدایە لە دایک نەبێت. بە پێی ئەم وتەیە لە بەراوردی کێشەکاندا پشت بە بوون و نەبوون نابەستین، بەڵکو لەسەر توانای بڕیاردان

لەسەر پێشبینی کردنی ژیان، ئایا بە شێوەیەکی گشتی لە ژێر سفرەوەیە یان لەسەرووی سفرەوەیە(وەکو لەسەرەوە باسکراوە).

ئەو پاساوەی هێنایانەوە بۆ ئەوەی بڵێن، هاوکاری کردنی ژنێکی ٥٩ ساڵان، دوای نەمانی بێنوێژی و دابڕانی لە سک و زا ئەوە دژی بەرژەوەندییەکانی منداڵەکەیە، شکستی هێناوە بە چاوپۆشین لەو بیرو باوەڕەی سەبارەت بەم کێشەیە گیراوەتە بەر.

١-ئەگەر بەراوردکردنی بوون لەگەڵ نەبوون شتێکی لۆجیکی نەبێت، ئەوا لۆجیکی نییە بڵێین هاوکاری کردنی ژنێک بۆ وەچە خستنەوە پێچەوانەی بەرژەوەندییە ڕەواکانی منداڵەکەیە. لە سایەی ئەم بۆچوونەوە مرۆڤ ناتوانێ پاساو بۆ هەر شتێک بێنێتەوە لەسەر بنەمای بەرژەوەندیی باڵا، چونکە لەم دیدەوە مانای نییە بەراورد بکەین لە نێوان بەرژەوەندیی دیار و بەرژەوەندیی نادیار.

٢- لە لایەکی ترەوە ئەگەر حوکمدان لەسەر ئەوەی بوون لە بەرژەوەندی منداڵەکەیە (بوونی لەئایندەدا) و ئەگەر ئەو حوکم دانە پەیوەندییەکی بنەڕەتی بە ژیانی پێشبینی کراوەوە هەبێت بە شێوەیەکی گشتی ئەزمونێکی پۆزەتیڤە، کەواتە پرسیارەکە کە دەبێ وەڵام بدرێتەوە ئەمەیە: ئایا بە گشتی پێشبینی ژیانێکی پۆزەتیڤ دەکەیت بۆ منداڵێک کە لە ژنێکی ٥٩ ساڵەوە لە دایک بووە؟

ئەگەر وەکو من لە دۆخێکی خراپدا بیت، بە دیدێکی تاریکەوە بۆ مەسەلەی بوونی منداڵەکە دەڕوانیت، ڕەنگە باوەڕت وابێ ئەم بوونە لە بەرژەوەندیی منداڵەکە نییە، یارمەتی ژنە بەتەمەنەکە بدرێت بۆ سک کردن. حوکمدان

لەسەر ئەوەی بوون لە بەرژەوەندی منداڵەکەیە ناتوانێ ئەو تووڕەییە بڕەوێنێتەوە، کە دژی یارمەتیدانی ژنێک بێت کە دەمێکە سووڕی مانگانەی بەسەرچووەو لە تەمەنی نائومێدی دایە، بۆ ئەم جۆرە کەیسانە ئەرکی سەرشانی ئەو کەسانەیە کە ئەم جۆرە دیدەیان هەیە گفتوگۆ بکەن لەسەر ئەوەی ڕێگە نەدەن یارمەتی هەموو هاوسەرەکان بدرێت بە مەبەستی پیتاندنی کۆرپەلە. ئەو دیدەی کە زۆر ڕەوایەو هاوسەنگیی ڕاگرتووە ئەوەیە دووچار بوونی منداڵەکە لە قوتابخانە بە گاڵتەپێکردن و تەنگ پێهەڵچنینی وا دەکات منداڵەکە بەختەوەر نەبێت، بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین ژیانی دۆزەخێکە بۆ خۆی. ئەوە دادگایە بڕیار دەدات ئایا لە بەرژەوەندیی منداڵەکەیە ڕێگەی پێبدرێ بمرێت، لە جیاتی ئەوەی چارەسەری بۆ بکەن تا تەمەنی درێژ بێ، یان نا. پێوەری زۆر بەرزیان دانا: پێویستە ژیانی ئەو منداڵانە زۆر خراپ بێت. تاکو دادگا بڕیار بدات ئایا مردن لە بەرژەوەندیی منداڵەکەیە یان نا. ئەو پاساوانەی دژی ئەو ژنانەی کە دوای نەمانی سووڕی مانگانە، یان تەمەنی نائومێدی منداڵیان دەبێت نابێت هاوکاری بکرێن. لەسەر ئەو بنەمایە بوو ئەو منداڵەی لە ڕێگەی چارەسەرەوە درێژە بەژیان دەدات، وەکو ئەو منداڵە نییە لە چارەسەرکردندا کە دایکێکی گەنجی هەیە. بەڵام وەکو باسمان کرد، ئەم مەسەلەیە پەیوەندی بە باشترین بەرژەوەندیی منداڵەکەوە نییە کە دێتە بوون ئەگەر هەستاین بە یارمەتیدانی ژنێکی بە تەمەن. منداڵی ژنە بە تەمەنەکە بوونی وەکو بوونی ئەو منداڵە نییە کە ژنەکە گەنج بێت.

وێنەی(١٢) ئایا دەکرێت ژنێکی بە تەمەنی ٥٩ ساڵە کە کاتی سک و زای بەسەرچووە هاوکاری بکرێت بە شێوازی دەستکرد (منداڵی بلووری) منداڵی ببێت؟

کردەی پارێزگاری لە ناسنامەو کاریگەریی لەسەر ناسنامە

جیاوازییەکی بنەڕەتی لەم گفتوگۆیەوە سەرهەڵدەدات: ئەویش لە نێوان بڕیاری پارێزگاری لە ناسنامەو کاریگەری لەسەر ناسنامە. نموونە لەسەر ئەو کردەوانە، پارێزگاری لە ناسنامە ئەوەیە کاتێ ژنی سکپڕ بڕێکی زۆر لە کحول دەخواتەوە. خواردنەوەی مەی لەم نموونەیەدا کاریگەری لەسەر ناسنامەی کۆرپەلەکە نییە، بەڵکو لەسەر تەندروستی کۆرپەلەکەیە. ئەگەر لە ئەنجامدا بەکۆمەڵێک زیان لە مێشکدا

کـۆرپەلەکە لە دایـک بـوو بەهـۆی خـواردنەوەی مەیەوە لەلایەن دایکەکەوە، ئەوا کۆرپەکە زیانی بەرکەوتووە.

نموونەیەک لەو کارەی کاریگەریی لەسەر ناسنامە هەیە ئەوەیە کاتێ دایکەکە لە منداڵبوون دوا دەکەوێ بۆنموونە لە تەمەنی ٣٠ ساڵی بۆ ٤٠ ساڵی ئەوا منداڵێکی جیاواز لە دایک دەبێت لە ئەنجامی ئەو دواکەوتنەوە کاتێک دکتۆرێک هاوکاری وەچەخستنەوە دەکات و کەپڵی A هەڵدەبژێرێت لە جیاتی B ئەوا بڕیارێک دەدات کاریگەریی لەسەر ناسنامە هەیە.

ئایا کاریگەریی سروشتی ناسنامە لە کارێکدا بەسەر ڕەوشتی ئەو کارەوە چییە؟ ئەمە ئەو پرسیارەیە بۆ یەکەمجار لە چوارچێوەی شیکردنەوەی بنەڕەتیی تیۆری ئەخلاقیدا خرایە بەرباس. ئەمە پرسیارێکە لای پزیشکەکان گرنگیی خۆی هەیە.

کێشەی بێ ناسنامەو ئەو دەستووردانەی کاریگەریی لەسەر ناسنامە هەیە

دێریک پارفیت[6] ئەم مەسەلەیەی بە کێشەی بێ ناسنامە ناوبردووە، کێشەکە لە ڕێگەی بەکارهێنانی نموونەی " کچێکی ١٤ ساڵەوە " باس دەکات. نووسیویەتی:

ئەم کچە هەڵبژێردرا کە سک بکات. چونکە خۆی منداڵێکی هەرزەکار بوو ئەوا ئەو منداڵەی دەیبێت سەرەتایەکی خراپی دەبوو لە ژیاندا. هەرچەندە منداڵەکە بە

---

6 Derek Parfit

درێژایی ژیانی کاریگەرییەکی خراپ لە سەر ژیانی دەبوو بەڵام وەکو پێشبینی دەکرا شایانی ئەوەبوو ژیانێکی شایستە بژێت. بەڵام ئەگەر کچەکە چەند ساڵێکی تر چاوەڕوان بووایە، ئەوا منداڵێکی جیاوازتری دەبوو، سەرەتایەکی باشتری دەبەخشییە ژیانی.

گریمان هەوڵماندا کچەکە ڕازی بکەین تا چاوەڕوان بێت« پێویست ناکات تەنها بیر لە خۆت بکەیتەوە بەڵکو بیر لە منالەکەشت بکەرەوە، چونکە ئەگەر ئێستا منداڵت ببێ دۆخی منداڵەکە زۆر خراپ دەبێت، بەڵام ئەگەر لە دواییدا منداڵت ببێ ئەوا سەرەتایەکی باش چاوەڕوانی دەبێت» . شکستمان هێنا لە ڕازی کردنی کچەکە. ئایا لەسەر حەق بووین کە وتمان بڕیارەکەی بەرامبەر منداڵەکەی خراپە؟ ئەگەر چاوەڕوانی بکردایە، ئەوا بە دیاریکراوی ئەم منداڵەی نەدەبوو کە سەرەتایەکی خراپی هەیە بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا شایستەی ژیانە. ... « ئەگەر کەسێک بە ژیانێکی شایستە بژێت بەراورد بەکەسێک کە هێشتا بوونی نییە ئایا ئەو ژیانە خراپە؟» پێویستە وەڵامەکەمان نەخێر بێت ... کاتێک ئەمە دەبینین، ئایا ڕای خۆمان بگۆڕین سەبارەت بەم بڕیارە؟ ئایا واز لەو بڕیارە بێنین کە وتمان باشتر وایە کچەکە چاوەڕوان بێت تاکو یەکەم منداڵی سەرەتایەکی باشی لە ژیاندا هەبێت؟... ناتوانین سووربین لەسەر ئەوەی ئەم بڕیارەی کچەکە خراپترین بڕیارە سەبارەت بە منداڵەکەی. پاساومان چییە بۆ بڕیارەکەی کە داویەتی؟ لەم پرسیارەوە کۆمەڵێک ئەنجامی جیاواز بوونی هەیە. لەبەر ئەوە ئەم کێشەیە ناو دەنێم کێشەیەک لە نەبوونی ناسنامەدا.

نمـــوونەکەی بارفیـــت کۆمەڵێـــک مەســـەلەی وروژانـــد، پـــێچەوانەی کێشـــەی نەبـــوونی ناســـنامە، کەمترینیـــان لە بەرژەوەندی کچەکە خۆیدا نییە. دەمەوێ ئەو مەسەلانەی تر بخەمە لایەکەوە، لە چوارگۆشەی لاپەڕەی داهاتوودا هەندێ هەڵوێســتی پزیشــکیی ســەربار پێشــکەش کــراوە کێشــەی نەبـــوونی ناســـنامەی تیـــا خـــراوەتە ڕوو لە هەمـــوو ئەم دۆخانەدا دەتوانین بڵێین، باشتر وایە ئەگەر بڕیار درا ببێتە هۆی لە دایکبوونی هەر منداڵێک، ڕاستتر وایە ژیانێکی باشتر بژێـت. ڕەنـگە ئەم باســە پشـت بەسـتووبێت بە بیـرۆکەی ئەوپەڕی خۆشــــگوزەرانی تەواو. لەگەڵ ئەوەشــــدا لە هەر دۆخێکدا نـاکرێ باسـەکە پشـت بە بەرژەوەنـدی منداڵەکە ببەستێ. نابێ پێشبینی ئەوە بکەین بڕیارەکە هەرچییەک بێت لە هەر ســێ دۆخەکەدا منـداڵە لە دایکبـووەکە لە ســایەی بڕیارەکەوە زەرەرمەندبووەو ئازاری پێگەیشتووە.

مەسەلەی نەبوونی ناسنامە کاریگەرییەکی گەورەی هەیە لەســـەر ئەوەی پێویســـتە دکتۆرەکـــان چـــی بـــکەن. ئەگەر پزیشکێک ویستی کارێک بکات وەکو نووسینی دەرمانێک لە دەمی دووگیانیدا کە زیان بە کۆرپەلەکە بگەیەنێت، ئەم زیـان گەیاندنە هۆکارێکی باشـە بۆ ئەوەی دوکتۆرەکە دەرمـانەکە ڕەت بکـــاتەوە، تەنـــانەت ئەگەر ژنەکەش خـــۆی ویســـتی و چارەســـەرێکی گونجـــاویش بێـــت. ڕەچەتەی ئەم دەرمـــانە نمـــوونەیەکە لە ســـەر پارێزگـــاری لە ناســـنامە. بەڵام ئەگەر هەوڵی پزیشکەکە کاریگەری خراپی لەسەر "ناسنامە" هەبوو و بـــووە هـــۆی لە دایکبـــوونی منـــداڵێکی کەم ئەنـــدام، هـــیچ منـــداڵێک بەو ڕادەیە کەم ئەنـــدام نابێـــت وا بەهـــۆی ئەم

ڕەچەتەیەوە تووشبووە، پێویستە ئەو هەوڵانە ڕابگیرێن. لەو کۆمەڵگەیانەی قورساییەکی زیاتر دەبەخشنە سەر سەربەخۆیی نەخۆش و ویستی وەچەخستنەوە، پزیشکەکان بە شێوەیەکی گشتی بۆیان نییە بەسەر ویست و بژاردەی ژنەکەدا بازبدەن بەو مەرجەی کەس زیانی بەرناکەوێت؛ ئەو بڕیارانەی کاریگەریی لە سەر ناسنامە هەیە، بەڵام هیچ کەسێک زیانی بەرناکەوێت (ئەگەر کەم ئەندامییەکە بە ڕادەیەک بەهێز نەبێت کە تەندروستی منداڵەکە شایستەی ژیان نەبێت) شێوەی ئەم دەرەنجامە دژبەری لۆجیکی سروشتە، لێرەوە بۆم دەردەکەوێ لۆجیکی سروشت هەڵەیە: ئەگەرپشتی بە میتافیزیکە هەڵەکان بەستبێت.

سێ نموونەی کلینیکی سەبارەت
بە کێشەی نەبوونی ناسنامە

١-تێستی جینەکان پێش پێتاندنی کۆرپەلە

دۆخی گریمانەیی (hypothetical) یەکەم : "کەڕکردنی کۆرپەلەیەک ". کەپلێک- بە بۆماوەیی خۆیان کەڕن، دەیانەوێ منداڵێکیان ببێ ئەویش وەکو خۆیان کەڕ بێت، بۆ ئەوەی ببێتە بەشێک لە "کۆمەڵگەیەکی کەڕ" . ژنەکە دووگیان دەبێت. تێستی جێنەتیک دەریدەخات کە کۆرپەلەکەیان لە ڕووی جیناتەوە ئاساییەو کەڕ دەرناچێت: وەکو هەر منداڵێکی ئاسایی تر. گریمان دەرمانێک هەیە ئەگەر ژنە دووگیانەکە وەریگرت ئەوا کۆرپەلە نۆرماڵەکەی کەڕ دەبێت. بەڵام هیچ کاریگەرییەکی تری نەرێنی لەسەر کۆرپەلەو دایکەکە نابێت. جووت

هاوسەرەکە بڕیاری ئەوە دەدەن، پێویستە ژنەکە ئەم دەرمانە وەربگرێت تا منداڵەکەی بە کەڕی لە دایک ببێت.

(آ) ئایا لە ڕووی ڕەوشتییەوە ئەم ژن و مێردە لە بژاردەی وەرگرتنی دەرمانەکەدا هەڵەن ؟
(ب) ئایا دکتۆرەکە هەڵەیە گەر لەسەر داواکاری ژن و مێردەکە دەرمانەکەی نووسی؟
(ج) ئەگەر دایکوباوکەکە دەرمانەکەیان وەرگرت و منداڵەکەیان کەڕ بوو، ئایا منداڵەکە دەتوانێ سکاڵانامەیەکی یاسایی ئەخلاقی دژی دایکوباوکەکە یان دژی دوکتۆرەکان بەرزبکاتەوە؟
بە بۆچوونی من زۆربەی خەڵکی وەلامیان بۆ هەر سێ پرسیارەکە "بەڵێ" دەبێت. ئێستا ڕەچاوی ئەم گریمانەیەی لای خوارەوە بکە.
دۆخی گریمانەیی دووەم: هەڵبژاردنی"کۆرپەلەیەکی کەڕ". ئەمجارە دوو هاوسەرە تووشبووەکە لە ڕووی بۆماوەییەوە، دەیانەوێ منداڵەکەشیان بە هەمان شێوە بەڕێگەی جینەکان کەڕ بکەن، لە کاتی هاوکاری کردنیان بە وەچەخستنەوە. ژمارەیەک کۆرپەلەیان بە ڕێگەی دەستکرد دروست کردووە، بەشێوەی IVF دەیانەوێ (لە ڕێگەی تاقیگەوە سپێرمەکە ئەو هێلکەیە بپیتێنێ کە هەڵگری جیناتی کەڕبوونە). کۆرپەلەی A لە ڕووی بۆماوەییەوە نۆرماڵە. کۆرپەلەی B هەڵگری (جینەکانی کەڕبوونە) بەڵام تەواوی جینەکانی تر هیچ کێشەیەکیان نییە. دوو هاوسەرەکە دەیانەوێ کۆرپەلەی B هەڵبژێرن کە بەجیناتی کەڕبوون پیتێنراوە سەرەنجام منداڵێکی کەڕیان پێ دەبەخشرێ: منداڵی B . (ئەگەر تۆ ڕەچاوی ئەوەت کرد دۆخی کۆرپەلەکە دۆخی ئەخلاقیی کەسێکە، هەڵبژاردنی نموونە جیاوازەکە سەبارەت بە هێلکەکە شتێکی

تره، جیاوازە لە دۆخی کۆرپەلەکە).

(آ) ئایـا ژن و پیـاوەکە لە هەڵبژاردنـی کـۆرپەلەی B لە ڕووی ڕەوشتەوە تاوانبارن لە جیاتی ئەوەی لە پیتاندنەکەدا A هەڵبژێرن ؟

(ب) ئایـا دوکتۆرەکـان تاوانبـارن بەوەی ڕازیبـوون بە داواکاریی ژن و مێردەکە؟.

(ج) ئایا منداڵیB مافی ئەوەی هەیە سکاڵانامەی یاسایی ئەخلاقـی دژی دایـک و بـاوکی یـان دژی دوکتۆرەکـان بەرزبکاتەوە؟

لە دیمەنـی یەکەمـدا وا دەردەکەوێ دایـک و بـاوکەکە تاوانبـارن لە هەڵبژاردنـی "کەربـوونی" منـداڵەکەیان لە کاتێکدا دەیـانتوانی منداڵە ساخ وسەلامەتەکە هەڵبژێرن کە دەبیستێ، دوکتۆرەکـانیش تاوانبـارن کە ڕێگەیـان بەو هەڵبـژاردنە دا. هۆکـاری سـەرەکی ئەوەی وای کـردووە ئەم کـارە هەڵە بێت ئەوەیە ئەم هەڵبـژاردەیە زیـانی بە منـداڵەکە گەیانـدووە. بەڵام ئەمە ڕاسـت نیـیە، چـونکە هەڵبژاردنـی هەر کـۆرپەلەیەک بـۆ پیتاندن، هەڵبژاردنی کاریگەری ناسنامەیەکی تایبەتە بەو تۆو و هێلکەیە(بروانە دەقەکە).

٢- دواخستنی دووگیانی

ژنێکی تەمەن – ٣٥ ساڵ، زۆر دەمێک بوو بە هیوای ئەوە بـوو ببێـتە دایـک، بەڵام نەک ئێسـتا. بەڵکـو دەیویسـت منداڵبوونەکەی دوابخـات تـاکو چـوار سـاڵەکەی زانکـۆ تەواو دەکات و بەشداری خوولی دەرچوون دەکات، خۆشـی دەیزانـی ڕەنـگە لەو کـاتەدا منـداڵەکەی تووشـی شـێواویی لە جینـاتە جەسـتەییەکان بێـت. وەکـو نیشـانەکانی داون (Dowmsyndrome) (بە پێـی ئەم نیشـانانە ژمـارەی کرۆمۆسۆمەکان زیاد دەکەن، لە جیاتی ٤٦ کرۆمۆسـۆم دەبێتە ٤٧ کرۆمۆسـۆم. گەشـەی ڕووخسـارو جەسـتەی منـداڵەکە

دوادەکەویت. زۆر منـدالّ ڕادەی تێگەیشـتنیان و فێربوونیـان زەحـمەت دەبێـت).   ئەم ژنە داوای لە دوکتـۆرەکەی کردبـوو حەبی منالّ نەبوونی بۆ بنووسێت، ئەویش بۆی دەنووسـێ بۆ ماوەی سێ سالّ و نیو ئەو حەبە بەکار دێنێ، دوای ئەوە سـک دەکات منداڵێکی دەبێ نیشانەکانی داونـی هەڵگرتووە. ئایا ئەو دوکتۆرەی حەبی سکنەکردنی بۆ ئەو ژنە نووسیوە زیانی بە منداڵەکە گەیاندووە؟

٣- چارەسەری عازەبە یان زیبکەی هەرزەکاری

عـازەبە، دۆخـێکە تووشـی پێسـت دەبێـت بە تـایبەتی لە هەرزەکارەکانـدا بـۆیە پێیـدەڵێن زیـبکەی هەرزەکـاری. تایبەتمەنـدییەکە لە قـنجکە و لەکەو مـێخەکە بە ڕوخسـاری گەنـجەکەدا بڵاودەبێتەوە. زۆربەی هەرزەکارەکـان بە سـووکی تووشـی زیـبکەی‌هەرزەکـاری دەبـن بەڵام هەنـدێکیان بە شێوەیەکی قورس تـووش دەبن. زیبکەی هەرزەکاریی قـورس ئەگەر بە بێ چارەسەر مـایەوە، ئەوا ڕەنـگە ببێتە هـۆی چـاڵ و شـێوەی کـون و جێـی بـرین لە ڕوخسـاردا، جـگە لەوەش کێشەی دەروونی دەخوولقێنێ، باشـترین چارەسـەری کـاریگەر بۆ زیپکەی قورس چارەسەرێکە بەنـاوی Isotretinoin یەکێ لە کـاریگەرییە لاوەکیـیە نەخوازراوەکـانی ئەم چارەسـەرە ئەوەیە: دەبێـتە هـۆی لە نـاوبردنی کـۆرپەلە ئەگەر لە کـاتی دووگیانیدا ئەم چارەسـەرە بەکاربهێنرێت، یـان ڕەنگە منداڵەکە لە دایـک بێـت بەڵام ڕوخسـاری شـێواو یـان بەدشـێوە دەربکەوێت، یان تووشی کێشەی شێواوی لە دڵ ببێتەوە.

لە بەر کـاریگەریی بە جێهێشـتنی ئەم شـوێنەوارە نەخـوازراوە لەسـەر کـۆرپەلە ئەوا سروشـتییە نووسـینی ئەم دەرمـانە بۆ چارەسـەری ئەو زیبکەیە، لەلایەن پزیشـکەکەوەوە بە کـارێکی هەڵە دابنرێـت، تەنـانەت ئەگەر ژنەکە بە ویسـتی خۆی داوای دەرمـانەکە بکـات. چـونکە زیـان بە کـۆرپەلەکەی

دەگەیەنێت، یان بە تێکڕایی ئەو منداڵەی کە لە کۆرپەلەکەوە دروست دەبێت.

لە هەلومەرجێکدا ئەگەر نەخۆشەکە دووگیان نەبوو، بەڵام لە کاتی وەرگرتنی دەرمانەکەدا دووگیان دەبێت، کەواتە پێویستە دوکتۆرەکە چی بکات؟ ئەو ئامۆژگارییەی پێویستە دوکتۆرەکە بیداتە نەخۆشەکە ئەوەیە: پێویستە ئەو دوکتۆرانە کاتێک Isotretretinoin بۆ ئەو نەخۆشانە دەنووسن، تەنها ئەو کاتە دەینووسن کە نەخۆشەکە کە بە گرەنتییەوە دووگیانییەکەی دوادەخات. تەنانەت دوای وازهێنان لە دەرمانەکەش نابێ دووگیان بێت. لە هەندێ بارودۆخدا پێویستە دوکتۆرەکە ئەم چارەسەرە ببەستێتەوە بە حەبی دژە سکپڕییەوە.

لەم پێوەندیەوە دەتوانین بڵێین ڕاستتروایە دکتۆرێک ئایزۆتریتینوین بۆ ژنێک بنووسێ کە دووگیان نەبێت، پێویستە دڵنیا بێت لەوەی دووگیانییەکەی دواخستووە، تەنانەت دوای وەرگرتنی کۆرسێک لە ئایزۆتریتینوین پێویستە (بۆ ماوەی شەش مانگ تا ساڵێک) نابێت دووگیان بێت. بەڵام کاتێک دڵنیا نییە لەوەی دووگیانییەکەی دواخستووە بە هەڵە دێتە ئەژمار، ئەگەر ئەو دەرمانەی بۆ بنووسرێت. ئەمەش بۆ ئەو مەبەستەیە ئەگەر ئەو ژنە دووگیانییەکەی دوا نەخات ئەوا زیان بە منداڵەکەی دەگات. ئێستا با بە دۆخێکی جیاوازتر لە مەسەلەکە بڕوانین، ئەگەر ژنەکە دووگیان بوو و منداڵەکە کەمئەندام بوو، بەهۆی ئەوەی دووگیانییەکەی دوانەخستووە، ئەوا ناتوانین بڵێین لە ئەنجامی ئەوەدا زیان بە منداڵەکە گەیشتووە لە بەرئەوەی دووگیانییەکەی دوانەخستووە. چونکە ئەگەر دووگیانییەکەی دوابخستایە ئەوە هەر لە بنەڕەتەوە ئەو منداڵە کەمئەندامەشی نەدەبوو.

بژاردەی ژنەکە لەو ویستگانەی کە هیچ کەسێک زیانی پێناگات؛ لەو ڕەفتارو بڕیارانەی کە کاریگەریی لەسەر ناسنامە هەیە هیچ کەسێک زیانی پێناگات(ئەگەر کەم ئەندامییەکە بە جۆرێک نەبوو کە ژیانی منداڵەکە بەشێوەیەکی گشتی شایستەی ئەوە نەبێ کە بژێت).

لەم دەرەنجامەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ ئەمجۆرە بیرکردنەوەیە پشتبەستووە، بە دۆخێک لە سروشتی میتافیزیکیی هەڵە، یان چەند هەڵەیەکی میتافیزیکی.

بەشی پێنجەم
سەندووقی بیرکردنەوە

دی کوینسی [7] لە (نووسراوەکان ژمارە یازدە، ٢٢٦) وەلامێکی مەردانەی تۆمارکردووە: پیاوێک لە دیبەیتێکی ئەدەبی یان ئاینیدا، پرەداتە پەرداخێک شەراب و دەیکاتە سەروچاوی پیاوێکی خانەداندا، قوربانییەکە هیچ خۆی تێک نەداو بە تاوانبارەکەی وت: گەورەم ئەمە لادانە لە بابەتەکە، تکایە با ئێستا بگەڕێینەوە سەر ئەسڵی مەسەلەکەی خۆمان. (نووسەری ئەم وەلامە بەهێزە دوکتۆر هیندرسۆن [8] بوو، بێئەوەی هیچ یادەورییەکی تر لە دوای خۆی بە جێ بێڵێ: جگە لەم وتە نەمرو پڕواتا جوانە، سالی ١٧٨٧ لە ئۆکسفۆرد کۆچی دوایی دەکات).

(جی.ل. بۆرخیس [9]، هونەری بەدگۆیی، ١٩٣٣)

---

7 Thomas De Quency

-دی کوینسی (١٧٨٥- ١٨٥٩) نووسەرو وتارنووس و رەخنەگرێکی ئەدەبی ئینگلیزی بووە، "دانپیانەکانی پیاوێکی ئالوودەی ئەفیون" یەکێکە لە شاکارە بە نرخەکانی تۆماس دی کوینسی، لە ماوەیەکی زۆر کورتدا ئەم نووسراوە، لە شێوەی ئۆتۆبایۆگرافی یان ژیاننامەی تایبەت بەخۆیدا لە شەوو رۆژێکدا ناوبانگی رۆیشت. زۆربەی زانایان، پێیان وابوو ئەم بەرهەمەی دی کوینسی رێخۆشکەر دەبێت بۆ رەوادان بە نەریتی ئالوودەبوون بە مادەی هۆشبەر لە رۆژئاوادا. (وەرگێر).

٨ئەم دوکتۆرە وەکو کەسایەتییەکی زانستی کە پاشخانێکی ئەفسانەیی شاراوەی هەیە لە نێوەندە زانستییەکاندا وتە بەنرخەکانی دەگێررێنەوە بەلام هیچ سەرچاوەیەکی ئەوتۆ لەبەردەستدا نییە، بوونی ئەم کەسایەتییە پشتی پێ ببەستێت، هەرچەندە دەیان کلینیک و نەخۆشخانەو ناوەندی زانستی ناوەکەی ئەوی هەڵگرتووە.

٩جۆرج لویس بۆرخیس (١٨٩٩- ١٩٨٦)، لە بۆینس ئایرس لە دایکبووە، لە ١٩١٤ لەگەڵ خێزانەکەیدا بەرەو سویسرا کۆچ دەکەن. لە کۆلێژی دی

به بۆچـــوونی مـــن ڕەوشـــتی پزیشـــکی نەزمـــێکە لە لێپرســـینەوە و کـــاردانەوەیەکی ڕەخنەگـــرانەیە. پزیشـــک و پەرستار و پیشـەوەرە تەندروستییەکانی تر، بە شـێوەیەکی ئاسـایی بیرۆکەی باشـیان هەیە سـەبارەت بەوەی ئەنجـامی دەدەن. دەبەنگییە ئەگەر ئاگات لەوەنەبێت ئەوانەی لە ڕووی پـراکتیکییەوە کارەکـان ئەنجـام دەدەن پێیـان وابێت تەنهـا خۆیـــان ڕاســـتن. بەڵام ڕۆڵـــی فەلســـەفە لەوەدایە داوای هۆکارەکـان دەکـات، هۆکارەکـان ملکەچـی شـیکردنەوەو شرۆڤەو ڕەخنەی ورد دەبنەوە. سوکرات خۆی وا دەبینـێ، مێشەکەرانەی ئەقڵە زرنگەکانە، تووڕەیی بارودۆخی ئێستا، بە پرسیارە ڕووشکێنەکان دەورووژێنن. پێویستە بەردەوام پیشـەی پزیشـکی بەرەو پێشـەوە هەنگـاو بنێت، ئەویش لە ڕێگەی پشـکنینی بەردەوامەوە لە هەردوو بواری زانستی و فەلسـەفییەوە. زانسـت دەپرسـێ، بەڵگە چییە لەسـەر ئەوەی ئەمە باشـترین چارەسـەرە؟ مەودای کـوالیتی ئەم بەڵـگەیە

جنیڤ دەخوێنێ، بەشێوەیەکی بەرفرەوان ئەو خێزانە ئەورووپا دەگەڕێن لە نیویاندا ئیسپانیا. لە گەڕانەوەیدا بۆ ئەرجەنتین لە ١٩٢١، شیعرو وتارەکانی لەگۆڤـارە ئەدەبیـیە سـوریالییەکاندا بڵاودەکـاتەوە، لە ١٩٥٥ دەبێـتە بەڕێوەبەری کتێبخـانەی گشـتیی نیشـتمانی، هەروەهـا دەبێتە مامۆسـتای ئەدەبی ئینگلیـزی لە زانکـۆی بـوینس ئـایرس، لە تەمەنـی ٥٥ سـاڵی کـوێر دەبێت. لە شەستەکان بەشێوەیەکی بەرفراوان بەرهەمەکانی لە ئەمەریکاو ئەورووپا بڵاودەبنەوە، لە ١٩٦١ بە هاوبەشی لەگەڵ ساموێل بێکیت خەڵاتی فۆرمێنتۆر وەردەگرێت، بۆرخیس، جگە لە خەڵاتی قودس و خەڵاتی تر... وەکو ج.م کۆتزی وتی: "لەهەر کەسێکی تر زیاتر، زمانی ڕۆمانی پاکژو پاراو دەکردەوە، ڕێخۆشکەر بوو بۆ پەروەردەکردنی نەوەیەکی پێگەیشتوو لە ڕۆماننووسە ئیسپانییە ئەمریکییەکان".

چەنــدە؟بەڵگە چیــیە بــۆ چارەســەرە ئەلتەرنەتیڤەکــان؟ بــۆ هەڵبژاردنە ئەخلاقییەکان، فەلسـەفە پێویسـتی بە هۆکارەکـان هەیە، هەمیشــە بە دوای هۆکـاردا وێڵە: ئایـا ڕەوایە کچێکـی گەنــج پێویســتی بەوە هەبێــت لە ڕێــگەی هاوکــاریکردنی بە پیتانــدنی دەســتکردەوە، ســک بکــات؟ ئایــا پێویســتە هەمــوو هەوڵەکان بخرێنە گەڕ بۆ درێژکـردنەوەی ژیـانی نەخۆشـێک لە ڕێــگەی بەکارهێنــانی تواناکــانی چــاودێریی وردەوە، یــان ڕێــگە بــدرێت بمرێــت، بە کەمتــرین بــڕ لە تــرس وئــازاری دەروونیی؟

هەمــوو کەســێک پێشــبینی ئەوە دەکــات بیرکــردنەوەی فەلسەفی بۆ ئەوەی ڕەواو لۆجیکیانە بێت کـارێکی سـەخت و قورســـە، بەڵام ئەوەی وایکـــردووە فەلســـەفە بەگشـــتی و ڕەوشــت بە شـێوەیەکی تـایبەتی زۆر کـاریگەر بێت، بـوونی ئەو هۆکــارو لێــدوان و بیرکــردنەوانەیە، نەک پێویســتی بە ئەقڵێکـی بەهێـز هەیە بەڵکـو پێویسـتی بە خەیـاڵ فـراوانیش هەیە. ڕەوشـــت ژمـــارەیەکی زۆر ئـــامرازی بیرکـــردنەوە بەکاردێنێـت، بەڵام مەسـەلەکە تەنهـا فێربـوونی بەکارهێنـانی ئامرازەکان نییە: هەمیشە توانـای بازدانێک لە خەیاڵدا هەیە- لە دیـدێکی جیـاوازتر یـان بەراوردکردنێـک مـایەی گرنگیـدان بێت تەواوی پرسـیارەکە ڕوونتـر دەبێـت، بیرکردنەوەشـمان دەباتە قۆناغێکی پێشکەوتووترەوە.

من هەمیشە ژمارەیەکی زۆر لە کەرەستە جیاوازەکـانم لە بەشـی دووەمـدا بەکارهێنـاوە: بـۆ نمـوونە، لێدوانی لـۆجیکی، لێــدوانی هەڵە، پێناســەکان، لێــدوانە خزاوەکــان؛ لە بەشــی دووەم و ســێیەمدا؛ دۆخە بەراوردکراوەکــان، کە ئەزمــونە

فکرییەکـــان دەگـــرێتەوە، لە بەشـــی چوارەمـــدا چەمـــکە جیاوازەکـــانی هزروبیرکـــردنەوە، ئێســـتا بـــا هەنـــدێ لە ئامرازەکـــانی بیرکـــردنەوەی ئەخلاقـــی بە وردەکـــارییەکی زیاترەوە بخەینە بەر باس و لێکۆڵینەوە.

ئامرازی یەکەم: لۆجیك

لێـدوانی ڕەوا، ئەو لێـدوانەیە پێویسـتە هەڵگـری تـۆنێکی لۆجیکی بێت. لێدوان کۆمەڵێک هۆکارە هاریکاری گەیشتن بە ئەنجامێـک دەکـات. لێـدوان لە گەیشـتن بە ئەنجامێـک یـان لۆجیکێـک کە زنجیـرەیەک وتەیە (پێیـدەڵێن بنەماکـان) لە ڕووی لـۆجیکییەوە بەرەو ئەنجامێـک دەمانبـات. لێـدوانێکی ڕەوا، دەرەنجامێک بە دواوەیەتـی وەکـو بـابەتێکی لـۆجیکیی پێویســت بـۆ بنەمــاو ســەرەتاکان. گەیشــتن بە ئەنجــام لە لێـدوانێکی ڕاسـتەقینەوە ڕەنـگە ڕەوا بێـت یـان نارەوابێـت. لەگەڵ نزیکبـوونەوەی بەشـــی دووەم، وتەیەکـــی لـــۆجیکی ڕەوام پێشـکەش کـرد لە شـێوەی پێـوەرێکی لـۆجیکی بەڵام پێموابوو دەرەنجامەکە هەڵەیە چونکە یەکێ لە سـەرەتا یـان بنەماکان هەڵە بووە.

پێـوەری لـۆجیکی ئەو هۆکـارەیە دەتوانرێـت گوزارشـتی لێبکرێت لە شێوەی دوو دەربڕین، ئەوانیش بنەماکان لەگەڵ دەرهاویشـتەی ئەنجامێـک وەکـو مەسـەلەیەکی لـۆجیکی لە بنچینەو سەرەتاکان. لێرەدا دوو جۆری سەرەکی لە پێوەری لۆجیکیی ڕاستمان هەیە.

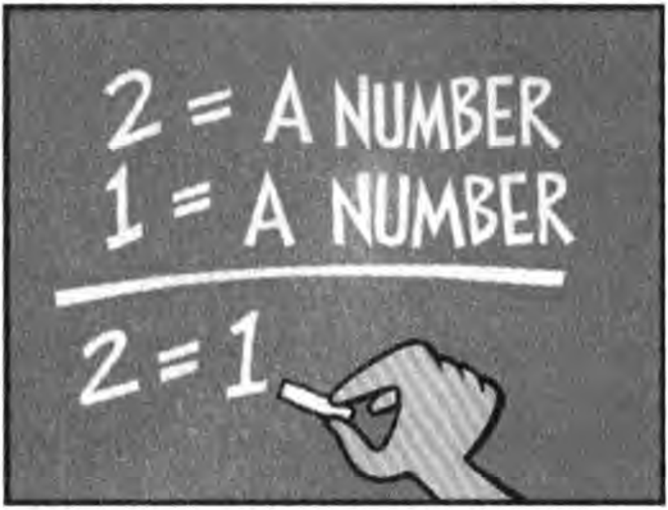

شێوەی(١٣) ئامرازی یەکەمی لێدوانەکان لۆجیکە. بەڵام ئاگاداری لۆجیکی هەڵەبە.

پێوەری لۆجیکی ڕاست- جۆری ١

سەرەتای ١ (p1) : ئەگەر p ئینجا q (ئەگەر وتەی p ڕاست بێت بە دوایدا وتەی q ڕاست بێت)

سەرەتای ٢ (P2) : بۆ نموونە P (وتەی P ڕاستبێت)

سەرەنجام (C) : q (لەبەرئەوە وتەی q ڕاستە)

ناوی هونەریی ئەم جۆرە پێوەرە لۆجیکییە یاسای پابەندبوونە. نموونەیەک لەو شێوەیە:

P1 ئەگەر کۆرپەلەیەک، کەسێک بێت، کوشتنی ئەو کەسە هەڵەیە.

P2 کۆرپەلە کەسێکە

C کوشتنی کۆرپەلە هەڵەیە

پێوەری لۆجیکی ڕەوا – جۆری ٢

سـەرەتای ١ ئەگەر P ئینجـا q (ئەگەر وتەی p ڕاستبێ ئینجا وتەی q ڕاستبێ)

سـەرەتای٢ q نەبـێ (ئەگەر ئەو وتەیەی ڕاسـت نەبێت q بێت؛ ئەوا q هەڵەیە)

سەرەنجام p نەبێ (ئەوا وتەی p هەڵەیە)

ناوی هونەری بۆ ئەم جۆرە پێوەرە لۆجیکییە یاسای پەیوەستبوونە. نموونەی خوارەوە:

P1 ئەگەر کۆرپەلەیەک، کەسێک بێت کوشتنی هەڵە بێت

P2 کۆرپەلەکە هەڵە نەبێت بکوژرێت

C ئەوا کۆرپەلەکە کەسێک نییە

ڕەنگە لێرەدا بەدوای ئەو هۆکارەدا بگەڕێین بۆچی هەڵەیە کۆرپەلەیەک بکوژین، ئەگەر ئەو کۆرپەلەیە کەسێک نەبێت.کاتێک تۆ لێکدانەوە بۆ باسێک دەکەیت سەبارەت بە ڕەوشتی پزیشکی، دەتوانرێ هەوڵی ئەوە بدرێ لێدوانەکە بەشێوەیەک گەرم بکرێت تا بگاتە ئاستی بنەڕەتی خۆی، وەکو لە بەشی دووەمی باسەکەماندا لەو گفتوگۆیەی ناوم نا گەمەکردن بە کارتی نازییەت. ڕەنگە لەمەوە سەرەتاکان بە ڕوونی دەستنیشان بکەین و پشکنینیان بۆ بکەین، ئەمەش یارمەتیدەر دەبێت بۆ دۆزینەوەی هەر هەڵەیەک لە خودی گفتوگۆکەدا. ڕەوشتە پزیشکییەکان و فەلسەفەی پراکتیکی بەشێوەیەکی گشتی گرنگی بە دامەزراندنی گفتوگۆیەک دەدات سەبارەت بەو کارەی دەبێ ئەنجامی بدەین لەسەر بنەمای ئەو سەرەتایانەی کە پێویستە هەموومان پەسەندی بکەین.

ئامرازی دووەم: شیکردنەوەی چەمکی فیکری

یەکێ لە پێکهاتە گرنگەکانی بیرکردنەوەی ڕاست، شیکردنەوەی چەمکە فیکرییەکانە. چوار جۆر شیکردنەوەی فیکریمان هەیە: پێناسەکردن؛ ڕوونکردنەوەی چەمک؛ جیاوازی کردن (کەرتکردن) و ناسنامەی هاوشێوەیەتی لە نێوان دوو چەمکی جیاوازدا (پارچەکردن). ئەم پێکهاتانە ناتوانن بەردەوام جیاواز لە یەکتری دەرکەون.

بۆ نموونە لە بەشی ٢ دا ، هەندێ پێناسەم بەخشییە جۆرە جیاوازەکانی مەرگی بێئازار و بەرەحمانە . ئەم پرۆسەی دەستنیشان کردنە بەشێکی دانەبڕاوە لە جیاوازییەکان؛ ئەمانە بە چالاکی لە یەکتری جیا نابنەوە. ڕوونکردنەوەی چەمکەکان ئەرکێکی قورسە، پێویستییەکە لە ئەرکەکانی ئەخلاقی پزیشکی. ئێمە بە زۆری لە زۆربەی دۆخەکاندا چەمکە بێ کێشەکان بەکاردێنین، بەڵام کاتێ لە چوارچێوەیەکی نوێدا جێبەجێی دەکەین، لێڵ و نادیار دەردەکەون. یەکێ لە چەمکە گرنگەکانی بواری پزیشکی ئەوەیە بەرژەوەندیی باڵای نەخۆش لە بەرچاو بگیرێت. لە هەردوو یاسای بەریتانی و ئەمەریکیدا پزیشک پابەند کراوە بەوەی لە بەرژەوەندیی باڵای نەخۆشدا ئەرکەکانی جێبەجێ بکات. ئەگەر نەخۆشێکی گەنج تووشی هەوکردنی ڕیخۆڵە کوێرە بووبوو، ئەوا ئاشکرایە باشترین خزمەت بۆ باشترین بەرژەوەندی نەخۆشەکە لەوەدایە ڕیخۆڵە کوێرەکەی لاببرێت. بەڵام لە دۆخی نەخۆشێکی ئەلزیهامەردا کە کە تووشی شێرپەنجەی ڕیخۆڵەش بووە، پلانی کارگێڕی، لە بەرژەوەندیی باڵای ئەو نەخۆشییە دوو سەرەیەدا بێت، ڕوون نییە چییە. بەشێک لە کێشەکە ئەوەیە ئەو فاکتەرانەی

بەرژەوەندی باڵای ئەم دۆخە دیاری دەکەن نازانین چین، وە کێ لەم دۆخەدا بڕیار بە دەستە. جا ئەگەر مەسەلەکە زۆر کێشەداریش بێت، کاتێک سەبارەت بە بەرژەوەندی باڵا یان خۆشگوزەرانیی منداڵێک دەدوێین کە لە داهاتوودا دێتە بوون، وەکو لە دوا بەشدا بینیمان.

ئامرازی سێیەم: ڕێکخستن و بەراوردی دۆخەکان

پرەنسیپی بنەڕەتیی ڕێکخستن ئەوەیە ئەگەر بۆت دەرکەوت پێویستە بڕیاری جیاواز بدەیت، یان بە کاری جیاواز هەستیت، لە دوو دۆخی هاوشێوەدا. ئەگەر توانیت ئاماژە بە جیاوازیی پەیوەندی مۆراڵیی نێوان هەردوو دۆخەکە بدەیت، ئەمە لێکدانەوەیە بۆ بڕیارە جیاوازەکان. ئەگینا تۆ بە ڕێکخەر ڎانانرێیت.

لە بەشی دووەمدا بەراوردێکم کرد لە نێوان ئەوەی دوکتۆر کۆکس ئەنجامیدا بە لێدانی (دەرزی پۆتاسیۆم کلۆراید) و ئەوەی دوکتۆرەکانی تر بەشێوەیەکی یاسایی ئەنجامیاندا (دەرزی مۆرفین) لە هەمان ئەو دۆخە هاوشێوانەی کە دوکتۆر کۆکس بەرەو ڕووی دەبووەوە. بۆیە پرسیارم کرد بۆچی پێویستە دوکتۆر کۆکس تاوانباربێت بەوەی تاوانی مەترسیداری ئەنجامداوە کە تاوانی (هەوڵدان) بۆ کوشتنە، لە کاتێکدا دوکتۆرەکانی تر بە دەرزی مۆرفین خەڵکیان کووشتووە کەچی تاوانبار نین؟ ئایا ئەمە نا ڕێخراوبوونی کەیسەکانە، یان پەیوەندی بە جیاوازییەکی ئەخلاقییەوە هەیە؟ جیاوازییەکە بە ڕوونی ئەوەیە دوکتۆر کۆکس دەرزی دا لە نەخۆشەکەی بۆ ئەوەی بمرێ، بەڵام دوکتۆرەکانی تر دەرزی مۆرفینیان لە

نەخۆشـــەکانیان دەدا مەبەســـتیان مردنـــی نەخۆشـــەکەیان نەبـوو، هەرچەنـد پێشـبینی ئەوەیـان دەکـرد مـۆرفین دەبێتە هـۆی مردنـــی نەخۆشــەکانیان. ئەگەرچـی ئەو جیـاوازییەی نێوان بە (ئەنقەست و پێشبینی کردن) لە ڕووی ئەخلاقییەوە پەیوەنـدییەکی پتەویـان هەیە، بەڵام مەسـەلەکە پێویسـتی بە شیکردنەوەی زیاتر هەیە.

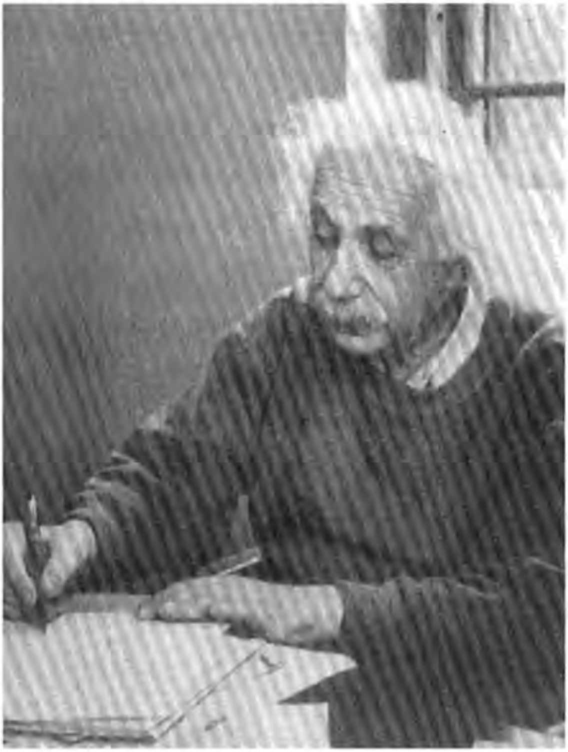

وێنەی(١٤) ئەنیشتاین ئەزمونە فیکرییەکانی وەکو ئامرازێک بۆ تێگەیشتن لە زانستی گەردوون بەکارهێنا،
ئەزمونە فکرییەکان بە ئامرازی زیندووی ئەخلاقی دادەنرێن.

ئەزمونە فیکرییەکان

ئەو ئەزمونـــانەی بـــۆ بەراوردی دۆخەکـــان، یـــان بـــۆ چاودێریی ڕێکخستنی شتەکان، دەخرێنە ئەزمونەوە، تیۆری یان پراکتیکی یان خەیاڵین. زۆرجار فەیلەسووفەکان دۆخە خەیاڵییەکـــان لە تـــاقیکردنەوەی گفتوگۆکانیـــان و پشـــکنینی چەمکە فکرییەکاندا بەکاردێنن. ئەم ئەزمونە فیکرییانە وەکو زۆرێک لە ئەزمونە زانستییەکان دیزاین کراون، بۆ پشکنینی ڕاســـت و دروســـتیی تیـــۆرییەک. مـــن بەردەوام ئەزمـــونی فیکریی زۆرم لەم کتێبەدا باسکردووە. یەکێ لە بەکارهێنانە خەیاڵئامێزەکـــان، بیرکـــردنەوەیە لە ئەزمـــونی فیکـــری کە گفتوگۆکـان بەرەو پێشـەوە دەبات، یـان بەرهەڵسـتیی ڕێـگە ڕۆتینییەکانی بیرکردنەوەمان دەکات.

ئامرازی چوارەم: پرەنسیپەکانی بیرکردنەوە

ژمارەیەکی زۆر کتێب و وتار بۆ شیکردنەوەی ڕەوشتی پزیشکی تەرخان کراون، سەبارەت بە هەر چوار ڕێساکەو بوارەکانی جێبەجێکردنی (بڕوانە ناو چوارچێوەکە). ڕەنگە ئەم پرەنســـیپانە زۆر باشـــتر بـــن لەو ســـەرەتایەی لە ئەرگیـۆمێنتی لۆجیکیدا چـاوی لێدەکرێت، وەکو پشکنینێکی بەسـوود بـۆ کۆمەڵێـک دیـدو بۆچـوون تەماشـا دەکرێت. لە بیرکردنەوە لەوەی ئایا دەکرێ لەلایەن دکتۆرێکەوە پێشێلی تایبەتمەنـــدییەکانی نەخـــۆش بکرێـــت. لەوانەیە دیـــاریکردنی مەسـەلە سـەرەکییەکان لە ڕێگەی پشـکنینی دۆخەکـانەوە لە هەڵوێسـتێکەوە بـۆ هەڵوێسـتێکی تـر جیـاواز بێـت، لەگەڵ ئەوەشـدا ئەمە جگە لە سـەرەتایەک هیچـی تـر نییە. لێرەدا زیـاتر پێویستمان بە شـیکردنەوەی چەمکەکـانی بیرکـردنەوە

هەیە (بـــــۆ نمــــــوونە ئەوەی لەم دۆخەدا مەبەســــــتمانە بەرژەوەندی باڵایە) لەگەڵ بڕیاردان ئەگەر پێویست بکات.

فــۆرمێکی تــر لە فۆرمەکــانی بیرکــردنەوە چەمکــی "لە سەرەوە بۆ خوارەوە " و ئەرگیۆمێنتە، ئەم فۆرمە بەدەر لە چوار پرەنسیپەکەیە، بەڵکو لە تیۆرە گشتییە ئەخلاقیەکەوە نـزیکە وەکـو تیۆرێـک لە سـوودگەرایی (utilitarianism). گفتوگۆکردن سـەبارەت بە تیـۆرە گشـتییە ئەخلاقییەکـان لە دەرەوەی بـــــابەتی ئەم کتێـــــبەدایە. لە کرۆکـــــــدا ئەم بیرکــردنەوەیەی "لە ســەرەوە بــۆ خــوارەوە"، دیــاریکردنی تیۆرێکی مۆراڵییە، بـاوەڕوایە بە شێوەیەکی گشتی ڕاسـت و ڕەوایە.

لێدوان سـەبارەت بە نـاوەڕۆکە مۆراڵییەکـان بە ڕای مـن جـوولەی بەردەوامە لە نێـوان کـاردانەوە ڕەوشـتییەکان بـۆ دۆخە تایبەتەکــــان و تیـــــۆرە ڕەوشــــــتییەکان. ڕاوڵ ئەم پرۆسەیەی ناونا کاردانەوەی هاوسەنگی.

چوار پرەنسیپەکەی ڕەوشتی پزیشکی

١-ڕێزگرتن لە سەربەخۆیی نەخۆش

سـەربەخۆیی، توانـای بیرکــردنەوەو بڕیــاردان و کــارکردنە، بنەمای ئەم جۆرە بیرکردنەوەو بڕیاردانە ئازادی و پشتبەخۆبەستنە (Gillon 1986). پێویسـتە پیشـەوەرە تەندروسـتییەکان ڕێـز لە سـەربەخۆیی نەخـۆش بگـرن (تەنـانەت لەکەسـانی تـرو خێزانـی نەخۆشـەکەش) بـۆ هاوکـاری کردنـی نەخۆشـەکان بە هـاتنە سـەر ڕاوبۆچـوونی ئەوان (بـۆ نمـوونە گرنگیـدان بە ڕێنماییەکانیـان) و ڕێزگرتن و شـوێنکەوتنی ئەو بڕیـارانە (تەنـانەت ئەگەر پیشـەوەرە تەندروستییەکان سوور بزانن بڕیاری ئەو نەخۆشانە هەڵەیە).

٢- چاکەکردن: پێشکەشکردنی باشترین خزمەت بۆ نەخۆش

ئەم پرەنسیپە جەخت لە بەها ئەخلاقییەکان دەکاتەوە لە ڕێگەی چاکە کردن بۆ ئەوانیدی، بە تایبەتی لە بواری پزیشکییەوە، چاکە کردن بەرامبەر نەخۆش. گرتنەبەری ئەم پرەنسیپە وا دەخوازێ باشترین خزمەت پێشکەش بە نەخۆش بکرێت. ئەمەش ئەو پرسیارە دەورووژێنێ، ئەو کەسە کێیە حوکم لەسەر باشترین خزمەت دەدات بۆ نەخۆشەکە. ئەم پرەنسیپە زۆر جار بەوە لێکدەدرێتەوە کە تەرکیز دەکاتە سەر ئەو هەڵسەنگاندنە بابەتییەی لە ڕێگەی پیشەوەرە تەندروستییەکانەوە لە بەرژەوەندیی باڵای نەخۆشەکە ئەنجامیان داوە. ڕای نەخۆشەکە لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لە سەربەخۆیی نەخۆشەکە وەردەگرین.

ئەم دوو پرەنسیپە پێچەوانەی بەرژەوەندیی نەخۆشەکە دەبن، کاتێ نەخۆشەکە بژاردەیەکی دەبێت، لەگەڵ بەرژەوەندییە باڵاکانیدا ناکۆکە.

٣- ئازار نەدان: ڕێگری لە ئازاردان

ئەم پرەنسیپە دیوەکەی تری پرەنسیپی چاکەکردنە، دەقەکەی ئەوەیە پێویستە ئازاری نەخۆشەکان نەدەین. لە زۆربەی دۆخەکاندا ئەم پرەنسیپە، هیچ سوودێک ناگەیەنێت بە پرەنسیپی چاکەکردن. هۆکاری سەرەکی دەستگرتن بە پرەنسیپی ئازارنەدانەوە ئەوەیە بەشێوەیەکی گشتی باوەڕمان وایبێت، ئەرکە دیارو ئاشکراکەی ئێمە ئەوەیە ئازاری کەس نەدەین، لە کاتێکدا ئێمە قەرزاربارین بە ئەرکی چاکە کردن بۆ ژمارەیەکی دیاریکراو لە خەڵک.

٤- دادوەری

ئەم پرەنسیپە لە چوار توخم پێکهاتووە: دادوەری لە دابەشکردن؛ ڕێزگرتن لە یاسا؛ ماف؛ و سزای دادوەری.

لە گەڵ ڕێزگرتن لە دادوەری لە دابەشکردندا پێویستە:

یەکەم، ئەو نەخۆشانەی دۆخەکانیان هاوشێوەیە، پێویستە هەمان

چاودێری تەندروستییان هەبێت. دووەم، لە دیاریکردنی ئاستی چاودێریی تەندروستی بۆ یەک گرووپی نەخۆش تا لێی سوودمەندبن، ئەوا پێویستە ڕەچاوی ئەوە بکەین هەمان ئەم سەرچاوەو مادانە لە نەخۆشەکانی تردا بەکار بێنین (لە کات، پارە، چاودێری وردی قەرەوێڵەکان) بە یەکسانی.

تووخمی دووەمی دادوەری، ڕێزگرتن لە یاسا، ئەگەر کارێک ئەنجام درا دژی یاسا بێت یان نا، پەیوەندییەکی ئەخلاقی هەیە، لە دیدی زۆربەی خەڵکەوە هەندێ هەلومەرج هەیە لەڕووی ئەخلاقییەوە ڕەوایە پێشێلی یاسای بۆ بکرێ، چونکە ئەگەر یاسا لە ڕێگەی پرۆسەیەکی دیموکراسیی ماقووڵەوە دارێژرا، ئەوا خۆی هێزی ئەخلاقی تیا لە بەرچاوگیراوە.

پێکهاتەی سێیەم مافە، ماف مشتومڕێکی زۆری لەسەر کراوە بیرۆکەی بنەڕەتی ماف ئەوەیە، ئەگەر مافێک لای کەسێک بوو پێویستە بە زیادەوە بیدرێتەوە، مافەکەی پارێزراو بێت، ڕێزی لێ بگیرێت، تەنانەت ئەگەر لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە دەست کورت بێت.

دوا پێکهاتەش دادوەری لە سزاداندا، تەرکیز دەکاتە سەر سزادانی گونجاو بۆ تاوانێک. لە دەقە پزیشکییەدا هەندێجار کاتێک یەکێک تاوانێک دەکات تووشی کێشەی ئەقڵی و دەروونی بووە، کەیسەکە دادەخەن.

لە ڕێگەی ئەم پرۆسەیەوە هەردوو بواری تیۆری و هزری، سەبارەت بە هەڵوێستەتاکەکان ملکەچی پێداچوونەوەن. کاتێک تیۆرەکان لە گەڵ ئەقڵییەتی ئێمەدا ناگونجێن سەبارەت بە دۆخە تایبەتەکان، نە ئالگۆریزم نە بەرنامە کۆمپیوتەرییەکان ناتوانن پێمان بڵێن ئێمە دەتوانین چی بگۆڕین یان پێویستە چی بگۆڕین. پێویستە ئەم مەسەلەیە مەسەلەی بڕیاردان بێت لەسەر دۆخەکان.

دۆزینەوەی هەڵەکانی بیرکردنەوە

ژیربێژان ئارەزووی ناو لێنان و ئاشکراکردنی گفتوگۆ هەڵەکان دەکەن هەرچۆن باڵندەناسان ئارەزووی دۆزینەوەی باڵندە دەکەن. لە بەشی دوو دا باسی قسەی ڕەق و بەدگۆییمان کرد. دۆزینەوەی هەڵەکان ڕاهێنانێکی بە سوودە لە ڕەوشتە پزیشکییەکاندا، چونکە لە ڕووی هێزی ڕەوانبێژییەوە یارمەتیدەرە تا مشتومڕ وگفتوگۆکە جوان ببینین بەڵام لە کۆتاییدا گفتوگۆیەکی شکست خواردووە. لێرەدا دوو بە هەڵەچوونی خۆم لەلایەن (Flew 1989) ئاشکرا و دەستنیشان کراوە.

ئەسکۆتلەندییە ڕەسەناکان ناجووڵێن

یەکێک دەڵێ : " هیچ ئەسکۆتلەندییەک بە ئامێری تیژ لە ژنەکەی نادات"، کابرا بەم وتەیەی تووشی گاڵتەپێکردن بووەوە، "هەر بەڕاستی بەڕێز ئەنگوس مەکسپۆران[10] وای وتووە!" . لە جیاتی ئەوەی پاشگەزبێتەوە درۆکە ڕێک بخاتەوە، کە ئەم ئیدیعایە لەسەر نیشتمانەکەمان دەکەوێ، بە سووربوونەوە وتی: " ئەوەی ئەسکۆتلەندی ڕەسەن بێت شتی واناکات".

ئەوەی دەردەکەوێ ئاشکراکردنی حەقیقەتێکە (وتەیەکی ئەزمونییە) ڕێگری دروست دەکات لە بەردەم نموونە دژەکان بە گونجاندنی مانای وشەکان بە شێوەیەک ڕوونکردنەکە لە ڕووی پێناسەوە ڕاست بێت، بەڵام لە ڕووی ناوەڕۆکی ئەزمونییەوە، هەڵەشانەو تەواو خاڵی بێت.

---

10 Angus McSporran

تاکتیکی ده سەتڵە کونەکە[11]

ئەمەیـان پێشکەشـکردنی زنجیـرەیەک لە ئەرگـوێمێنتی ناڕاستە، بەڵام ئەگەر هاوکات بەشێوەی کۆمەڵ پێکەوە گرێ بـدرێن دەبـنە ڕاسـت: هەنـدێ شـت هەیە دەبـێ بە وردی جیاکاری تیا بکرێت. لە ڕووی کۆکردنەوەی بەڵگەوە، چونکە هەموو مادەو بڕگەیەک خۆی لە خۆیدا قورسـاییەکی تـایبەت بە خۆی هەیە.

سروشت و ڕۆڵی خودا

لە بەشی دووەمدا دوو گفتوگۆمان هەبوو بەڵێنم دانـێ بە وردی باسیان بکەم:

گفت و گۆ لە سروشتەوە، گفتوگۆ لە ڕۆڵی خودا.

١١سەتڵی کون کون، وەسفێکە بۆ کاری تێکردن input و دەرپەڕاندن output، لە کـۆمەڵەیەکی فرەسیسـتەمی کـارو تەکنۆلۆجیـادا بەکارهێنـانی شتێکی بـاوە.. شـوبهاندنی سـەتڵێکی مـادیی کوندار ئەوەیە: ڕەنگە سـەتڵەکە لێوانلێو پڕ ئاو بکرێت، بەڵام ئەنجامەکەی بەگوێرەی قەبارەی کونەکان ئاو لەدەسـت دەدات. واتە ئەنجـامەکە، بەهەدەر دانەکە دیـاریی دەکـات. چەنـدە بڕی کونەکان چارەسەر بکرێن ئەنجامەکان پۆزەتیڤ تر دەبن (وەرگێڕ)

وێنەی(١٥) ئسکوتلەندیی ڕەسەن هێرش نابات:
هەڵەشەییەک لە گفتوگۆدا

گفتوگۆ لە سروشتەوە

بە ڕاشــــکاوییەوە گفتوگــۆ کــردن لە سروشـــتەوە لەو وتەیەدا کــورت بــۆتەوە کە دەڵــێ: "ئەمە سروشــتی نیــیە" کەواتە ئەمە هەڵەیەکی ئەخلاقییە. ئەو مشـتوومڕانەی دژ بە هاوڕەگەزبــازی دەکرێــت، زۆرجــار لە دووتــوێی ئەخلاقــی پزیشکییەوە ناوی هاتووە و باسی کراوە، ڕەوشتی پزیشکی

نەک تەنهـا لە ڕێـگەی سـەرنجدان لە مەسـەلەی کوشـتنی بەڕەحمانە، دەستوەردانی کردووە بەڵکو لە گفتوگۆی توانا تەکنۆلۆجییەکـانی بۆمـاوەزانی و تەکنۆلۆجیـای منـداڵی بلووریيشـەوە سـەرنجی خـۆی هەیە، لەبەرئەوە ئەمجـۆرە مشتومڕو ئەرگویمێنتانە بەلای کەمەوە لە سێ ڕەهەندەوە کێشـە دەنێـنەوە. یەکەم، هێشـتا بە تەواوی ڕوون نیـیە مەبەستی چییە لەوەی کە دەڵێ هەندێ شت سروشتی نییە. ئەگەر ١٠٪ ی مرۆڤەکـان بەزۆری هـاوڕەگەز بـازبن، ڕەفتـاری هاوڕەگەزبـازی لە جـۆرە جیاوازەکـانی تـردا دەبینرێـت. مەبەسـت چیـیە لەوەی کە دەوتـرێ ئەوە هاوڕەگەزبازە سروشتی نییە؟ *دووەم*، بە ئاشکرا دیار نییە بـۆچی شـوێنکەوتەی ئەو ڕاسـتییەین کە هەنـدێ شـت سروشـتی نـین. بـۆچی لە ڕووی ئەخلاقیـیەوە هەڵەیە. ئەو هۆکـارانە کامـانەن کە پاڵپشـتی ئەم بۆچوونـانە دەکەن؟ سێیەم، ژمـارەیەکی زۆر نمـوونەی پێچەوانە هەن بەتـایبەتی لە پیشـەی پزیشـکیی خۆیـدا، بانگەشـەی ئەوە دەکەن هەر شتێک سروشتی نەبوو هەڵەیە. ژیـانی منداڵێک کە تووشـی هەوکردنی مێشک بووە ڕەنگە لە ڕێگەی بەکـار هێنـانی دژە تەنەکانەوە، لە ڕێگەی چاودێری وردەوە چاکبێتەوە. کەواتە بۆچی لە کاتی چارەسەر نەکردندا سروشتی ئەو منداڵە بەو نـاوەوە بێـت کە سروشـتی نیـیە. ڕەنـگە هەڵەبـێ ئەگەر هاوکـاری دوو هاوسـەر بکرێـت، تـا لە ڕێـگەی پیتانـدنی دەسـتکردەوە وەچە بـخەنەوە، بەلام ئەگەر ئەم پرۆسـەیە هەڵە بێـت، مانـای ئەوە نییە پیتانـدنی دەسـتکرد IVF ناسروشتی بێت.

گفتوگۆ سەبارەت بە ڕۆڵی خودا

لێرەدا پێویستە ڕاشکاوانە باسی ڕۆڵی خودا بکرێت: ئەمەش لە ڕووی ئەخلاقییەوە هەڵەیە، چونکە ڕۆڵی خودای تیا باسکراوە. کێشەی گفتوگۆکە بەشێوازی ئایینی، بە چەند ڕێگەیەک هاوشێوەی کێشەی سروشتە. ئەو پێوەرانە چیین کە بتوانین بە کاری بێنین بۆ جیاکردنەوەی فرمانەکانی خودا، لەگەڵ ئەوەی ڕۆڵی خودا بۆ مەرامی خۆمان بەکاربێنین؟ کام لەمانەی خوارەوە خودا ڕۆڵی تێدا دەبینێ: منداڵی بلووری؛ کێشانەوەی هاوکارییەکانی ژیان؛ لێدانی دەرزیی دژەتەن ANTIBIOTIC و چاندنی گورچیلە؟ جارێ سەرەتا با بزانین کاَم لەوانە پێش ئەوەی ڕۆڵی خودا باس بکەین هەڵەیە یان کامیان ڕەوایە. لێرەدا چەمکی خودا هیچ پەیوەندی نییە بە دەستنیشان کردنی ئەو شتانەوە کە ڕاستن تا ئەنجام بدرێن.

هەڵخلیسکان لە گفتوگۆدا

سەرەنجام دەمەوێ لەم بەشەدا سەبارەت بە شێوازەکانی بیرکردنەوە، بگەڕێمەوە سەر گفتوگۆی خزاو، زۆرجار ئەم دەستەواژانە لە ڕەوشتە پزیشکییەکاندا بەکار هاتووە. کرۆکی باسەکە ئەوەیە، کاتێ دۆخێکی تایبەت پەسەند دەکەیت و لای تۆ کارێکی ڕەوایە، بەڵام دواتر بە لاتەوە سەختە یان مەحاڵە لەوە زیاتر ئەو دۆخانە هەزم بکەیت کە دۆخەکان بە ئاقاری توندڕەویی زیاتردا دەبەن و زیادڕەوی تێدا دەکرێت. کەواتە هەر لە سەرەتاوە ئەگەر ئەو

دۆخانەی زیادڕەوی تێدا دەکرێت و تۆ بە ناڕەوای دەزانی، پەسەندی مەکە، تەنانەت ئەو دۆخە سەرەتاییانەش پەسەند مەکە کە کەمترین توندڕەوی تێدایە.

نموونەیەک لەسەر ئەم بابەتە کە لە بەشی ٢ دا بە کورتی ئاماژەم پێدا، سەبارەت بە کوشتنی بێ ئازارو بەڕەحمانەیە وەکو چالاکییەکی خۆبەخشانە، بۆ نموونە یەکێک پشتیوانی لە کەیسەکەی دوکتۆر کۆکس دەکات لە کوشتنی بە ڕەحمانەداو بە پەسەندی دەزانێ و پێی ڕازییە، بەڵام چەواشە کارییەکە لە گفتوگۆکەدا لەوەدایە ئەم کەسە گۆڕانکاری لە هەڵوێستەکانی لەسەر بنەمای ئەوە نییە ئەم کوشتنە هەڵەیە یان تاوانە، بەڵکو لەسەر ئەو بنەمایەیە کە دەڵێت ڕەنگە لە داهاتوودا ئەمجۆرە کوشتنە بە هەڵە یان بە ئەنقەست ئەنجام بدرێت.

سەرەکیترین هۆکاری ڕاگۆڕین سەبارەت بە مەسەلەکە پێویستە بەربەستێک لە خوارەوەی سەرەو لێژییەکە دابنرێت بۆ ئەوەی کاتێ دەمانەوێ بگەڕێینەوە هەنگاوی یەکەم بە مسۆگەری بگەڕێینەوە بۆ سەرەوە، یان هیچ نەبێ بە یەکجاری بۆ هەڵدێرەکانی خوارەوە نەخزێین.

لێرەدا دووجۆر هەڵخزانمان لە گفتوگۆدا هەیە: جۆری لۆجیکی لەگەڵ جۆری پراکتیکی یان ئەزمونی.

هەڵخزان[١٢] لە گفتوگۆی جۆری لۆجیکی لە چیرۆکە دژ بە یەکەکاندا

ئەم جۆرە گفتوگۆیە ڕەنگە لە سێ هەنگاودا ببینرێت:

هەنگاوی ١: وەکو مەسەلەیەکی لۆجیکی، ئەگەر بۆت دەرکەوت مەسەلەکە ڕەوایە ئەوا پێشنیاری p پەسەند دەکەیت. ئینجا پێویستە پێشنیاری q پەسەند بکەیت کە پەیوەندیدارە بە پێشنیارەکەوە. بە هەمان شێوە پێشنیاری r پەسەند دەکەیت ئیتر بەوجۆرە بۆ ئەگەرەکانی s, t ئەگەرەکانی p, q, r , s, t زنجیرەیەک ئەگەری یەک لە دوای یەکن زۆر هاوشێوەی یەکترین.

هەنگاوی ٢: دیویکی تری گفتوگۆکە ئەوەمان بۆ دەردەخات، هەندێ قۆناغ لەم زنجیرە پێشنیارانەدا هەڵەو ناپەسەندن. وەکو t.

هەنگاوی ٣: ئەم مەسەلەیە، لۆجیکی پراکتیکی بە فەرمی دەگرێتە خۆی (شێوازی تۆلینس) وەکو دەرەنجامی ئەوەی لە دوا پێشنیاردا هاتووە بۆ نموونە (پێشنیاری t) ئەگەر هەڵە بوو ئەمە مانای وایە بەشێکە لەو زنجیرەیەی لە دوای p ییەوە هاتووە کەواتە پێشنیاری p یش هەڵەیە.

بە کورتی هەنگاوی ١ دانانی ئەو بنەمایەیە: ئەگەر *p* *هەبوو بەدوایدا t* دێت. هەنگاوی ٢ دانانی ئەو سەرەتایەیە:

12the slippery slope argument

-ئەرگویمێنتی مەترسیی خزان، لە لۆجیک و بیری ڕەخنەیی و لە وتاری سیاسی و کێشەکاندا، پێداگرییە لەسەر گفتوگۆیەک کە لایەک پێیوایە: بە ڕێژەیی هەر هەنگاوێکی بچووک دەبێتە هۆی زنجیرەیەک ڕووداو، کە سەرەنجام هەندێ کاریگەریی گرنگ و لاوەکیی هەیە. (وەرگێڕ)

*هەڵە*يە . هەنگاوی ٣ : ئامـاژەیە بۆ ئەوەی لە میانەی ئەم سەرەتایانەوە premises بە شێوەیەکی لۆجیکی دەڵێ *p* *یش هەڵەیە.*

هەنگاوی یەکەم لە مشتومڕەکەدا سەبارەت بە هەڵخزان لە گفتوگۆکەیە یان لادان لە گفتوگۆکەیە. توخمە گرنگەکەی گفتوگـۆکە بـۆ دانـانی زنجیـرەیەک پێشـنیارە وەکـو ئەوەی تـوخمە نزیکەکـان لە زنجیـرەکەدا ئەوەنـدە لە یەکەوە نـزیکن هیچ هۆکارێکی ماقووڵ نییە تـا بڵێین ئەگەر پێشـنیارێک هەڵە بوو ئەوی تر تەواوە یان بە پێچەوانەوە.

ئەم فـــۆرمە لـــۆجیکییەی هەڵخـــزان لە گفتوگـــۆکە پەیوەندییەکی زۆر نزیکی بە پۆلێک پارادۆکسـەوە یە کە پێی دەوتــرێ " پارادۆکســە کەڵەکەبووەکــان" بــۆ یەکەمجــار گریکەکـان ئەم گوزارشـتەیان دیـاریکردو ناسـاند (لەلایەن eubulides ەوە- بڕوانە Priest 2000).

نـاوی 'sorites ' لە 'soros ' ی گریکەوە هـاتووە بە مانـای کـۆمەڵ. نمـوونەیەکی کـۆن سـەبارەت بە پارادۆکسـی گفتوگۆ هەیە دەڵێ، تەنها دەنکە لمێک کۆمەڵ دروست ناکات، زیادکردنی دەنکێک بۆ سـەر هەر شـتێک کۆمەڵێک دروست ناکات، لە بەرئەوە تۆ ناتوانیت کۆمـەڵێک لم دروست بکەیت.

ئەم جۆرە پارادۆکسـانە دروسـت دەبن چـونکە زۆرێک لەو چەمکـانەی کە بەکـاری دێنـین تەمـومژێکی دیاریکراویـان تیـایە: ئەگەر چەمکێـک بەسـەر شـتێکدا جێبەجـێ ببێـت، ئەوا ئەو جێبەجێکـردنە بەردەوام دەبێـت ئەگەر گۆڕانکـارییەکی بچـووک لەو شــتەدا ڕووبــدات. بەڵام تێبینــی کردنــی ئەو منداڵانەی لە کەنـار یـاری دەکەن ئەوەمـان پیشـان دەدات کە

تۆپەڵە لمەکان هەر بەڕاستی بوونیان هەیەو فۆرمی لۆجیکی ئەرگیۆمێنتی خزاو ناڕاستە. ڕەنگە پێشنیاری t هەڵە بێت کاتێ پێشنیاری p ڕاستە. ئەگەری سێ کاردانەوە هەیە بۆ ئەرگویمێنتی خزاو.

وێنەی(١٦) ڕەنگە سەرەو لێژییەکە بگوڕێت بە پلەی پەیژە.

١-بۆهەر گۆڕانکارییەکی بچووک جیاوازییەکی ئەخلاقیی بچووک ڕوودەدات، ڕەنگە هەستی پێنەکرێت (وەکو دەنکە لمەکە). واتە کاتێک هەستی پێدەکرێت کە دەنکە لمەکان دەبنە تۆپەڵ.

٢- بۆ کێشانی هێڵێک یان بەربەستێک بە درێژایی سلۆپەکە یان لێژاییەکە، کێشانی هێڵی وردی هەڕەمەکییە ، بەڵام کێشانی هێڵ هەڕەمەکی نییە، لە پێناوی دڵنیابوونەوە

له سیاسەتی ڕوون(له یاسای ڕوون)، زۆرجار شتێکی ڕەوایه هێڵی ورد بکێشی هەرچەنده چەمکه بنەڕەتییەکان و بەها ئەخلاقییەکان پله پلەیی و لەسەرخۆ دەگۆڕێن.

٣- کاردانەوەی سێیەم، هەمیشه شیاوو گونجاو نییه، دانانی بەربەستێکه له دۆخێکی نا هەڕەمەکیدا بەلاّم به هۆکارێکی سەرەتایی پاساوداره. له دۆخی کوشتنی به بەزەییانەدا لایەنگرەکەی بەو پاساوه درێژه به گفتوگۆکانی دەدات که جیاوازی له نێوان کوشتنی به ڕەحمانەی خۆبەخش و کوشتنی به ڕەحمانەی خۆنەویستدا هەیه. له دۆخی کوشتنی بەڕەحمانەی خۆویستدا به هیچ جۆرێک کوشتنی خۆنەویست پەسەند ناکرێ: پەیوەندییه لۆجیکییەکان هاوشێوەی پەیژەیەکن زیاتر لەوەی سەرەو لێژییەکی زۆر لووس و خزاو بن.

فۆرمی ئەزمونی سەبارەت به هەڵەی لۆجیکی (SSA)[١٣]

فۆرمی ئەزمونی هەڵەی لۆجیکی، یان لۆجیکی خزان بەرەو هەڵدێر(لۆجیکی هەڵدێران، ئەگەری بێ بنەما، بیرکردنەوەی هەڵە، بیرکردنەوەی بێ بنەما)، فۆرمێکی ئەزمونی یان پراکتیکییه، لۆجیکی نییه. بەرهەڵستکارانی کوشتنی به ڕەحمانەی خۆبەخش مشتومڕی ئەوەیانه ئەگەر ڕێگەمان دا به پزیشکەکان به ئەنجامدانی ئەم کوشتنه خۆویستانه، ئەو کاته ڕێگه خۆش دەبێ بۆ کوشتنی خۆنەویستانەش، ڕەنگه ئەمجۆره ئاڵنگارییه به شێوەیەکی لۆجیکی پەسەند بکرێت، چونکه هیچ هۆکارێکی لۆجیکی نییه

13 *The empirical form of slippery slope argument (SSA)*

بـۆ ئەوەی لەیەکێکیـانەوە نەخـزێین بەرەو ئەوی دیـان، ئەم هەڵدێرانە بەشێوەیەکی پراکتیکی ڕوودەدەن، بۆیە پێویستە لەســەرمان بەپێـی پـلان کوشــتنی خۆویســتانە نەبێــتە پرۆژەیەک تەنانەت ئەگەر کوشتنەکە لە ڕووی پرەنسیپەوە ڕەوایش بێت و بە هەڵە نەیەتە ئەژمار.

ئەم فـۆرمە ئەزمـونییەی ئەرگویمێنـت، پشتبەسـتووە بە دانـانی ئەو گریمانـانەی سـەبارەت بەو شـێوازەی جیهـان بە کردەوە تێیدایە. لە دواییدا مەسـەلەکە سەبارەت بە مەودای گرنگیی بەڵگەکان لەسەر ئەمجۆرە ئەگەرانە دەورووژێنرێت. ئەوەی لە ڕووی پـراکتیکەوە ڕوودەدات زۆرجـار پشـت بە وردەکــاریی دارشـــتنی ئەو سیاســـەتە دەبەســـتێ یـــان ســەپێنراوە، دەکـرێ لە ڕێـگەی دانـانی بەربەسـتەوە ڕێـگە بگیرێت لە هەڵخزان بەرەو هەڵدێر، یان لە ڕێگەی وردەکاری ئەو هەلومەرجـانەوە کە ئەنجامـدانەکە ڕەوایە یـان نـا. لەم بەشـەدا لە هەنـدێ مەسـەلەی تـایبەتی ئەخلاقـی پزیشـکیدا گەڕامەدواوە لە پێنـاوی بیرکـردنەوە لە هەنـدێ کەرەسـتەی بیرکـردنەوەدا. لە بەشـی داهـاتوودا دەگەڕێمەوە سـەر ئەو مەسـەلانەی کە پێمـوایە یاسـا بەرامـبەر ئەو کەسـانەی لە ڕووی ئەقڵییەوە نەخۆشـن, دادوەرانە نییە. هـاوارەکەم یاسـا ناجۆرو دژ بەیەکە.

بەشی ٦
دژبەیەکی سەبارەت بە شێتی

٤٣ یەمین ڕۆژی نیسانی ساڵی ٢٠٠٠: ئێمە ئەمڕۆ یادی سەرکەوتنێکی مەزن دەکەینەوە، پادشای ئیسپانیا، ئەو پادشایەی دۆزرایەوە. من ئەو پادشایە بووم... ئێستا هەموو شتێ بۆ من ڕوون بۆتەوە، هەموو شتێک وەکو دەستەکانم بە ڕوونی دەبینم بەڵام پێشتر نازانم بۆچی هەموو شتێکم بە جۆرێک لە تەمومژ دەبینی، ڕەنگە هۆکاری هەموو ئەمە، ئەو بیرۆکە پڕوپووچە بێت کە پێمانوایە مێشکی مرۆڤ لە کەللەی سەریدایە. ئەمە مایەی پێکەنینە. بەهیچ جۆرێک وانییە: لەسەر دەریای قەزوینەوە با هەڵدەکاو لەگەڵ خۆیدا دەیهێنێ.

(گۆگۆل، بیرەوەرییەکانی پیاوێکی شێت، ١٨٣٥)

لە ساڵی ١٨٥١ دکتۆر ساموێل کارتراپت[14] لە گۆڤاری نیوئۆرلیان[15] کە گۆڤارێکی پزیشکییە، بابەتێکی بڵاوکردەوە، باسی ئەو نەخۆشییە دەکات کە دەبێتە هۆی هەڵاتنی کۆیلەکان کە نەخۆشییەکی دەروونییە، ئەم نەخۆشییە تووشی کۆیلە قووڵە ڕەشەکان دەبێت، نیشانەکە بەوشێوەیە دەردەکەوێت کۆیلەکە مەیلی هەڵاتنی هەیە لە خاوەنە سپی پێستەکەی.

(لە ڕێزنیک ١٩٨٧ ەوە وەرگیراوە)

لە ١٩٥٢ چاپی یەکەمی ڕێبەری ئامارو دەستنیشانکردنی نەخۆشییە ئەقڵییەکان لە ئەمەریکا، بڵاوکرایەوە. ئەمە سەرەکیترین پۆلێنکاری بوو سەبارەت بە نەخۆشییە ئەقڵییەکان . هاوڕەگەزبازی لە ڕیزبەندی ئەم نەخۆشییە ئەقڵییانەدا خرابووە بەر باسوخواس. بەڵام جێگیرکردنی وەکو دۆخی تایبەت لە چاپی دووەمی ڕێبەرەکەدا لە ١٩٦٨ جێگیرکرا.

---

14 (Samuel Cartwright)
ساموێل ئەدۆلف کارتراپت (١٧٩٣-١٨٦٣) پزیشکە، لە ویلایەتی ڤیرجینیا لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە دایکبووە. پێش جەنگ لە لویزاناوا میسیسیپی پیشەی کاری پزیشکیکردووە، کارترایت دۆزەرەوەی نەخۆشیی دیراپێتۆمانیا Drapetomania یە، کە نەخۆشییەکی ئەقڵییە، بە هۆی میکرۆبێکەوە سەری هەڵدەدا کە دەبووە هۆی هەڵاتنی کۆیلەکان، بەهۆی ئەم بەکتریایەوە کۆیلەکان ئارەزووی ئازادی لەکەلەیانی دەدا. کارتراپت ڕاشکاوانە لە بواری تیۆری میکرۆبسازیدا ڕەخنەی دەگرت.

15 New Orleans Medical and Surgical Journal.

له ١٩٧٣ مشتومڕی گەرم سەبارەت بە دۆخی پزیشكی هاوڕەگەزبازی، لە كۆمەڵەی پزیشكیی دەروونیی ئەمەریكی لە ئارادابوو، سەبارەت بە دۆخە پزیشكییەكەی هاوڕەگەزبازی و بە زۆرینەی دەنگ كۆكبوون لەسەر ئەوەی هاوڕەگەزبازی لە لیستی نەخۆشییە ئەقڵییەكان دەربێنن.سیستەمی پۆلێنكردنی نەخۆشییەكان كە لە زۆربەی وڵاتانی ئەوروپیدا بەكارهاتووە لەنێو ئەو وڵاتانە بەریتانیا، پۆلێنكردنێكی نێونەتەوەیی نەخۆشییەكانە. چاپی بەردەست شەهوەی سێكسی (fetishism) وەكو نەخۆشییەكی دەروونی چاولێدەكات. بەم شێوەیە وەسفی دەكات:

هەندێ شتی 'نازیندوو' هەن وەكو هاندەرێك بۆ وورووژانی سێكسی و تێربوونی سێكسی، دێنە ئەژمار، هەندێ شت هەن پیرۆزن، چونكە درێژكراوەی جەستەی مرۆڤن، بە وروژێنەری شەهوەی سێكسیی جەستەی مرۆڤ دادەنرێن، لەجۆری جلوبەرگ، پێڵاو یان پێڵاوی پاژنەبەرز. هەندێ لە نموونە باوەكانیتر بەوە دەناسرێنەوە بە دەستلێدان چێژی تایبەت وەردەگرن وەكو لاستیك، چەرم و پلاستیكی نەرم.

دەتوانرێ شەهوەی سێكسی دەستنیشان بكرێ، ئەگەر كەسەكە تووشی پاڵنەرو خەیاڵە سێكسییە چڕو بەردەوامەكان بوو، ئەو شتانەی كە باسكران، كاریگەریی لەسەر هەبێت. ئەگەر شەش مانگ لەوە پێش ئارەزووی لەسەر ئەو شتانەبوو. وە ئەگەر شتەكان گرنگترین سەرچاوەی وروژانی سێكسی بوون. لێرەدا پرسیارێك

خـۆی قـووت دەکـاتەوە، ئایـا لە ٢٠ سـاڵی ڕابـردووەوە شەهوەی سێکسی بە تێکچوونی باری دەروونی دادەنرا؟

لەشەستەکانەوە بەها کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییەکان بەناوی دەستنیشـان کردنـی تێکچـوونە ئەقڵییەکـانەوە دەکەونە بەر شـاڵاوی هێرشـی ڕەخنەگرانـی پزیشـکی دەروونـی، ئەگەر شتەکە تەندروست بێت یان تەندروست نەبێت، ڕەنگدانەوەی پابەنـدبوونە بەهـا ئەخلاقییەکەی ئێمەیە دەکرێ بەرهەڵستی بکرێـت. ڕەنـگە بـابەتی نەخۆشـییە دەروونییەکـان کێشـەی قـووڵ و ئـاڵۆزی لـێ بکەوێـتەوە، بەڵام مـن ئەم کێشـانە دەخەمە لایەکەوە. هەنـدێ لە دۆخەکـانی وەکـو شـیزۆفرینیا، دەبێتە هۆی ئازاری زۆرو مرۆڤ لە ژیانی ڕاستەقینە دوور دەخاتەوە، بەڵام من بەشێوەیەک لەم مەسـەلەیە دەڕوانـم کە بـابەتێکە گرنگییەکـی تـایبەتی لە پسـپۆریی پزیشـکی ڕەوانناسیدا هەیە. ئەوەی من دەمەوێ لەم بەشـەدا ئەزمـونی لێوەرگرم ئەو پێوەرە بەکارهـاتووە جیاوازانەیە کە نەخۆش پابەند دەکات بە چارەسەرو دابینکردنی قەرەوێڵە لە شـوێنی مـانەوەو خەوانـدنەوە، لەلایەن بەشـی دەروونیـیەوە، بـۆ ئەو کەسانەی تووشی کێشەی دەروونی بوون. یان نەبـوون، مـن پێموایە ئەو کەسانەی تووشی نەخۆشی دەروونـی بـوون، لە دوو سەرەوە تووشی ستەمکاری دەبنەوە.

لە زۆربەی وڵاتە ڕۆژئاواییەکـان یاسـای تـایبەت هەیە ڕێـگە بەو نەخۆشـانە دەدات لە نەخۆشـخانە بمێنـنەوە، چارەسەربکرێن بەو شێوەیەی خۆیان دەیانەوێ. ئەم یاسـایە دوو مەسـەلەی گرنگـی لە خۆگرتـووە: کەی دەتـوانرێ چارەسەر بەسەر ئەو نەخۆشە دەروونییانە فەرز بکرێت، لە

بەرژەوەندی ئەواندابێت کاتێک ئەوان نایانەوێ چارەسەر وەرگرن. چۆن کۆمەڵگە لەو کەسانە بپارێزین کەمەترسین بۆسەرخەڵک لە لایەن دەروون نەخۆشانەوە؟ پێموایە هەوڵدان بۆ ئەنجامدانی ئەم دوو کارە جیاوازە لە ناو یەک کۆمەڵەی یاساییدا شتێکی هەڵەیە.

وێنەی(١٧) تا ئەم دواییانەش هاورەگەزبازی homosexualityوەکو نەخۆشییەکی دەروونی دادەنرا، شەهوەباز fetishism تا ئێستاش بەو شێوەیە چاوی لێدەکرێت.

تاوان و دەروون نەخۆشەکان

یاسای تاوان و سزادان ئەو یاسایەیە بەشێوەیەکی بنەڕەتی پەیوەندی بە پاراستنی خەڵکەوە هەیە. لە گەڵ ئەوەشدا زەحمەتە ئەو کەسانەی کە دەروون نەخۆشن ئەو کاتەی لە ڕووی دەروونییەوە ڕەفتاری مەترسیدار و نایاسایی ئەنجام دەدەن. وەکو تاوانبار بناسرێن. لە یاسای بەریتانی و ولاتانی تریشدا، بۆ ئەوەی سەرکۆنەی ئەو

کەسـه بکرێـت کە تاوانکــارە، دەبـێ دوو خــاڵی بەرچــاو بسەلمێنرێت: یەکەم ئەو کەسەی کە پەیوەندی بە کارەکەوە هەیە دەبــێ لە دۆخێکــی ئەقڵیــی تەواودا بێــت، تــاکو بەرپرســیارێتی ئەو تــاوانە بخــاتە ئەســتۆی خــۆی لە ئەنجامـدانی ئەو تـاوانەدا.لایەنی یەکەم ناسـراوە بە لایەنـی (کاری تاوانکاری) *actus reus*، لایەنـی دووەم ناسـراوە بە (نیـازی تاوانکـاری) *mens rea*، وردبـوونەوە لە مەبەسـتی تاوانکـاری، لە تـاوانێکەوە بـۆ ئەویـدی جیـاوازی هەیە. بـۆ نمـوونە، بـۆ ئەوەی کەسـی تاوانکـار بە ئەنجامـدانی تـاوانی کوشـتن تاوانبـار بێـت، پێویسـتە (مەبەسـتێکی دیـاریکراو)ی هەبێـت. واتە پێویسـتە نیـازی کوشـتنی هەبووبێـت، (زیـان گەیانـدنێکی ترسـناک بە جەسـتەی) قوربـانییەکە. بۆ ئەوەی بیسـەلمێنی تـاوانی کوشـتنەکە بە مەبەسـت نەبـووە، پێویسـتە تەنها ئەوە بسـەلمێنی کە کەسەکە تەواو کەمتەرخەم بووە.

لە پرەنسـیپی لیبرالیـی جێگیـردا، ئەو کەسـەی لە ڕووی دەروونییەوە ناتەواوە بە "تاوانکار دانانرێت" تەنـانەت ئەگەر کـارێکی تاوانکاریشـی ئەنجـام دابێـت، لەسـەر ئەو بنەمـایە پێویسـت ناکـات بەرپرسـیارێتیی ڕەفتارەکـانی لە ئەسـتۆ بگرێـت بەهـۆی نەخۆشـییەوە. بە گوزارشـتێکی سـادە: «بە جەسـتەی ئەو کـارەی ئەنجامـداوە، بەڵام بە ئەقڵـی ئەو تاوانەی نەکردووە».

یەکـێ لە کەیســە گرنــگ و ســەرەکییەکان کەیســە بەریتــانییەکەی دانیــاڵ مــاک نــۆتینە، شەکســپیری خۆشویسـتووە، نـاوەکەی بەچەنـد ڕێگـایەک هـاتووە. مـاک نـۆتین چەنـد بـاوەڕێکی وەهمـی بەسـەریدا زاڵبـووە، وەکـو ئەوەی باوەڕی وابووە پارتی تۆری بەریتـانی لەپشـت پلانـی

کوشتنی ئەوەوەیە، بۆیە بڕیاریدا سەرکردەی پارتەکە ڕۆبەرت پیل بکوژێت، لە ١٨٤٣ تەقەی کردو سکرتێرە تایبەتەکەی پیل، ئیدوارد درومۆند بەرکەوت و پیل بەرنەکەوت، بە هۆکاری ئەوەی شێتە، ئازاد کرا، لە تاوانی کوشتن بێتاوان دەرچوو و ناردیان بۆ نەخۆشخانەی دەروونیی (بێدلەم Bethlem) لە خوارووی بەریتانیا، بە بڕیاردان لەسەر بێتاوانی ماک نۆتین بووە هۆی تووڕەبوونی ڕای گشتی، ئەنجوومەنی لۆردەکان، داوای لە دادگا کرد چەند یاسایەک دەربکات (ئێستا بە یاسای ماک نۆتین ناسراوە) بۆ دیاریکردنی ئەوەی چی کاتێک پێویستە کەسێک بە (بێتاوان) لە قەڵەم بدرێ، لەسەر ئەو بنەمایەی گوایە شێتە.

وێنەی(١٨) لە هەوڵێکدا بۆ تیرۆرکردنی سەرەکوەزیرانی بەریتانیا ڕۆبەرت پیل. لە ١٨٤٣ یاسایەک داڕێژرا، تێیدا هاتووە ئەگەر کەسێک شێت بێت، بە تاوانبار دانانرێت، ئەگەر تاوانێک ئەنجام بدات.

پاراستنی کۆمەڵگە لە کەسە مەترسیدارەکان

شتێکی ئاساییە هەر کەسێک تاوانێکی قورس بکات کە تەواو مەترسیدار بێت، هیچ کێشەیەکی دەروونی نەبێت دەخرێتە بەندیخانەوە. لێرەدا چەند هۆکارێک هەیە بۆ ناردنی ئەو کەسانە بۆ زیندان. یەکێ لەو هۆکارانە تۆڵەکردنەوەیە: ئەم کەسە شایانی سزادانە، هۆکارێکی تری پاراستنی کۆمەڵگەیە.

لێرەدا دوو پرەنسیپی لیبراڵی بنەڕەتی هەیە تێکەڵ بە یاسای تاوانەکان کراوە، بەشێکن لە یاسای ئەوروپی بۆ مافەکانی مرۆڤ ئەوانیش:

١-ئەو کەسەی (هێشتا) تاوانی نەکردووە، نابێ لە زیندان ڕابگیرێت، نابێت لەسەر ئەو بنەمایەی پێشبینی دەکرێت، تاوانێک ئەنجام بدات دەستبەسەر بکرێت.

٢-پێویستە ئەو کەسەی، ماوەی سزای زیندانیی تەواوکردووە بگەڕێتەوە ناو کۆمەڵگە، هەرچەندە هەندێ تاوان ڕەنگە زیندانی هەتاهەتایی بێت.

ئەم دوو خاڵە تەنها بەسەر ئەو کەسانەدا دەسەپێنرێت کە هیچ کێشەیەکی دەروونییان نییە. ئەگەر تۆ کارێکی توندوتیژیت ئەنجامدا بەهۆی نەخۆشییەکی دەروونییەوە، دەتوانیت لە نەخۆشخانەیەکی دەروونی گل بدرێیتەوە، نەک لە زیندان. تا ئەوکاتەی باوەڕ وابێت کە تۆ مەترسیی تەواوت هەیە بۆسەر خەڵکانیتر. ڕەنگە ئەمە زیاتر درێژە بکێشێ لەو کەسەی ئەقڵی تەواوەو تاوانێکی هاوشێوەی ئەنجامداوە، لە ڕاستیدا ڕەنگە تۆ زیاتر بمێنیتەوە تەنانەت ئەگەر هێشتا کارێکی توندوتیژیت ئەنجام نەدابێت. مـن

زاراوەی (گڵـــدانەوەی پارێزگـــاری) بەکـــاردێنم، وەکـــو ئاماژەیەک بۆ دانانی کەسێک لە ژینگەیەکی ئارامدا (زیندان یـان نەخۆشـخانەیەکی دەروونیـی ئـارام)، لەسـەر بنەمـای پارێزگـاری لەوانیـدی، یـان لە هەدووکیـان، لەم دۆخـانەی خوارەوەدا: کاتێ یەکێک (هێشتا) هیچ کارێکی توونـدوتیژی ئەنجام نەداوە؛ لەگەڵ ئەوکەسـەی کـارەکەی ئەنجامداوەو لە ژینگەی ئارامدابووە، بەهۆی سزای زیندانی کردنەوە. ئێستا دەتـوانین هەردوو پرەنسـیپە لیبـراڵییەکەی سـەرەوە بەم شێوەیەی خوارەوە داڕێژینەوە: "نابێت کەسێک بە مەبەستی خۆپـارێزی لێـی لە زینـدان ڕابگیـرێ". ئەوەی نیگەرانـی کردووم ئەوەیە ئەم یاسایە بەسـەر ئەو کەسـانەدا دەسـەپێ کە کێشـەی دەروونییـان نیـیە. ئەو کەسـانە نـاگرێتەوە کە کێشەی دەروونییان هەیە. ئەمەش دادوەرانە نییە.

بێگومـــان لێـــرەدا مەســـەلەیەکی گرنـــگ لە سیاســـەتی گشتییدا هەیە، پەیوەندی بە خۆپارێزی کۆمەڵگەوە هەیە لەو کەســـانەی مەترســـی گەورە دروســـت دەکەن لە ڕێـــگەی ئازاردانی خەڵکانی ترەوە. ئەم کێشەیە بەشێوەیەکی بەرچاو لە بەریتانیـا بـوونی هەیە، بەتـایبەتی هەڕەشـەکردن بۆسـەر منـداڵان. ئەو ئەرگیـومێنتەی مـن دەمەوێ بـیخەمە بەربـاس ئەرگیـومێنتێکە سـەبارەت بە ڕێکخسـتن و گونجانـدن. ئەگەر دوو کەسمان هەبوو، A لەڕووی ئەقڵییەوە تەواو نییە، B لە ڕووی ئەقڵیـــیەوە تەواوە، بەهەمـــان شـــێوە مەترســـین لە ئازاردانی خەڵکی تردا، ئەگەر ئەوە ڕاست بێت A بەنـاوی خۆپارێزییەوە لە زیندان ڕابگیرێت (گوایە مەترسییە بۆسـەر کەسانیتر)، ئەوا حەقە بەرامبەر B یش هەمـان شت ئەنجام

بدرێت. به پێچەوانەشەوە ئەگەر بۆ B ڕەوا نەبێت لە زیندان بمێنێتەوە (وەکو لە یاسا ئەوروپییەکاندا هاتووە) ئەوا هەڵەیە ئەگەر A بەند بکرێت یان گل بدرێتەوە. ئەگینا جیاکارییەکی تەواومان کردووە دژی نەخۆشە دەروونییەکە. ئایا ئەم بیانووە بەهەر هۆکارێک بێت، جیاکارییەکی ئاشکرا نییە؟

وێنەی(١٩) ئەو تاوانبارەی کە ماوەی حوکمەکەی تەواوبووە، پێویستە لە بەندیخانە ئازاد بکرێت، تەنانەت ئەگەر هێشتا مەترسی بێت بۆسەر خەڵک، بەڵام دەروون نەخۆشەکان کە مەترسین بۆسەر خەڵک پێویستە بۆ هەتاهەتا گلبدرێنەوە. ئەمە دادوەرییە؟

ڕەنگە بتوانم ئەم جۆرە حوکمە بۆ چوار هۆکار بگێڕمەوە، بەڵام هیچ یەک لەم هۆکارانە بەڕای من ناتوانی پاساو بۆ ئەو حیجزکردنە خۆپارێزییە (preventive detention)ە بێنێتەوە. ئەو چوار هۆکارەش ئەمانەن:

١-کەسێک نەخۆشی ئەقڵی هەبێت مەترسیدارترە.

٢-هەڵسەنگاندنی مەترسیی زیانگەیاندن زیاتر جەخت لەو کەسانە دەکاتەوە کە لە ڕووی ئەقڵییەوە نەخۆشن.

٣- مەسەلەکە بەو شێوەیە ئەگەر ماوەی گلدانەوە، یان حیجزکردنی نەخۆشی ئەقڵی لە نەخۆشخانەی دەروونی بۆ ماوەیەکی درێژ، دەبێتە هۆی چاکبوونەوەی نەخۆشەکە و زیانگەیاندنی کەمتر بە خەڵکانیتر. گەمژانەیە ئەگەر نەخۆشەکە لەدەرەوە بێت و لە نەخۆشخانەی دەروونی چارەسەر وەرنەگرێت، لە پێناوی کەمکردنەوەی مەترسییەکان.

٤- دوا هۆکار پشت بەو جیاوازییە دەبەستێ کە لەنێوان داواکاریی نەخۆشێکی ئەقڵیدا هەیە لەگەڵ داواکاری ئەو نەخۆشەی لەڕووی دەروونییەوە چارەسەرکراوە. هەمیشە ئەو نەخۆشانەی گەل دەدرێنەوە لەو نەخۆشانەن، نەخۆشییەکەیان درێژخایەنە، چونکە ئەمانە هێشتا مەترسی زیانگەیاندن بە خەڵکانی دەوروبەریان لێ چاوەڕوان دەکرێت. بۆیە ماوەی حیجزەکەیان بەردەوامە. ڕەنگە بەلای کەمەوە، لە ڕووی تیۆرییەوە جیاوازی بکرێت لەنێوان داواکاری ئەو کەسانەی نەخۆشن لەگەڵ داواکاریی ئەوانەی باشترن- تەنانەت ئەگەر هێشتا نەخۆشییان تێداماوە.

دەوترێ ویستە ڕاستەقینەکانی ئەو کەسەی نەخۆشە، ئەو ویستانەیە کە لە دۆخی باشیدا ئارەزوویان دەکات، خۆشی لە دۆخی باشیدایە. لەبەرئەوەی مەترسییەکەی بۆسەر خەڵک لە ئەنجامی نەخۆشیی ئەقڵییەوە بووە، پێشبینی دەکرێ ئەگەر بەرەو باشی بڕوات ئەوا ئەوشتە دەڵێ کە خۆی حەزی لێدەکات، بەڵام کاتێ نەخۆشەو

مەترسی هەیە بۆ سەر ژیانی خەڵکیتر، پێویستە بە مەبەستی خۆپاراستن بەند بکرێت.

لەبەرئەوە ڕێزدانـــان بـــۆ ســـەربەخۆیی و ئـــارەزووە ڕاستەقینەکانی کەسێک کە لە باری ئاساییدایە، بەو مانایەیە ئەو کاتەی نەخۆش و (ترسناکە) بۆسەر خەڵکانی تر، بەند دەکرێت، نەک لە دۆخی ئاساییدا.

مـن ڕەچـاوی هەر چـوار هۆکـارەکە هەر یەکە بە ڕۆڵـی خۆیان دەکەم. هۆکاری یەکەم پەیوەندیدار نییە، ئەو دۆخەی بیـری لێـدەکەمەوە ئەو شـوێنەیە دوو کەسـی تیـایە، ئەو کەســەی نەخۆشـــی دەروونـــی هەیە لەگەڵ ئەو کەســـەی ساخڵەمە- هەمان مەترسییان بۆسەر خەڵکی هەیە.

هۆکـاری دووەم بنەمـایەکی لاوازی هەیە بـۆ ڕێگەیەکـی جیـاوازتر ئەگەر ڕاسـت بێـت؛ بەڵام بەوجـۆرە نییە. سـەختە بتوانین هەڵسـەنگاندنێک بکەیـن بـۆ ڕادەی مەترسـییەکان بـۆ سـەر ژیـانی خەڵـک و ئازاردانیـان، ئیتـر چـی لەلایەن مرۆڤـی ئاساییەوە بێت یان نەخۆشە ئەقڵییەکانەوە. بەهەر حاڵ دەبێ ئەوە بـزانین ئایـا مەترسـیی زیانەکـان ئەوە دێنـێ لەپێنـاو پاراسـتنی ژیـانی خەڵکـدا ئەو کەسـە بەنـد بکرێـت. ئاسـتی گومانەکان سـەبارەت بە هەڵسەنگاندنی مەترسییەکان دەبێتە هـــۆی گـــۆڕینی هەڵوێســـتەکان بەرامـــبەر نەخۆشـــەکان، چاوخشـــانەوە بە کەیســـەکەدا نەک پرەنســـیپی حیجـــزی خۆپارێزی.

هۆکـاری سـێیەم چارەسـەری تووشـبووان بە نەخۆشـی دەروونـــی، بەشـــێوەیەکی جیـــاواز لە کەســـی ئاســـایی مەترسیدار. بڕیارێکی نـاڕەوایە، لە هەردوو بـارەکەدا کەسـی

حیجزکراو بۆ جاری دووەم ڕەنگە کەمتر مەترسی هەبێ بۆسەر ئەوانیدی. ئەگەر بەردەوام کەمکردنەوەی مەترسییەکان لە ڕێگەی گلدانەوەو حیجزکردنی ئەوانە بێت کە تووشی نەخۆشی دەروونی بوون، ئەوا بەهەمان شێوە ڕەوایە ئەوانەی ساخلەمن حیجزبکرێن. بەلام لەگەڵ ئەوەشدا من لەوباوەڕەدا نیم بۆ هەردوو کەیسەکە هۆکارێکی بەسوود بێت. ئەگەر بڕیار وابێت حیجزی خۆپارێزی هەبێت دەبێت لەسەر بنەمای زیانگەیاندن بێت لەسەر ژیانی کەسانیتر. ئەگەر دوو کەسی وەکو یەک جێگەی مەترسی بن، کەسی ئاقڵی مەترسیدار و کەسی نەخۆش، پێویستە هەردووکیان وەکو یەک ڕەفتاریان لەگەڵدا بکرێت.

هۆکاری چوارەم باشترین ئەرگویمێنتی هەیە، بەلام تەنانەت ئەمەشیان قایلکەر نییە. ئەو کەسانەی نەخۆشی ئەقڵییان هەیەو ئێمە لەسەریان دەدوێین ئەوکەسانەن نەخۆشی ئەقڵییان هەیە یان کەسایەتییان شێواوە. مەرج نییە ئەو ڕێگەیە ڕاست بێت "ئارەزووە ڕاستەقینەکانی" ئەو کەسانە بەند بکرێن. نەبوونی ڕێگەیەکی وەها لە گلدانەوەی کەسەکە بە بەندکراوی ڕەنگە گوماناوی بێت لەسەر بنەمای ڕێزگرتن لە کەسێتییە سەربەخۆیەکەی. گەیشتمە ئەو ئەنجامەی ئەگەر باوەڕمان وابوو کۆمەڵگە پێویستە ئەو کەسانە حیجزبکات کە مەترسین بۆسەر ژیانی خەڵکانی دی، پێویستە لەسەرمان هەمان ئەو شتانە بکەین بەرامبەر ئەوانەی لە ڕووی ئەقڵییەوە تەواون. پێچەوانەی ئەوە، ئەگەر باوەڕمان وابوو حیجزی خۆپارێزی پێشێل کردنێکی

نارەوای مافی مرۆڤە بەرامبەر ئەوانەی لە ڕووی ئەقڵییەوە تەواون ، ئەوا بە هەمان شێوە پێشێلێکی نارەوای مافی مرۆڤە بەرامبەر ئەو کەسانەی کە نەخۆشی ئەقڵییان هەیە. ئەو خاڵەی دەمەوێ ڕوونی بکەمەوە بە کراوەیی دەیهێڵمەوە چونکە دۆخی ئێستا بەو ڕێگەیەی لەسەری دەڕۆین ناتوانین پێداگری لەسەر بکەین چونکە نارەواو زاڵمانەیە.

سەپاندنی چارەسەر بۆ ئەو کەسەی نەخۆشی ئەقلی هەیە

لەسەرەتای ئەم بەشەوە سەبارەت بە تێکچوونی ئەقڵی نووسیم تووشبووانی تێکچوونی ئەقڵی دووچار زوڵمیان لێدەکرێ، کە بەند دەکرێن، تەنها لە پێناوی پاراستنی ژیانی کەسانی دی نییە، بەڵکو لە پێناوی پاراستنی خۆشیانە. لە پرەنسیپە چەسپاوەکانی یاسا وئەخلاقی پزیشکیدا هاتووە ڕەنگە نەخۆشەکان ئەو چارەسەرانە ڕەتکەنەوە کە پزیشکەکان پێیانوایە بەسوودە بۆیان. نموونەیەکی کۆن لەسەرئەوە، لەلایەن جیهۆڤاوە گەواهیی ئەوە دراوە، ڕێگەنادات خوێنی پێ ببەخشن لەکاتێکدا ئەو ژنە خەریکە بمرێت ئەگەر خوێنی نەدرێتێ. بەپێی پرەنسیپە یاساییەکانیش کەسە گەورەو دیاریکراوەکان دەتوانن چارەسەرەکانیان ڕەتکەنەوە ئەگەر ئەو چارەسەرە بۆ ڕزگارکردنیشی بێت لە مردن. ئەم پرەنسیپە لە چارەسەری نەخۆشییە جەستەییەکاندا جێبەجێ دەکرێت. لەگەڵ ئەوەشدا لە زۆربەی وڵاتان ئەم پرەنسیپە بەسەر نەخۆشە ئەقڵییەکاندا جێبەجێ نابێت. بۆ نموونە ئەگەر بەریتانیا

وەربگــرین یاســای تەندروســتی دەرونــی چارەســەری زۆرەملێی بەسـەر ئەو نەخۆشانەدا سـەپاندووە کە لە ڕووی ئەقڵییەوە تەواونین.

بە پێی یاسای کاری تەندروستی دەرونیی بەریتانی سێ پێوەر هەیە، پێویستە لە حیجزی نەخۆش لە نەخۆشخانە بە مەبەستی چارەسەر ڕەچاوبکرێن:

١-پێویستە تووشی تێکچوونی ئەقڵی بووبێت.

٢-پلەی ناتەواوییەکەی بەو شێوەیە نەبێت چارەسـەرە پزیشکییەکان ڕەتبکاتەوە.

٣-پەسەندکردنی چارەسەرەکە پێویستە " بۆ تەندروستی خۆی یان بۆ سەلامەتی گیانی ئەوانیتر". بەڕاستی بیرم لەوە کـردەوە ئەمە سـتەمکارییەکی بەردەوامە کـاتێ بیـر لە پاراسـتنی کەسـانیتر دەکەنەوە. ئێسـتا دەمەوێ بیـر لە 'تەندروستی و سەلامەتی' نەخۆشەکە خۆی بکەمەوە.

ئەوەی جێی سەرنجە لە کاری تەندروستی ئەقڵیدا ئەوەیە کاتێ یەکێک ئەقڵی تێکچووە، ڕەنگە بەزۆر چارەسـەر بکرێت بـێ گوێـدانە ویسـتی وەرگـرتن یـان ڕەتکـردنەوەی چارەسـەرەکە لە لایەن نەخۆشـەکەوە. لەوانەیە پێچەوانەی ویستی نەخۆشەکە چارەسەر دەست پێبکات ئەگەر (پزیشکی دەروونـی و پسـپۆری کـۆمەڵایەتی) پێیـانوابوو، بـۆ ئەو چارەسـەرە گونجـاوە. ئەمە دادوەری نیـیە ئەگەر کەسـێکی نەخۆشی ئەقڵی توانای نەبێت بە حوکمی واقیع چارەسەرەکە ڕەت بکـاتەوە. مەسـەلەکە ئەوەیە ئەگەر یەکێـک لەڕووی

ئەقڵییەوە ناتەواو بێت، ئەوا بڕیار دەکەوێتە لای پزیشکەکەو زۆربەی کێشە دەروونییەکان پەردەپۆش دەکرێن، ئەمەش گرژی دروست دەکات. هەندێ لە نەخۆشەکان توانای بڕیاردانیان نییە، هەندێکیان توانایان هەیە.

ساڵی ١٩٩٤ لە بەریتانیا کێشەکە لە کەرتی تەندروستی ب.ڤ کرۆیدۆن، خرایە ژێر چاودێرییەوە. ئەم بابەتە پەیوەندی بە ژنێکەوە هەبووتەمەنی ٢٤ ساڵ بوو، ناوی لە نەخۆشخانەی نەخۆشییە دەروونییەکان تۆمارکرا بە تێکچوونی سنووری کەسێتیی BPD . ئەو ژنە مێژوویەکی هەبوو لە خۆ ئازاردان. بە زۆرەملێ بە پێی یاسای تەندروستی ئەقڵی گلدرایەوە. بەردەوام خۆی بریندار دەکردو ئازاری خۆی دەدا، لە نەخۆشخانە ئەم ڕەفتارە ناپەسەندە زیانبەخشەی لێ قەدەغەکرا، لە بەرئەوە وەکو کاردانەوەیەک دەستی کرد بە مانگرتن لە خواردن، بەشێوەیەک کێشی بەشێوەیەکی بەرچاو دابەزی تا ئاستی مەترسی. تا مانگی مایسی ١٩٩٤ کێشی بووە ٣٢ کیلۆ. دکتۆرەکەی ڕای وابوو ئەگەر بەو شێوەیە بەردەوام بێت لە مانگرتن لە خواردن، چەند مانگێکی کەم دەمرێت.

پزیشکەکانی ویستیان لە ڕێگەی "سەرنج"ی گەورەوە خواردنی بدەنێ تاکو ڕێگری بکەن لە مردنی. ئەمەش لە ڕێگەی یاساییەوە بڕیاری بۆ دەرچوو بۆ ئەوەی نەمرێ، تاکو مەسەلەکە دەچێتە دانیشتنی یاسایی تەواوەوە. هەرچەندە کاتی دانیشتنەکە نزیکدەبووەوە بە زۆر خواردنی

دەدرایە، دادگای باڵا چاوی بەکەیسەکەدا خشاند بزانێت ئایا پێدانی خواردن بە سەرنج تەواو یاسابییە.

لە دادگـــای بـــاڵادا ئەم خـــاڵانەی خـــوارەوە بڕیـــاری لەسەردرا:

(١)بۆیـان دەرکەوت ژنەکە خـۆی توانـای ڕەتکـردنەوەی چارەسەری هەیە. بەڵام (٢) کێشـەی ئەقڵیی هەیە، لەبەرئەوە هەرچەند توانـای ڕەتکردنەوەی چارەسـەری هەیە، پێویسـتە بە زۆرەملێ چارەسـەری بدرێتێ بەپێی یاسای تەندروسـتی دەروونـی. چـونکە باوەڕیـان وابـوو دۆخـی ئەقڵیـی شـێواوە بەپێی سروشت و پلەبەندیی دۆخەکە کارێکی ڕەوایە بخـرێتە نەخۆشـــخانەوە لەبەر بـــاری ســـەلامەتی و تەندروســـتی نەخۆشەکە، پێویستە بە ناچاری چارەسـەری بدرێتێ.

جارێکیتر بوونی ئەم پێوەرە جیاوازانە، کەلەو کەسـانەدا بەکارهـاتووە، کە نەخۆشـی ئەقڵییـان هەیە، بەبەراورد لەگەڵ ئەو کەسـانەی کە نییـانە، منـی نیگەران کـرد. ئایـا سـەپاندنی چارەســـەر بـــۆ ڕزگـــارکردنی ژیـــانی یەکـــێ کە توانـــای ڕەتکـــــــردنەوەی هەیە، ڕەوایە، یـــــــان هەڵەیە. ئەوەی لەم کەیســـەدا ناڕاســـتە گـــۆڕینی وەڵامەکەیە، کە پشتبەســـتووە بەوەی تووشـی کێشـەی ئەقڵی بووە. بێگومـان زۆر کێشـەی ئەقڵی بووەتە هـۆی دەسـت وەردان لە توانـای ڕەتکـردنەوەی چارەسـەر بە ڕێگەی زۆرەملێ. ڕەنـگە دادگـای بـاڵا بە هەڵەدا چووبێت بەرامبەر توانـای ڕەتکـردنەوەی چارەسـەر لە لایەن (B)ییەوە. ڕەنگە ئێمە بە قووڵی پێویستمان بەوە بێت لەوە

تێبگەین کەی وە چۆن ئەقڵە ناتەواوەکان دەتوانن توانای ڕەتکردنەوەیان بەکاربێنن. ئەوەی بەلای منەوە پەسەند کراو نییە، چارەسەری نەخۆشە ئەقڵییەکانە بەشێوەی باوکسالاری، بەڵام ئەوانیتر کە نەخۆشی ئەقڵییان نییە ڕێگە پێدراون بە ئازادی چارەسەرەکان ڕەتبکەنەوە جارێکی تر ئەم جیاکارییە دژی ئەوانە بەکار دێنن کە تووشی نەخۆشی ئەقڵی یان دەروونی بوون.

بەشی حەوتەم
چۆن بۆماوەزانیی سەردەم نهێنییە بۆماوەییەکان ئاشکرا دەکات

ئای ئەو کارە چەندە مەزنە لەنێو دڵۆپێک تۆوەوە ئێمە سەردەردێنین، بە مۆری تایبەتمەندییەکانمانەوە نەک لە رووی جەستەییەوە، شێوەمان هاوشێوەی باوباپیرانمانە بەڵکو لە رێگەی بیرکردنەوەو لادانی ئەقڵیشیانەوە هاوبەشیانین. ئەو وزەو تواناو فۆرمە بێسنوورانە چۆن توانیویانە لەنێو ئەو دڵۆپە شلەدا نیشتەجێ بن و پارێزگاری لە خۆیان بکەن؟... دەتوانیین ئەوە بخەینە بەرچاو من لە باوکمەوە ئامادەیی بەرد دروستکردنم تیایە، چونکە بابم بە کاریگەریی ترسناکی بەردێکی گەورە لە میزەڵدانیدا گیانی سپارد...وامن بیستوپێنج ساڵە لە دایکبووم و ... واتە پێشئەوەی ئەو نەخۆش بکەوێت... لەو هەموو کاتەدا چی

وای کردووه خەمێکی قورس دامان بگرێت، لە ترسی ئەم بەڵایە؟ کاتێک هێشتا دووربوو لە فەزای نەخۆشییەوە، چی وایکرد تایبەتمەندیی ئەو مادە بچووکە بۆ من بگوێزرێتەوە؟ چۆن بەو شێوەیە بە شاراوەیی مایەوە تا ئەو ڕادەیەی لە چل و پێنج ساڵیدا هەستم بە دروستبوونی کرد...؟

(مۆنتێن، سەبارەت بە لێکچوونی منداڵان بە باوکانیان)

پێنجەمین شانەی دەست، ئەو ئێسکە درێژەیە کەوتۆتە لێواری لەپی دەستەوە، لە نێوان مەچەک و کۆتایی پەنجە تووتە. ڕەنگە نزیک جومگەی ئەم ئێسکە، شکانێک ڕوویدات، دیارە ئەو شکانە یەک هۆکاری هەیە: ئەویش ئەوکاتەیە مشتەکۆڵەیەکی لە یەکێک، یان لە شتێک دەدات. بێگومان کەسەکان خۆیان دان بەو ڕاستییەدا نانێن بەڵکو جۆری شکانەکە خۆی حەقیقەتەکە ئاشکرا دەکات. بۆماوەزانیی نوێیش تا ڕادەیەکی زۆر توانای دەرخستنی ڕابردووی هەیە پێشبینی داهاتووش دەکات. لەوەش زیاتر پێی لێ ڕادەکێشێ، تاقیکردنەوەی بۆماوەزانی بۆ کەسێک توانای ئەوەی هەیە زانیاریمان سەبارەت بە کەسێکی نزیک پێبدات. پێش زانستی بۆماوەیی نوێ ئەم شتە تا ڕادەیەکی زۆر شاراوەبوو. بەڵام ئەم توانایانە لەگەڵ بۆماوەزانیی نوێدا سەرکەوتنی بەرچاویان بەدەست هێنا. ئەم پێشکەوتنانە ناچاریان کردین چاوێک بە نهێنییە پزیشکییەکاندا بخشێنینەوە.

وێنەی(٢٠) شکانی ئێسکە شانەی نزیک جومگەی پەنجەتووتە، چی نهێنییەک ئاشکرا دەکات؟

کەیســی ١: پشــکنینە جینییەکــان نهێنییەکــانی باوکــایەتی ئاشکرا دەکەن

بــا دەســتبکەین بە ئاشــکرا کردنــی نهێنییەکــان. لێــرەدا دۆخێکــی ڕاســتەقینە، لەزانســتی بۆمــاوەیی نوێــدا هەیە، خزمەتی بە ڕاپۆرتەکەی *گۆڤاری* پزیشکیی *لانسێت* کردووە. جــۆن و ســارا ســەردانی کلینیکــی بۆماوەزانییــان کــرد بەمەبەســتی چاودێریکردنیــان کاتێــک حــاڵەتێکی سســتی لە جینــاتی بۆمــاوەیی کــۆرپە تــازە لە دایکبووەکەیــانەوە بەدیــارکەوت. تێکچــوونێکی بەهێــز لە بــاری دەروونــی

هەردووکیانــدا ســەری هەڵــدا، لەبەر ئەوەی ئەگەری زۆرە منداڵەکە لە یەکەم ساڵی تەمەنیدا بمرێت.

ئەم شێوانە جینییە ئەگەری هەیە بۆ ئایندەی دووگیان بوونەکە چارەسەری پێشوەختی بۆ بکرێت. جۆن و سارە ئامادە بوون بۆ خۆیان و کۆرپەلە تووشبووەکەیان سامپڵی خوێن وەربگیرێت، بە مەبەستی پشکنینی ترشی ناوکی DNA .

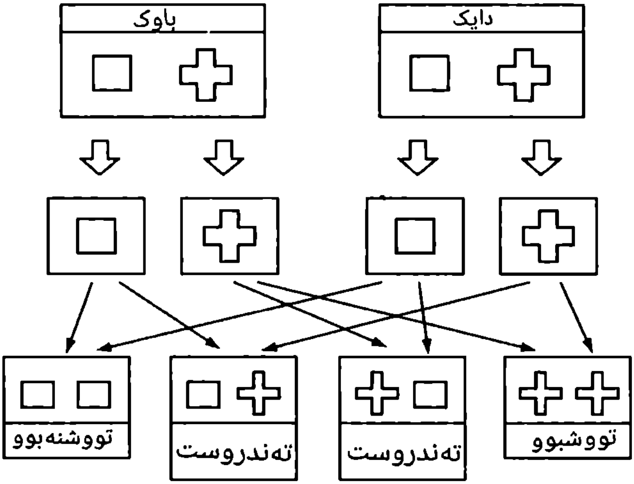

شێوەی(٢١) کێشەی بۆماوەیی جەستەیی

لەیەکەم دانیشــتنی پســپۆری تــایبەت بە بۆمــاوەزانی، هەواڵیــان دایە دایکوبــاوکەکە، وتیــان بــۆ هەر منــداڵێکیان لە ئاینــدەدا ٢٥٪ ئەگەری تووشــبوونیان بەم نەخۆشــییە هەیە (وێنەی ٢١). ئەم هەواڵە ڕاستە ئەگەر وامان دانا کە جۆن بــاوکی بــایۆلۆجی یــان ڕاســتەقینەی منــاڵە تــازە لە دایکبووەکەی سارایە. بەڵام پشکنینە گەردییەکانی سامپڵی

ترشـە ناوکییەکـان ئەوەیـان ئاشـکرا کـرد، بەهـیچ شـێوەیەک جـۆن بـاوکی منـداڵەکەی سـارا نیـیە. لەمەوە ئەوەمـان بـۆ ئاشکرابوو، هەر منداڵێکی تر کە منداڵی بایۆلۆجیی جۆن و سـارە بـن زۆر دوورە لەوەی تووشـی ئەو دۆخە سـەخت و نەخـوازراوە بێت. تەنهـا یەک کەس لە ١٠٠٠ کەس جینـی لە کارکەوتوو یـان سست و خراپیان هەیە. بەدڵنیاییەوە جۆن، جینـی سروشـتی بەرهەم دێنـێ، ئەمەش نـاهێڵێ منـداڵەکانی تری تووشی ئەم دۆخە نەخوازراوە بن.

لەم ئەزمـونەوە پرسـیارێک خـۆی قـووت دەکـاتەوە. ئایـا دەکرێت پسپۆرانی بۆماوەزانی ئەو ڕاستییە ئاشکرا بکەن کە جۆن باوکی ڕاستەقینەی منداڵەکەی سارە نییە؟

یەکێ لە ڕاپۆرتە گرنگە ئەمریکییەکـان بەلایەوە پەسـەندە پێویسـتە دۆخێکـی لەم شـێوەیە <u>بـۆ هەردوو هاوسـەرەکە ئاشکرا بکرێت</u>. ئەم ڕاپۆرتە بە تەنهـا خـۆی پشـتی بەسـتووە بە ڕاسـتگۆیی و پێبباشـە ڕێـی ڕاسـت وکـراوە لەمجـۆرە کەیسـانەدا بگرینەبەر. لیژنە کاریگەرەکـان لە هەڵسـەنگاندنی مەترسـیی جینـە بۆماوەییەکـان لە پەیمـانگەی پزیشـکیی ئەمەریکی فرمان دەکات، لەم جۆرە کەیسانەدا پێویستە تەنها ژنەکە ئاگـادار بکـرێتەوە: «نابێـت پشـکنینە جینییەکـان بە شـێوازێک ئەنجـام بـدرێن ببـنە هـۆی تێکچـوونی شـیرازەی خێـــزان». زۆربەی خوێنـــدنەوەکان ئامـــاژە بەوە دەکەن زانایـانی بۆمـاوەیی، لە ئەوروپـاو لە ئەمەریکـاش پشـتگیری ئەمجـۆرە ڕێبـازە دەکەن. سـاڵی ١٩٩٠ مشـتومڕێکی زۆر سـەبارەت بە جیـاوازی کولتورەکـان کـرا بـۆ: «پاراسـتنی ڕاسـتگۆیی لە متمـانەی دایـک سـەبارەت بە ئاشـکراکردنی باوکایەتی ڕاستەقینە».

وێنەی(٢٢) پێویستە ڕاوێژکارە پزیشکییەکە چی بە پیاوەکە بڵێت لە کاتێکدا پشکنینی ترشی دی ئێن ئەی، دەریدەخات ئەو باوکی منداڵەکە نییە؟

زۆربەی زانایـانی بـواری بۆمـاوەزانی، ئامـادەن ڕاسـتییەکان بشـارنەوەو درۆ هەڵبەسـتن، بۆنمـوونە لە کەیسێکی وەکو کەیسـی ئەم منداڵە نەخۆشـەدا دەڵێن، ئەمە بازدانی جینیی بۆماوەییە، لەجیاتی ئەوەی ڕاستگۆبن لەگەڵ نەخۆشـەکەیاندا و بڵـێن، جـۆن بـاوکی بـایۆلۆجیی منـداڵەکە نـیـیە. بەپێـی ئەو بەدواداچـوونەی بـۆ نەخۆشـەکان کـراوە، پـێچەوانەی ئەوەی پزیشـکەکان دەیڵـێن، سـێ بەشـی بەشـداربووان پێشـنیاریان کـردووە پێویسـتە پزیشـک بە پیاوەکە ڕابگەیەنێ کە ئەو باوکی ڕاستەقینەی منداڵەکە نییە، بەلای کەمەوە ئەگەر ڕاسـتەوخۆ پرسـیاری کـرد. زۆربەی ئەوانەی لە ڕووپێوییەکەدا بەشداربوون لە ژنان بوون.

نهێنیی پزیشکیی

هیپۆکرات *Hippocrate* ، بە باوکی پیشەی پزیشکی ناسراوە، ساڵی ٤٦٠ پ.ز لە دوورگەی 'کۆس'ی یۆنانی هاتۆتە دونیاوە. سوێندی هیپۆکرات کۆنترین سوێندە لە یاسای پیشەیی بۆ ڕێنمایی پیشەکان بۆ پزیشکەکان دانراوە. ئێستا هەندێ لە ڕێنماییەکان کۆن بوونە. ڕەنگە هەندێ لە خوێندکارەکان ناچارنەبن یان بە لایانەوە گرنگ نەبێت بکەونە ژێرباری ئەوەی پەیوەستبن بە سوێندەکەی هیپۆکراتەوە:

شانازی دەکەم بەو پیاوەوە، وەکو باوک و دایکی خۆم ئەم هونەرەی فێر کردم؛ بەردەوام لە گەڵیدا دەژیم و هەرچی لێم بوێت جێبەجێی دەکەم، وەکو خوشک و برا مامەڵە لەگەڵ منداڵەکانیدا دەکەم ، وە هەرکاتێ ویستیان، بەبێ مەرج و بێ بەرامبەر ئەم هونەرەیان فێردەکەم.

بەڵام ئەوەی لە سوێندەکەدا سەبارەت بە نهێنییەکان هاتووە، زیاتر پەیوەندی بە بابەتەکەی ئێمەوە هەیە:

هەموو ئەوەی لە ڕێگەی کارەکەمەوە، دەیزانم و فێری دەبم و دەیبینم، یان لە ژیانی تایبەتمدا کە نابێت ئاشکرایان بکەم، لە دڵی خۆمدا پارێزگارییان لێدەکەم و بە متمانەی تەواوەوە ڕەفتاریان لەگەڵ دەکەم...

بۆئەوەی بە دواداچوون بۆ مەسەلەیەک بکەم کە زۆر نهێنییە، پێویستە مەسەلەکە زۆر بە وردی بەراورد بکەم: ئایا تایبەتمەندیی هاوبەش هەیە لەنێوان مەسەلەیەک و ئەو مەسەلەیەی ئێستا گفتوگۆی لەسەر دەکەم؟ ڕەنگە مەسەلەکە زۆر ڕوونتر بێت لەوەی کە پێویستە دوکتۆرێک ئەنجامی بدات.

وێنەی(٢٣) هیپۆکرات، لە ٤٦٠ پ.ز لە دایکبووە، "سوێندی هیپۆکرات" ناوەکەی بەخۆیەوەیەتی. ئەم سوێندە بە بنەمای نهێنییە پزیشکییەکان دادەنرێت، بەڵام لەسەردەمی زانستی بۆماوەیی نوێدا چۆن لێکدەدرێتەوە؟

کەیسی ٢: باوکایەتی لە لایەن دایکەوە ئاشکرا کرا

... ماری شەش هەفتە دوای لە دایکبوونی منداڵەکەی سەردانی پزیشکی تایبەت بە دووگیانی و منداڵبوونی کرد، هاوسەرەکەشی، پیتەر لەهەمان شوێن ناوی تۆمارکرابوو. لەڕێگەی پزیشکی ڕاوێژکارەوە، ماری بۆی ئاشکرابوو پیتەر باوکی منداڵەکەی نییە.

له کەیسێک وەکو کەیسەکەی ماری، زۆر بە فراوانی ڕەچاوی پاراستنی نهێنییەکانی ماری کراوە، پێویستە پزیشک و پیشەوەرانی تر ڕێنماییە پیشەییەکان بە هەند وەربگرن سەبارەت بەوەی کاتێ بڕیار لەسەر شتێک دەدەن پێویستە بزانن چی دەکەن. پێویستە هۆکاری زۆر تایبەت هەبێت وا لە دوکتۆرێک بکات تاکڕەوانە دژی ڕێنماییە پیشەییەکان کاربکات.ئەنجوومەنی پزیشکیی گشتی کە دەستەیەکی پیشەی پزیشکییە لە بەریتانیا، ڕێنماییەکانی بەم شێوەیەی لای خوارەوەیە:

ئاشکراکردنی زانیارییە کەسییەکان بە بێ ڕەزامەندیی کەسی پەیوەندیدار، ڕەنگە ببێتە هۆی کێشەیەک کە نەخۆشەکە یان کەسانی تر بەرەو مەرگ یان زیانی گەورە ببات. کاتێ کۆمەڵەی سێیەم تووشی مەترسیی زۆر گەورە دەبنەوە بەجۆرێک زۆر قورستر بێت لەبەرژەوەندیی تایبەتی نەخۆشەکە ئەوا پێویستە داوای ڕەزامەندی بکەیت بۆ ئاشکراکردنی ئەو مەترسییە لە ڕێگەی پیشەی پزیشکییەوە. ئەگەر لەو ڕێگەیەوە نەبوو ئەوا پێویستە بەپەلە زانیارییەکان بۆ کەسێک یان لایەنێکی دیاریکراو ئاشکرا بکەیت. وە پێویستە پێش ئاشکرا کردنی زانیارییەکان بەشێوەیەکی گشتی ئەمە بە نەخۆشەکە ڕابگەیەنیت.

له جێبەجێ کردنی ئەمجۆرە ڕێنماییانەدا سەبارەت بە دۆخێکی دیاریکراو، پێویستمان بەچەند لێکدانەوەیەکە. لەم دۆخەدا ئەم لێکدانەوەیە بەشێوەیەکی ڕێژەیی ڕاستەوخۆیە. ڕانەگەیاندنی مەسەلەکە بە پیتەر هیچ زیانێکی نییە بەبەراورد لە "مەترسی مردن یان ئازاری گەورە" لەبەرئەوە پزیشکەکان پێویست ناکات نهێنیی ماری ئاشکرا بکەن.

بەراوردی کەیسی ١ لەگەڵ کەیسی ٢

ئەگەر دوکتۆرەکە نهێنیی ماری نەپاریزێ لە کەیسی ٢ دا ئایا دەکرێت جیهانی بۆماوەی سەردەم سەبارەت بە مەسەلەی باوکایەتی لە کەیسی یەکەمدا بێدەنگ بێت؟

لێرەدا جیاوازییەکی گرنگ لەنێوان هەردوو کەیسەکەدا هەیە، لە کەیسی یەکەمدا جۆن و سارە هەردووکیان قایل بوون بە دۆخەکە، سەبارەت بە حەقیقەتی ئاشکرابوونی نەبوونی-باوکایەتیی جۆن. بەڵام لە کەیسی دووەمدا مەسەلەکە تەنها لای ماری باسکراوەو لە پیتەر شاردراوەتەوە. لە کەیسی ١ دا جۆن و سارە هەردووکیان خۆیان هاتوون بۆلای پزیشکی بۆماوەزانی بۆ گفتوگۆکردن سەبارەت بە مەسەلەیەک کە گرنگیی هاوبەشی هەیە. زانیاریی پەیوەست بە باوکایەتییەوە، پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە مەسەلەیەکەوە هەیە جۆن و سارە لە پێناویدا هاتوون بۆ لای پزیشکی بۆماوەزانی.

لێرەدا ئەگەر زانیارییەکە تەنها بە سارە ڕابگەیەنرێت، ئاوا بێڕێزی بەرامبەر ئاشکرابوونی مەسەلەکە لای جۆن تا گرنگی بە مەسەلەکە بدات، دەکرێت.

بنەماکانی نهێنیی پزیشکی

بەراوردی مەسەلەکە لەوانەیە بمانخاتە گومانەوە سەبارەت بەوەی پێویستە پزیشکی بۆماوەزانی لە دۆخی ١ دا چی بکات. لە ڕەچاوکردنی دۆخی ٢ دا چەند هۆکارێک هەیە پێماندەڵێ بۆچی پێویستە بۆماوەزانی پارێزگاری لە نهێنیی زانیارییەکان بکات لە جۆن. بەڵام لە کەیسی ٢ دا

چەند جیاوازییەکی لەگەڵ کەیسی ١ دا هەیە لە چەند لایەنێکی گرنگەوە لەبەرئەوە کەیسەکان تەواو جیاوازن.

ڕەنگە گەڕانەوەمان بۆ تیۆرییەکەو پرسیارکردن سەبارەت بە هۆکارە بنەڕەتییەکان کە وا دەکات پارێزگاری لە نهێنییەکان مەسەلەیەکی گرنگ بێت وەڵامەکەی ئەم سێ خاڵە زۆر باوەیە: ڕێزگرتن لەسەربەخۆیی نەخۆش؛ وەفاداری بەرامبەر ناوەڕۆکی پەیماننامەکە و بەدەستهێنانی باشترین دەرەنجام.

ڕێزگرتن لە مافی تاکەکان

یەکێ لە بنەما گرنگەکانی ڕەوشتی پزیشکی ڕێزگرتن لە سەربەخۆیی نەخۆشە (بڕوانە چوار پرەنسیپەکەی ڕەوشتی پزیشکی). ئەم پرەنسیپە جەخت لە مافی نەخۆش دەکاتەوە لە بڕیاردان لەسەر ژیانی هەروەها تا ڕادەیەکی زۆر ئاماژە بەو کەسە دەکات کە بتوانێت دەستوەرداتە زانیارییە تایبەتییەکان بە خۆی – واتە دەستوەردان لە مافە تایبەتییەکانی. لەم بۆچوونەوە ئەو نەخۆشەی زانیارییە تایبەتەکانی خۆی بۆ دوکتۆرێک ئاشکرا دەکات، تەنها خۆی مافی ئەوەی هەیە بڕیاربدات، کێی تر بۆی هەیە ئەم زانیارییانە بزانێ، ئەگەر کەسێکی تر هەبوو. لەبەر ئەم هۆیەیە، پزیشک بۆی نییە ئەم زانیارییانە بۆ لایەنی سێیەم بە بێ مۆڵەتی نەخۆشەکە بگوازێتەوە.

بەڵێنی شاراوە

هەندێ کەس مشتومڕی لەسەر ئەوەیە، پەیوەندیی نێوان پزیشک و نەخۆش بەڵێننامەیەکە نابێ ناوەڕۆکەکەی ئاشکرا

بکرێت. یەکێ لە خاڵەکانی ئەم بەڵێننامەیە ئەوەیە پزیشک بەڵێن بدات نهێنیی نەخۆشەکە بە پارێزراوی بهێڵێتەوە. چونکە کاتێ نەخۆشەکان کە دێن بۆ لای پزیشکەکان ئەو باوەڕەیان لا چەسپاوە، کە قسەدەکەن متمانەی تەواویان بەوە هەیە قسەکانیان بە نهێنی لای پزیشکەکەیان دەمێنێتەوە. لەبەر ئەو هۆکارەیە پزیشک ناتوانێ نهێنییەکان بدرکێنێ، ئەگەر پزیشکەکە ئەو نهێنییەی درکاند، ئەوا ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێ کە پزیشکەکە پەیمان شکێن بووە.

باشترین دەرەنجامەکان

یەکێ لە تیۆرەکانی فەلسەفەی ئەخلاقی، پێداگری لەسەر ئەوە دەکات کردەوەی ڕاست لە هەر دۆخێکدا ئەوەیە باشترین دەرەنجامی هەبێت. لەم ڕووەوە زۆر گرنگە پزیشکەکان نهێنی پارێزبن، چونکە بەم کارە بە ئاراستەی باشترین دەرەنجامدا دەڕۆن. تەنها ئەگەر دوکتۆرەکان بە تەواوی پارێزگاری لە نهێنییەکان بکەن، نەخۆشەکان زیاتر متمانەیان پێدەکەن. ئەم متمانەیە کارێکی زیندووە، ئەگەر نەخۆشەکان ویستیان داوای یارمەتی پێویست لە پزیشکەکان بکەن و متمانەی ئەوان بەدەست بێنن.

ئایا ئەم تیۆرییانە یارمەتیدەرن وەڵامی پرسیارەکە بدەینەوە: ئایا پێویستە پزیشکانی بۆماوەزانی بە جۆن ڕابگەیەنن کە ئەو باوکی کۆرپە تازە لەدایکبووەکە نییە؟

ڕێزگرتن لە سەربەخۆیی تیۆرییەکە ڕوون نییە، کاتێک دەمانەوێ لە کەیسەکەدا جێبەجێی بکەین. هەموو ئەمە پشت بەوە دەبەستێ تەرکیزمان لەسەر سەربەخۆیی چی کەسێکە. ئایا ڕێزگرتن لەسەربەخۆیی ئەوەیە مەسەلەکە لە جۆن بشارینەوە؛ بەوەی نهێنیی سارە پارێزراو بێت و جۆن

بەمەسەلەکە نەزانێ(تا ئەو کاتەی سارە خۆی ڕێگە بەوە بدات بە جۆنی ڕابگەیەنن).

تیۆری بەڵێنی شاراوەش بە هەمان شێوە بێ کێشە نییە. لە پراکتیکی کلینیکی ئاساییدا وەکو لە کەیسی ٢ دا ڕوون کراوەتەوە، ماری چاوەڕوانی ئەوەی لە پزیشکەکەی هەیە پارێزگاری لە تایبەتمەندییەکانی بکات. بەڵام لە کەیسی ١ دا زۆر ڕوون نییە تووخمە شاراوەکانی نێو "بەڵێننامەکە" چییە و چۆنە. ڕەنگە جۆن بە شێوەیەکی ماقووڵ چاوەڕوانی ئەوە بکات هەموو زانیارییەکان کە پەیوەندی بە بژاردەکانی منداڵبوونەوە هەیە بە کراوەیی لەنێوان خۆی و هاوسەرەکەیدا ڕوون و ئاشکرا بن.

بە دڵنیاییەوە ئەو هۆکارانەی بوونەتە هۆی ئەوەی ئەنجامەکە بەو شێوەیە بکەوێتەوە، پزیشکەکە نەتوانێت پێشێلی نهێنییەکان بکات، لەسەر ئەو بنەمایەیە شیرازەی خێزانەکە نەشێوێ. ئەمە ئەو هۆکارە سەرەکییەیە کە زانایانی بۆماوە نەتوانن ڕاستییەکان بە جۆن بڵێن کە ئەو باوکی بایۆلۆژیی منداڵەکەی سارە نییە. بەڵام هێشتا ئەوەش تەواو ڕوون نییە، ئایا مانەوەی جۆن بەو نەزانییە ئاکامەکەی باشترە یان خراپترە ئەگەر ڕاستییەکە بزانێت. ئایا ئەوە ڕاستە سارە پێویستی بە خۆپارێزی هەیە لە ئاکامی ئەو کردەوەیەی ئەنجامیداوە، ئایا بۆ خێزانەکە وا باشترە شتەکە بە نهێنی بمێنێتەوە؟ ئەمە نموونەیەکە لەو کێشە گەورەیەی کە پەیوەندی بە ئاکامگیرییەوە هەیە: ئەگەر پێتوابێ ئاکامگیری تیۆرێکی ئەخلاقیی ڕەوایە، ئەوا زۆرجار مەحاڵە بەڕادەیەکی باش بە دڵنیاییەوە ئاکامە جیاوازەکانی کارە جیاوازەکان دەستنیشان بکەیت.بە گەڕانەوە بۆ ئەو

تیۆره بنەڕەتییەی پشتگیری گرنگیی نهێنییەکان دەکات لە ڕووی ئەخلاقییەوە، ئەو بەهایەی نییە جگە لە بەراوردکردنی دۆخەکان. هێشتا دڵنیانیین لەوەی ئایا پێویست دەکات پزیشکەکە بە جۆن ڕابگەیەنێ ئەو باوکی بایۆلۆژیی منداڵەکەی سارە نییە. لەو باوەڕەدام کێشەکە لەوەدایە ئێمە فۆکەسمان خستۆتە سەر لایەنی هەڵەی کێشەکە. پرسیارە سەرەکییەکە ئەوە نییە ئایا هۆکاری تەواو لەبەردەستە ئەوە بسەلمێنێ، بەرژەوەندیی جۆن نهێنییەکانی سارە پێشێل بکات، بەڵکو پرسیارەکە ئەوەیە کاتێک جۆن بەوە دەزانێت کە باوکیی بایۆلۆجی منداڵەکەی سارە نییە، ئایا هەمان بۆچوونی هەیە وەکو ئەوەی کە ئێستا هەیەتی. ئەم زانیارییانە بۆ کێیە؟ با ئەم پرسیارە لە کەیسێکی تردا و بە ئاوێنەیەکی ترتاقیبکەینەوە.

کەیسی ٣: زانیاری بۆ کێ؟ نهێنی و دەستە خوشکەکانی

لە پشکنینی منداڵێکی چوار ساڵەدا بۆیان دەرکەوت تووشی پووکانەوەی ماسوولکەی دوچینی (DMD)[16] بووە، (نەخۆشییەکی قورسی گەشەکردووە ئەبێتە هۆی لاوازکردنی ماسوولکەکان، هەر لەتەمەنی هەرزەکارییەوە نەخۆشەکە دەخاتە سەر عەرەبانە، و لە بیستەکانی تەمەنیدا دەمرێ. پەیوەندی بە لەکارکەوتنی کرۆمۆسۆمی X ەوە هەیە بە تەنها تووشی کچان دەبێت.... بە لام کوڕان بەهۆی بازدانی بۆماوەییەوە تووشدەبن، هێلین دایکی ئەو کوڕەی

16 *Duchenne muscle dystrophy (DMD)*

که هەڵگری دۆخەکەیە، نیشانەکانی نەخۆشییەکەی تیانییە بەڵام نیوەی کوڕەکانی تووشی نەخۆشییەکە بوون.

هێلین خوشکێکی هەبوو بە ناوی پێنیلوپەوە، دووگیان بوو لە هەفتەی دەیەمدا، پزیشکی منداڵبوون پینیلوپی دایە دەست تیمێکی بۆماوەزانی دوای ئەوەی هەواڵیدا خوشکەزاکەی لە قسەکردن دواکەوتووەو گەشە ناکات. هەرچەندە نزیک نییە لە خوشکەکەیەوەو مەسەلەکەی لا باسنەکردووە، بەڵام دوودڵە لەکاریگەریی نەخۆشییەکە لەسەر دووگیانییەکەی. لە گفتوگۆکەی لە گەڵ زانایانی بۆماوەزانییدا لە کلینیکەکە (نەیانزانی لەم قۆناغەدا هەردوو خوشکەکە لە هەمان کلینیکدا بوون) پینیلۆپ بە پزیشکەکانی وت ئەگەر کۆرپەلەکەی هەڵگری ئەو نەخۆشییەیەو کاریگەریی دۆخێکی مەترسیدار لەسەریەتی ئەوا لە ناوی دەبات. دواکەوتنی قسەکردن و گەشەکردنی منداڵەکە لە سیفاتەکانی کۆمەڵێک هەلومەرجە مەرج نییە ئاماژەبێت بۆ پشکنینی DMD . جگە لەوەش لەبەرئەوەی جینی DMD گەورەیەو ئەگەری چەند بازدانێکی بۆماوەیی هەیە، بۆیە ڕاست نییە بەبێ بوونی زانیاری تەواو کە بەرپرسە لەو دۆخە, وەکو دۆخی خوشکەزاکەی پڕ زانیاری بێت.

لە دوا دیداریدا لەگەڵ پزیشکەکانی بۆماوەزانی لە کلینیکەکەدا، هێلین ئەوەی دەزانی خوشکەکەی دووگیانە و ئەوەشی دەزانی بۆی هەیە دووگیانییەکەی کاریگەری بۆماوەیی لەسەر بووبێ، بەڵام ئەم قسەیەی لای خوشکەکەی نەدرکاندووە، بەشێکی مەسەلەکە لەبەرئەوە بوو دەست وەرنەدەن لە شتێک پەیوەندی بەوانەوە نییە، بەڵام گومانی لەوە هەبوو خوشکەکەی دەرک بەمەسەلەکە دەکات و ئەگەر بۆی دەربکەوێ کۆرپەکەی تووشبووە ئەوا

کۆتایی بە دووگیانییەکەی دێنێ. هێلین هەستی دەکرد بەوەی ئەمەش هەڵەیە بەلام زۆر بەوردی بیـــــــــری لەم مەسەلەیە کردۆتەوە و بڕیاری داوە ئەنجامی پشکنینەکانی ئەو زانیارییانەی پەیوەندی بە کورپەکەیەوە هەیە بە نهێنی بمێنێتەوە.

(پارکەر و لۆکاسین، گۆڤاری لانسێت، ٣٥٧ ، (٢٠٠١))

من دەمەوێ ئەوە بخەمە لاوە ئایا پێویستە یان پێویست نییە پینیلۆپ ئەگەر هەڵگری ئەو جینە بێت کۆتایی بە کۆرپەلەکەی بێنێ، پارکەرو لۆکاسین پێشنیاری دوو سامپڵیان کرد: نموونەی ئەژماری کەسی و نموونەی ئەژماری هاوبەش.

نموونەی ئەژماری کەسی

The personal account model

نموونەی ئەژماری کەسی ڕاوبۆچوونی ئاساییە بۆ نهێنیی پزیشکی، بەپێی ئەم ڕاوبۆچوونە ئەو زانیارییانەی پەیوەندییان بە دۆخی جینیی هێلینەوە هەیە- وەکو هەڵگری دۆچینی ماسوولکەی پووکاوە، دەگەڕێتەوە بۆ هێلین تەنها هێلین. ڕێزگرتن لەم نهێنییە گرنگە. لەگەڵ ئەوەشدا ماوەیەکی زۆرە سنوورێک بۆئەمجۆرە نهێنییە دانراوە، وەکو لە ڕێنماییەکانی (GMC) دا لەسەرەوە تەواو جەختی لەسەر کراوەتەوە[١٧]. بەلام ئەم سنووردارکردنە هەڵاوێردەیە.

---

[١٧] ڕێنماییەکانی دەستەی پزیشکی گشتی -General medical council) (GMC ئەنجوومەنێکە کاری ڕێکخستنی پزیشکییە لە بەریتانیا، لەڕێگەی ژمارەیەک پێوەرەوە ئەرکی ئەم ئەنجوومەنە پاراستنی تەندروستی و

لەم ڕاوبۆچـــوونەوە پرســـیارە ســـەرەکییەکە ئەوەیە ئەو زیانەی بەر پینیلۆپ دەکەوێت ئەگەر زانیارییە ترسناکەکانی شـــاردبێتەوە، ئەوا ئەوەنـــدە بەســـە بـــۆ ئەوەی پێشـــێلی نهێنییەکانی هێلین بکات.

نموونەی ئەژماری هاوبەش

لەم نمـــوونەیەدا زانیـــارییە بۆماوەییەکـــان وەکـــو ئەو زانیارییانەی سـەبارەت بە ژمـارەی بـانکیی هـاوبەش بـوونی هەیە، لەلایەن چەنـد کەسـێکەوە هاوبەشـە. داوای هێلـین پەیوەنـدیی بە دیـاریکردنی نهێنیـی گونجـاوەوە نیـیە- بەڵکـو هاوشـێوەی داواکـاریی ئەو بەڕێـوەبەری بـانکەیە زانیـاری سـەبارەت بە خـاوەنی ئەژمارەکـانی تـر نەدرکێـنن. لەم ڕوانگەیەوە پێویستە زانیارییە جینییەکان بەڕێگەیەکی تەواو جیاواز ببینرێن لە زۆربەی زانیارییە پزیشکییەکان، ئەمانە ئەو زانیارییـــانەن کە پێویســـتن بـــۆ تەواوی "خـــاوەن ئەژمارەکـان" – واتە هەمـوو تاکەکـانی خێـزان (نزیکەکـان) لەلایەنـی میـراتییەوە. بەڵام هەنـدێ هۆکـار هەیە ڕێگـرە لە زانینی تەواوی زانیارییەکان.

ئەم دوو نمـــوونەیە بەرپرســـن لە ســـەلماندنی ئەوەی پەیوەنـدیی بە زانیـارییە هاوبەشـەکانەوە هەیە بەڕێـگەی پـێچەوانە. لە ئەژمـارە کەسـییە ئاسـاییەکەدا لە نمـوونەکە دەپرســین: ئایـا ئەو زیانـانەی بەر پینیلـۆپ کەوتـووە بەو ڕادەیە گەورەیە کە مافی هێلین لە پاراستنی نهێنیدا پووچەڵ

سـەلامەتیی جەمـاوەرە، لە کـاری پیشـەی پزیشـکیدا، بە یاسـای تـایبەت ئەم دەسـتەیە دەسـتکراوەن بـۆ جێبەجێکردنـی ئەو چـوار ئەرکەی کە پێشـتر باسکران بە پێی یاسای گشتیی پزیشکی لە ساڵی ١٩٨٣. (وەرگێڕ)

بکـــاتەوە؟ لە نمـــوونەی ئەژمـــاری هاوبەشـــدا زانیـــارییە جینییەکـــان هەرچەنـــدە لە ڕێـــگەی خـــوێن و مێـــژووی پزیشکییەوە لە هێلین بە دەستهێنراوە، کە 'دەگەڕێتەوە' بۆ خێزانەکە، پینیلۆپ بە هەمان شێوە هەمان مافی هەیە لە زانیارییەکاندا چونکە زانیاری بنەڕەتین بۆ یارمەتیدانی لەسەر زانینی لایەنە گرنگەکەی پێکهاتە جینییەکەی، پێویستە هۆکارێکی قایلکەر هەبێت تا هێلین بتوانێ پینیلۆپ بێبەش بکات تا دەستی نەگاتە جینە بۆماوەییەکان لە تێستی DMD دا.

هێلین نەک هەر زانیاری سەبارەت بە خۆی و کوڕەکەی هەیە بەڵکـــو دەربـــارەی پینیلـــۆپ و منـــداڵە لە دایـــک نەبووەکەشی زانیاری هەیە. هێلین ئەوە دەزانێ کۆرپەلەکەی پینیلۆپ چانسێکی گەورەی هەیە تووشی پووکانەوەی ماسوولکەی DMD بێت، بەڵام پینیلۆپ ئەوە نازانێ. ئەم نـــاڕێکییە لە زانیارییەکـــان بـــۆ پینیلـــۆپ دادوەرانە نیـــیە. شکستهێنانی نموونەی ئەژماری کەسی لە وەرگرتنی بەهای ئەم ڕاستییە، زانیارییە جینییەکانی تاک، کۆمەڵێک لە گریمانە ئەخلاقییەکـــان دەبەزێنـــێ، کە لە گفتوگۆکـــانی ئەخـــلاقە پزیشکییەکان لە هەر یەکە لە باکوری ئەورووپاو ئەمەریکای باکور دەخرێنە بەرباس. ڕەنگە ئەو دۆخانەی ئێمە بیری لێدەکەینەوە مەسەلەیەکی قووڵتر بورووژێنێ، سەبارەت بە نهێنییە پزیشکییەکان لە زۆر شوێنی تر. ئێمە لە ڕووی کـــۆمەڵایەتی و بـــایۆلۆجییەوە پـــێکەوە بەســـتراوین. هـــیچ کەسێک بە تەواوی لە دورگەیەکدا تەنها خۆی بوونی نییە. لە ڕاســـتیدا پەیوەنـــدیمان بە یەکتـــرییەوە تەنهـــا لە ڕووی بۆماوەییەوە پەلی نەهاویشتووە، بەڵکو بە تەواوی جیهاندا درێژبۆتەوە وەکو لە بەشی داهاتوودا دەیبینین.

بەشی هەشتەم

ئایا لێکۆڵینەوەی پزیشکی.. ئیمپریالیزمی نوێیە؟

لە ڕۆژژمێرە درێژەکەی ساڵدا، ساتێک بۆ میهرەبانی، بەخشندەیی، خێرخوازی، بۆساتێکی خۆش .. تەنها جارێک ئەو کەسانەم ناسیوە بەوشێوەیەبن، تەنها جارێک دەبینم کاتێک ژنان و پیاوان یەکێکیان ڕەزامەندی دەردەبڕن ڕازین بەوەی دڵە قفڵ دراوەکانیان ئازادانە بکەنەوەو لە خۆیان بدوێن، تەنیا جارێک بینیم، بیر لەکەسانی خوار خۆیان بکەنەوە وەکو ئەوەی تا کەناری گۆڕ هاوڕێی یەک بووبن، نەک مەخلوقێک بن لە چینێکی تر و پەیوەست بن بە گەشتێکی تری ژیانەوە.

(چارلز دیکنز، سرووتی کریستمس)

سـبەینێی پزیشـکی، تـوێژینەوەی ئەمـڕۆیە. لەبەرئەم هـۆیەیە مەسـەلەی چۆنێتی تەرخـان کردنـی سـەرچاوەی دارایـی بـۆ تێژینەوەکـان، گـرنگییەکەی کەمتـر نیـیە لە تەرخـانکردنی بـودجەی تـایبەت بـۆ چـاودێری تەندروسـتی خـۆی. بەڵام لە تەوەری گفتوگـۆ ئەخلاقییەکانـدا مەسـەلەکە ئەو بابەتـانە نیـیە، بەڵکـو سـتراتیژی زۆربەی گفتوگۆکـان لێکۆڵینەوەیە لە ئەخلاقە پزیشکییەکان، لە مەسەلەی چۆنێتی ڕێکخستنی توێژینەوەکاندا. لە ڕاستیدا توێژینەوەی پزیشکی لەزۆر لایەنەوە زۆر قورسـترو سـەختترە لە خـودی پیشـەی پزیشـکی. لەمیـانەی وردبوونەوە لەو ڕێنمـاییە بێئەژمـارانەی سـەبارەت بە تـوێژینەوەی پزیشـکی ئەنجام دەدرێن، ڕەنـگە چاوپۆشـی لەو بۆچـوونە بـکەی کە پێتـوایە تـوێژینەوەی پزیشـکی وەکـو جـگەرە وایە دەبـێ زیـان بە تەندروسـتیت بگەیەنێت؛ بەڵام لە کۆمەڵگەیەکی لیبراڵیدا لەبەرئەوەی ناکرێ تەواو قەدەغە بکرێـت، بـۆیە پێویسـتی بە ڕێکخسـتنی تەواو هەیە تـا کەمتـرین زیـانی هەبێـت. هۆکـاری ئەم چـاودێرییە قورسـە پێشـینەیەکی مێژوویـی هەیە، ئەو تـاقیکردنەوە ترسـناکانەی هەنـدێ لە پزیشـکە نازییەکـان، لە سـاڵی ١٩٤٦ ئەنجامیانـدا بووە هـۆی ئەوەی یەکەم ڕێنمـایی نێونەتەوەیی سـەبارەت بە تـوێژینەوەی پزیشـکی کە لەسـەری کـۆکن، ئەویش یاسای نۆرنبێرگە[١٨].

١٨ بە ناوبـانگترین دادگـایی کردنەکـان لە مێـژووی هاوچەرخـدا، دادگاییکردنەکانی نۆرنبێرگە، یەکێکە لە پرەنسیپە بنەڕەتییەکانی ڕەوشت لە ئەزمونی مرۆڤدا، ئەم دادگایە دوای ڕووخـانی سیستەمی نازی لە جەنگی جیهـانیی دووەمـدا لە کۆشـکی دادی نـۆرنبێرگ، دامەزرا، تـا ئەمـڕۆش ئەم دادگایی کردنانە لە بواری ئامادەکردن و جێبەجێکردنی ئەزمونە پزیشـکی و دەروونییەکـان لەسـەر مـرۆڤ بە بنەمـا دانـراوە، ئەم ئەزمـونە بە کـۆدی

وێنەی (٢٤) لە ژمارەیەک لە ڕێنماییە پزیشکییەکاندا وادیتە پێشچاو، توێژینەوەی پزیشکی هاوشێوەی جگەرەکێشان زیان بە تەندروستی مرۆڤ دەگەیەنێت.

نۆرنبێرگ Nornberg code دێتە ئەژمار. لە خوولی یەکەمی دادگایی کردنەکەدا تاوانبارانی جەنگ لە سەرکردایەتی نازییەکان لە دوای ڕووخانی کۆشکی ڕایخ درانە دادگا. لە خوولی دووەمی دادگایی کردنەکەدا ئەو دوکتۆرانە درانە دادگا، کە تاقیکردنەوەی پزیشکییان لە سەر جەستەی مرۆڤ بەبێ ویستی خۆیان ئەنجام دەدا، یەکەم دانیشتنی ئەو دادگایی کردنە لە ٢٠ نۆڤەمبەری ١٩٤٥ بوو تاکو ئۆکتۆبەری ١٩٤٦ بەردەوام بوو. لەو دادگایی کردنەدا ٢٣ کارگێڕو پزیشک بە هۆی بەشداری کردن و تێوەگلانیان لە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی دادگایی کران. لیوا تیلفۆرد تایلەر لە وتەیەکدا تایبەت بە دەسپێکی دادگایی کردنەکە وتی : «تاوانکاران لەم کێشەیەدا تاوانبارن بەوەی بەناوی ئالای پزیشکییەوە سەدان هەزار کەسیان کوشتووە، ئەشکەنجە داوە، ڕەفتاری وەحشیگەرییانەیان لەگەڵ کردوون» پزیشکە ئەڵمانییە نازییەکان بە بەرنامەی کوشتنی بەبەزەییانە، پلانەکانیان جێبەجێ دەکرد، ئەم کوشتنە کوشتنێکی سیستماتیک بوو، لەسەر ئەو کەسانەی شایستەی ژیان نین، لەوانە نەخۆشە ئەقڵییەکان، مرۆڤە کەمئەندامەکان. لە مێانەی جەنگی دووەمی جیهانیدا، تاقیکردنەوەی پزیشکی و زانستییان لەسەر هەزاران زیندانی ئەنجامدا بە بێ ویستی خۆیان.

یاسای نۆرنبێرگ لە دە خاڵ پێکهاتووە، لە کۆبوونەوەی هیلسنکی بۆیەکەمجار خزێنرایە نێو پیشەی پزیشکییەوە لەلایەن سەندیکای پزیشکانی جیهانییەوە. لەساڵی ١٩٦٤ بڕیاری لەسەر درا و لەساڵی ٢٠٠٠ نوێ کرایەوە. ڕاگەیاندنی هیلسینکی وەچەی یاسایی جۆربەجۆری لە فۆرمی ڕێنمایی توێژینەوە پزیشکییەکان لێکەوتەوە. ئەم ڕێنماییانە تیشکیان خستە سەر چوار مەسەلەی سەرەکیی گرنگ: ڕێزگرتن لە سەربەخۆیی بەشداربووانی توێژینەوەکە؛ مەترسیی زیانەکان؛ بەهاو کوالیتیی توێژینەوەکان؛ لایەنەکانی دادوەری.

وێنەی(٢٥) مرۆڤە چوست و چالاکەکان، دەتوانن بە پەرەشووت سەرکێشی بە ژیانی خۆیانەوە بکەن، بەڵام ڕێگەیان نادەن هەمان سەرکێشی بۆ هاوکاری توێژینەوە زانستییەکان بکەن، ئایا ئەمە دەستدرێژی نییە بۆسەر بنەماکانی ئازادیمان؟

ئەو دۆخەی لە مەترسی زیانەکانەوە وەرگیراوە تا ڕادەیەک مایەی گرنگی پێدانە. بەپێی ڕێنماییەکان پێویستە بەشداربووانی توێژینەوەکە خۆیان تووشی "کەمترین زیانی مەترسی" نەکەنەوە. تەنانەت ئەگەر ڕێنماییەکان ڕێگەیان بەوە دا کە بەشداربوو کەسێکی بەتەمەن منداڵ نییەو هەست بە مەترسییەکان دەکاو خۆبەخشانە دەیەوێ بەشداری بکات. هەرچەندە ڕوون نییە کەمترین زیان مەبەستی لە چییە، ڕەنگە لە ئاستێکی وا دانرابێ دووربێت لە مەترسییەوە، لە ژیانی ئاسایی خەڵک. بە واتایەکی تر خاڵی ڕێنماییەکان باوکسالاریانەیە. بۆچی پێویستە بواری توێژینەوە زانستییەکان تا ڕادەیەکی باش زیانەکانی کۆنترۆڵ یان سنووردار کرابێت زیاتر لە هەر بوارێکی تری ژیانمان؟ ئێمە کڕین و فرۆشی بە ئامێرە مەترسیدارەکانەوە دەکەین و ئاساییە لامان، وەکو ئامێری خلیسکێنە، ماتۆڕسکیل، پەرەشووتی وەرزشی، هەرچەندە ئەوانەی ئەو شتانە دەکڕن مەترسی بەژیانی خۆیانەوە دەکەن.

کەواتە بۆچی پێویستە چاودێریی توێژینەوە پزیشکییەکان جیاواز بێت؟

جووت پێوەرەکان

ئەمە تەنها یەک نموونەیە لەسەر ئەوەی ڕێکخستنی توێژینەوە پزیشکییەکان ئەو پێوەرانە دەسەپێنێ کە زۆر جیاوازە لە بوارەکانی تری ژیان. نموونەیەکی تر پەیوەندی بە بڕی ئەو زانیارییانەوە هەیە کە دەدرێتە ئەو نەخۆشانەی داوایان لێکراوە بەشداری لە پشکنینە کلینیکییەکان بکەن. بەراورد لە نێوان ئەم دوو دۆخە بکە:

ئەزمونە کلینییەکان

لە دۆخـــی کلینیکـــی تـــایبەت بە کلینینیکـــی نەخۆشـــی دەرەکی out patient، دوکتۆری A نەخۆشی B دەبینێ. B تووشـــی نەخۆشـــیی خەمـــۆکی بـــووە، دکتـــۆرەکە پێیباشـــە چارەســـەری نەخۆشـــیی دژە خەمـۆکیی بۆ بنووســێ. بۆ ئەو مەبەســـتەش چارەســـەری جیـاواز بـوونی هەیە. دکتـوری A دەرمـانی X ی بۆ دەنووسـێ, لای زۆر کەس ئەو دەرمـانە ناسـراوە و بـۆ نەخۆشـی B بەسـوودە. دکتـۆری A سـوودو زیانە لاوەکییەکانی ئەم دەرمـانە بە نەخۆشـەکە ڕادەگەیەنێ. بەڵام باسی ئەو دەرمانانەی بۆ ناکات وەکو ئەلتەرنەتیـڤ بـۆ هەمان نەخۆشی بەکاردێت.

ئەزمونە پزیشکییەکانْ

ئەم شـــێوازە ئەزمـــونە، پێـــوەری هەڵســـەنگاندنی بەهـــای چارەسەری پزیشکین. بۆنموونە، گریمان چارەسەری ئێستای نەخۆشیی D دەرمانی X ە.دەرمـانێکی نوێ گەشـەی پێدراوە بە ناوی Y ، لێکۆڵینەوە سەرەتاییەکان ئاماژە بەوە دەکەن Y دەرمـانێکی کـاریگەرەو ڕەنـگە لە دەرمـانی X کـاریگەرترو باشـتر بێـت. باشـترین ڕێـگە بـۆ زانینـی باشـترین دەرمـان ئەوەیە، هەنـدێ لە نەخۆشـــەکان دەرمـانی X یـان پێبـدەین، هەندێکیان دەرمانی Y .ئینجا با چاودێری نەخۆشەکان بکەین بزانین کام گرووپیان باشتر دەبنەوە، ئەوانەیان دەرمـانی Y وەردەگـرن پێیـان دەڵـێن گرووپـی "ئەزمـونی" ئەو گـرووپەی دەرمـانە ئاســاییەکە X وەردەگــرن پێیــان دەڵــێن گرووپــی "کـۆنترۆڵکراو". زۆر گـرنگە هەردوو گـرووپەکە تـاڕادەیەکی زۆر هاوشێوەبن. زۆرجار ئەنجامی ئەزمونەکە فریـودەرە، بـۆ

نمـوونه ئەگەر نەخۆشـەكانی نـاو گرووپێكیـان، بەشـێوەیەكی بەرچـاو تووشـی نەخۆشـی ترسـناك بـوون، زیـاتر لە گرووپەكەی تر. بۆئەوەی دڵنیا بیتەوە لەوەی جیاوازییەكی ئەوتـۆ لە نێـوان هەردوو گـرووپەكەدا نیـیە، بەكارهێنـانی شـێوازی هەڕەمەكیـیە بە (شـێرو خەت كـردن بە پـارەیەكی كـانزایی) بـۆ دابەشـكردنی تەواوی نەخۆشـەكان بەسـەر هەردوو گـرووپەكەداو بـۆ بەشـداری پێكردنـی ژمـارەیەكی زۆری نەخـۆش لە ئەزمونەكەدا. باشـترین ئەزمـونی كلینیكی، ئەزمـونی هەڕەمەكیـی چاودێری كراوە RCTS [19] كاتێك دەرمـانە نـوێیەكە Y لە دەرمـانە ئاسـاییەكە باشـترە، گرووپە "كـۆنترۆڵكراو" ەكەش پێشـتر دەرمـانە ئاسـاییەكەیان وەرگرتـووە X بـۆیە ئەمجـارە دەرمـانێكی "سـاختە"یان دەدرێتـێ، ئەگەر دەرمـانی Y باشـترین دەرمـانەو لە شـێوەی 'حەب' دایە، ئەوا دەرمـانە سـاختەكەش هەر لەشـێوەی هەمـان حەبـی Y دروسـت دەكرێـت، بەڵام پێكهـاتە كـاریگەرەكەی دەرمـانی Y لەو حەبەدا نییە، گرنگیی ئەم ئەزمـونە لێرەدایە، چونكە زۆرێك لە كەیسەكان ڕەنگە بەو حەبە ساختەیە چاك ببـنەوە، چـونكە باوەڕیـان وایە دەرمـانە كاریگەرەكەیـان خـواردووە كە Y یە. ڕەنـگە دوكتۆرەكـان لە هەڵسـەنگاندنی باشتربوونی تەندروستی نەخۆشەكەدا مەبەستیان هەبێت یان لایەندار بن. لەبەرئەوەی دەزانن كە نەخۆشەكە چارەسەرێكی كـاریگەری وەرگرتـووە، گرنـگ ئەوەیە نەخۆشـەكەو دوكتۆرەكـان نەزانن ئەم نەخۆشـانە لە گرووپی ئەزمـونەكەن یان گرووپە كۆنترۆڵكراوەكەن

Randomize controlled trials *(RCTS)* 19

بەراوردێکی توێژینەوەیی

ئەزمـونێکی هەڕەمەکیـی بەچـاو بینـراو بـۆ بەراوردی دووجۆر لە نەخۆشییەکانی خەمۆکی ئەنجامدەدرێ: دەرمانی X و دەرمـانی Y. هەرچەنـدە دکتـۆری A ئـارەزووی بەکارهێنـانی دەرمـانی X ی هەیە. بەڵام لە بیرکـردنەوەدا باوەڕی وا نییە کە دەرمانی X لە دەرمـانی Y باشتر بێت. ئەوەی پێویستە بزانرێت کاریگەریی ڕێژەیی و کاریگەریی لاوەکیی هەر یەکە لەو دوو دەرمانەیە. بۆیە دکتۆری A قایل دەبێـت بەوەی ئایـا نەخۆشـەکان ڕازی دەبـن بەشـداربن لە ئەزمونەکەدا. دکتۆری A نەخۆشـی B لە کلینیکی بەشـی نەخۆشـە دەرەکییەکـان دەبینێـت، نەخۆشـی B تووشـی خەمـۆکی بـووەو خـۆی کاندیـدێکی باشـە بەشـداری لە ئەزمـونەکەدا بکـات. بەپێـی پێـوەرو یاسـا ئەخلاقییەکـانی تـوێژینەوەکە تـاکو نەخـۆش ملکەچـی ڕێنماییەکـان بێـت پێویستە دکتۆری A هەوڵی ڕازی کردنی B بدات تاکو لە ئەزمـونەکە بەشـداربێت. پێویسـتە ئامـانج و مەبەسـتی لە تاقیکردنەوەکە بە B ڕابگەیەنـێ . هەروەهـا پێویستە باسـی هەردوو چارەسـەرە دەرمانییەکەشـی بـۆ بکـات X و Y . پێویستە B ئاگاداربێت کاتێ دەرمانەکە بەشێوەی هەڕەکی بەکار دەهێنرێت لە کاتی دەستنیشان کردنی هەر یەکێکیاندا.

لە کـاتی تـوێژینەوەکەدا پێویسـتیی ڕێنماییەکـان و لیژنەکانی ئەخلاقی توێژینەوەکە (بۆردی چاوخشـاندنەوەی دامەزراوەیی) ئەوە دەخوازێ دکتۆری A زانیاری بداتە B سـەبارەت بە هەردووجـۆری دەرمـانەکەو دەربـارەی هەڵبژاردنی شـێوازی ئەو دەرمانەی دەنووسرێ. لە دۆخی کلینیکیـدا ئەم زانیـارییە پێـوەری یاسـایی نیـیە. ئایـا ئەم

جیاوازییە ڕەوایە؟ ئەگەر مەسەلەکە بەوشێوەیە بێت، کەواتە پێوەرەکـان جیـاوازن. ئەگەر بەو شـێوەیەش نەبێـت، ئەوا پێـوەری " جـووت پێوەرەکـان" بەکـاردێنین- واتە پێـوەرە جیاوازەکان کاتێ جیاوازییەکە ڕەوا نییە. جووت پێوەرەکـان نمـوونەی دژبەیەکین . پێمـان دەڵـێ پێویسـتە بەلای کەمەوە پێوەرێک زیاتر تاقیبکەینەوە پێوەرەکان بگۆڕین.

توێژینەوەی پزیشکی لە وڵاتانی جیهانی سێیەمدا

نمـوونەی سـێیەمی پێـوەرە جیاوازەکـانە کە دەمەوێ لەم بەشـەدا تەرکیزی بخەمەسـەر. لێرەدا لە ڕووی وردبینییەوە بەراوردەکە لە نێوان توێژینەوەو نۆرمی ژیاندا نییە، تەنانەت لەنێوان تـوێژینەوەو پراکتیکە پزیشکییەکانیشـدا نییە، بەڵکو جیـاوازیی نێـوان تـوێژینەوە لە وڵاتە دەوڵەمەنـدەکان و توێژینەوە لە وڵاتە هەژارەکاندایە.

دانـانی ئەنجـومەنی زانسـتی پزیشـکیی نێـونەتەوەیی ئەم پرەنسـیپەی لە ڕێنماییەکـانی ١٩٩٣ دا جێگیرکـردووە. شوێنەوارە ئەخلاقییەکان کە لە توێژینەوەکاندا ڕێکخـراون لە ڕووی پرەنسـیپەوە لەهەر کـوێ کـاری لەسـەر بکرێـت گونجـاوە لەگەڵ ڕێزگـرتن لە شـکۆمەندیی هەر تاکێـک، سـەرەڕای ڕێزگـرتن لە کـۆمەڵگە ناوخۆییەکـان و پاراسـتنی ماف و خۆشگوزەرانیی تاکەکان.

مارسـیا ئەنجیـل سەرنووسـەری پێشـووی گۆڤـاری پزیشکیی نیو ئینگلاند نووسـیویەتی: «بـابەتە مرۆییەکـان، لە هەر لایەکـی جیهانـدا بێـت، پێویسـتە بە کـۆمەڵە پێـوەرێکی ئەخلاقیـی پـارێزراو بە بـێ هـیچ کەموکـوڕییەک دەورە

درابن». ئایا لێکۆڵینەوە لەم توێژینەوانە پرەنسیپە ڕەواکانی پێشێل کردووە؟ بەڵێ،ئەنجیل باوەڕی وابوو .

خۆپاراستن لە گواستنەوەی ڤایرۆسی ئایدز HIV بۆ کۆرپەلە لە وڵاتە هەژارەکاندا

(HIV) داڕوخانی سیستەمی بەرگری لەشە کە دەبێتە هۆی نەخۆشی AIDS ژنێکی دووگیان کە تووشبووە بە HIV ڤایرۆسەکە دەگوازێتەوە بۆ کۆرپەکەی. ئەمە پێی دەڵێن گواستنەوەی ستوونی یان ڕاستەوخۆ، چارەسەری ئافرەتی دووگیانی تووشبوو بە ڤایرۆسی سیستەمی بەرگری لەش بە (zidovudine) لەڕێگەی دەمەوە، لە کاتی سکپڕیدا یان لە ڕێگەی دەرزی لێدانەوە لە دەمار لە کاتی ژان گرتنا؛ هەروەها دۆزی تر لەو دەرمانە بۆ کۆرپە تازە لەدایکبووەکەش دەدرێت. ئەم سیستەمە زۆر گرانەو لە وڵاتێکی هەژاردا زۆردەکەوێ، سیستەمێکی باش بەڵام هەرزان لە وڵاتە دواکەوتووە هەژارەکاندا توانای ڕێگرتن لەم نەخۆشییەی بۆ منداڵان بەشێوەیەکی بەرفراوان هەیە. بەبێ بوونی سیستەمێکی هەرزان ناتوانرێ چارەسەری گواستنەوەی ڤایرۆسی HIV بە شێوەی ستوونی بکرێت .

لە ١٩٩٧ سیستەمی ACTG 076 سیستەمێکی ستاندارد بوو لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا چونکە کاریگەرییەکی نایابی هەبوو. باوەڕ وابوو ڕەنگە سیستەمی چارەسەری هەرزانتر کە تەنها زیدۆفۆن دەگرێتە خۆی لە ڕێگەی دەمەوە ئەوەندە کاریگەر بێت.

ئەگەری هەیە دوو دیزاینی ماقوڵ لەوڵاتە هەژارەکان بەشێوەی زانستی ئەنجام بدرێت.

وێنەی(٢٦) ئایا "ڕێنماییە ڕەوشتییەکان" کە کۆنترۆڵی توێژینەوە پزیشکییەکان دەکەن، دەبنە هۆی خاوکردنەوەی پێشکەوتنی چارەسەرە کاریگەرەکان لە وڵاتە هەژارەکاندا؟

یەکەم بەراوردی هەرزانتر، سیستەمێک بە چارەسەری دەرمانی وەهمی یان ساختە placebo. دووەم بەراوردی سیستەمی هەرزانە لەگەڵ سیستەمی گرانبەها (ACTG 076. ئامانجی نەخشەی یەکەم وەڵامی ئەو پرسیارەیە: ئایا چارەسەری هەرزانبا (دەرمانی ساختە) باشترە لە هیچ؟ ئامانجی نەخشی دووەم وەڵامی ئەو پرسیارەیە ئایا سیستەمی هەرزانبا وەکو سیستەمی گرانبا کاریگەرە؟ لەم دۆخەدا ناکرێ سیستەمێکی گرانبەها وەکو چارەسەرێکی پێوەری بۆ وڵاتە هەژارەکان دابنێین، لەبەرئەوە پرسیارە

سەرەكییەكە كە پێویستە وەڵامی توێژینەوەكە بداتەوە ئەوەیە ئایا سیستەمی هەرزانبەها باشترە لە هیچ. ڕەنگە بە خێراییەكی زیاتر وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە، بەدیزاینی یەكەم دەكرێ كەمترین نەخۆش چارەسەر بكرێت (پلاسیبۆی كۆنترۆڵكراو) ئەم دیزاینە لە زۆربەی لێكۆڵینەوەكاندا بەكارهاتووە بەیارمەتی و كۆمەكی وڵاتە دەوڵەمەندەكان بەڵام لە وڵاتە هەژارەكاندا ئەم لێكۆڵینەوانەیان ئەنجام داوە.

بەگشتی ئەوە پەسەندە گروپی كۆنترۆڵكراو لە ئەزمونی چارەسەركردندا پێویستە هەرچارەسەرێكی ستاندارد وەردەگرێ وەری بگرێت (واتە نابێ زەرەرمەند بێت كاتێ بە ڕاستی بەشداری ئەزمونەكە دەبێت بەبەراورد لەگەڵ ئەوانەی بەشدار نەبوون لە ئەزمونەكە). ئەگەر بەشداری ئەزمونێكی چارەسەریت كرد لە ئەمەریكا یان لە بەریتانیا، ئەوە ئەزمونێكە دەرمانێكی نوێ هەڵدەسەنگێنێ بەڵێن وایە بۆ فشاری خوێن بێت، پێویستە چارەسەرەكەت یان بە دەرمانە نوێیەكە بێت یان باشترین چارەسەری حاڵی حازر بێت. نابێ دەرمانە ساختە یان خراپەكە وەربگریت. چونكە ئەوە ناڕەوشتییە مادام چارەسەرێكی ئەكتیڤ و باشتر هەیە كە ناسراوە.

بەڵام ئەوە ئەخلاقی نییە لە وڵاتی سەرپەرشتیارەوە (ئەمەریكا) چارەسەر بە دەرمانی ساختە لە ئەزمونەكەدا كە سیستەمێكی هەرزانترە، بەكاربهێنرێت بۆ چارەسەرە پێوەرییەكە، چونكە سیستەمە ئەمەریكییەكە سیستەمێكی گرانبەها (ACTG 076) یە. لەسەر بنەمای یەكسانیخوازی زۆرێك لە ڕەخنەگران لەسەر ئەو باوەڕەبوون ناڕەوشتانەیە

لێکۆڵینەوەیەک ئەنجام بدرێت چارەسەری ساختەو خراپی تێدا بەکار بێت لە وڵاتە هەژارەکەدا: کاتێ جووت پێوەرەکان لەوێ جێبەجێ کراوە. بەڕاستی ئەم توێژینەوەیە پێشێلی کۆبوونەوەی ڕاگەیاندنی هیلسنکی دەکات کە تێیدا هاتووە لەڕێکخستنی توێژینەوە چارەسەرییەکاندا، پێویستە باشترین چارەسەری هەنووکەیی پێشکەش بکرێت.

بەڵام بیانووی بەهێز دژی ئەم دۆخە پێمان دەڵێ. ئەگەر ئەزموونەکە لە وڵاتێکی دەوڵەمەند ئەنجامدرا بۆ هەر نەخۆشێک هەڵبێ، ئەوا لە ئەزمونی وەرگرتنی چارەسەری ساختە کە پێشتر

وێنەی (٢٧) هیلسنکی: ڕاگەیاندنی هیلسنکی باسی کرۆکی ئەو بنەما ڕەوشتییانە دەکات کە کۆنترۆڵی هەموو توێژینەوە پزیشکییەکان دەکات لە هەموو جیهاندا.

لەچارەسەری ئاساییدا چارەسەرێکی کاریگەریان وەرگرتووە. دیارە ئەم چارەسەرە کاریگەرە لە چارەسەرە وەهمییە ساختەکە کاریگەرتر بووە. با ئێستا چاو لە دۆخی وڵاتێکی هەژار ببڕین. لە پراکتیکی چارەسەری کلینیکی ئاساییدا نەخۆش هیچ چارەسەرێک وەرناگرێت. ژمارەیەکی زۆر لەو ئافرەتە دووگیانانەی تووشی ڤایرۆسی لە دەستدانی بەرگریی لەش بوون هیچ چاودێرییەکی تەندروستییان نییە. پرەنسیپی یاسایی لە ڕاگەیاندنی هیلسنکیدا کە تێیدا هاتووە ئەوانەی لە گرووپی کۆنترۆڵن دەبێ باشترین چارەسەری سەردەم وەرگرن، بەڵام ئەمە ڕوون نییە ئایا باشترین چارەسەر لە ئێستا واتە باشتر لە هەر شوێنێکی دونیا یان باشتر لەو وڵاتەی توێژینەوەکەی تێدا ئەنجام دەدرێت؟ ڕەخنەگران باوەڕیان وایە ئەو ئەزموونەی بە بەکارهێنانی دەرمانی ساختە لە وڵاتێکی هەژاردا سەپێنراوە، دوورە لە بەها ئەخلاقییەکانەوە و باوەڕیان وایە لیژنە بەرپرسە ئەخلاقییەکان پێویستە ڕێگەیان نەدایە دەرمانی وەهمی تاقی بکرێتەوە. هەرچۆن ڕێگە نادەن لە وڵاتێکی پێشکەوتوودا ئەنجام بدرێت. نابێت لە وڵاتدا هیچ کەسێک بەبێ ئەزمون چارەسەرێک وەربگرێت لە پێناو ڕێگری لە گواستنەوەی ستوونی (دایک بۆ کۆرپە). بۆیە نابێت هیچ کەسێک چارەسەرێکی خراپتر وەربگرێت لە "ئەزموونی کۆنترۆڵکراو" بە دەرمانی ساختەو خراپ. باشتروایە (ئەوانەی چارەسەری سیستەمی نوێ وەردەگرن) چارەسەرێکی باشتر وەربگرن (هەرچەندە تا ئەزمونەکە ئەنجام دەدرێت کەس بە ڕاستی نازانێت سیستەمی

چارەسەرە نوێیەکە بە سوودە یان نا). ئەمە نیشانەی پێچەوانەی دۆخەکەیە، چونکە *ئەگەر دەرمانێک باش بێت لە وڵاتێکی دەوڵەمەند تاقی دەکرێتەوە نەک لە وڵاتێکی هەژارنشین*، لەم دۆخەدا ئەزموونی کۆنترۆڵ کراو بە چارەسەری خراپ کە پێڕەو دەکرێت دۆخی نەخۆشەکانی زۆر خراپتر دەبێت لەوانەی دەرمانی ئاساییان وەرگرتووە، یان لە ئەزموونەکەدا نین، بە کورتی ئەوانەی لە ئەزموونی کۆنترۆڵکراودا بەشدارییان کردووە بە دەرمانی خراپ زەرەرمەند نابن ئەگەر لە وڵاتێکی هەژاردانشیندا ئەوە ڕوویدات، ڕەنگە چەند کەسێک سوودمەندبن. لە کۆتاییدا ئەم ئەرگویمێنتە بەگشتی باشترە بۆ ئەو کەسانەی لە وڵاتێکی هەژارنشیندان، لەوەی دەرمانە وەهمییەکەی تیا تاقی کراوەتەوە. ئەوانەی سوودمەند بوون لەو ئەزموونە دەبێتە هۆی ئەوەی گەشە بە دەرمانەکە بدرێت بە نرخێکی گونجاو لە داهاتوودا، تاکو ڕێگری بکرێت لە گواستنەوەی ڤایرۆسەکە بەشێوەیەکی ستوونی لە وڵاتە هەژارەکاندا. کێشەکە لەوەدایە ئەگەر ڕێگری کرا لەوەی لە ڕووی ئەخلاقییەوە نابێت ئەم دەرمانە لەو کەسانەدا بەکاربێت بەهۆی نایەکسانییەوە، ئەوا نەخۆشەکان لەو وڵاتە هەژارەدا بارودۆخیان بەرەو خراپتر دەڕوات. ئەگەر دادوەری لەوەدا بێت ئەو نەخۆشانە هیچ چارەسەرێک وەرنەگرن، لەم دۆخەدا ناچارم بڵێم چارەسەرە نادادپەروەرە ستەمکارەکەم بدەرێ. ڕەنگە بەرامبەر بەمە ئەو بژاردەیە بەکاربێنین کە چارەسەرێکی وەهمی و خراپ یان ساختە تاقیکراوە، باشتربێت لە هیچ یان تاقینەکراوە، یان چارەسەرێکی خراپ

و هەرزان باشــترە لە هــیچ. هەرچەنــدە ئەزمونێــک لەژێــر چاودێریدا بێت گران لەسەر نەخۆش دەکەوێت، کێ دەیدات؟ ڕەنـــگە لەســـەر ئەو کەســـانە پێویســـت بێـــت لەوڵاتە دەوڵەمەنــدەکان یــارمەتی زیــاتری وڵاتە هەژارەکــان بــدەن، بەڵام ڕوون نیــیە ئایــا پێویســتە ئەمە فەرز بکرێــت لەســەر پێشکەشکاری پرۆژەی توێژینەوەکە، ئەوەش ڕوون نییە ئەو پارەیەی تەرخان دەکرێت بەشێوەیەکی باشتر بۆ دابینکردنـی چارەســـەری ڤایرۆســـی کەمبـــوونی بەرگـــری لەش، گـــران دەکەوێ لەســـەر ئەوانەی لە تـــاقیکردنەوەی کۆنترۆڵـــدان. ڕەنـگە پـارەی تـری زیـادەی پێویسـت بێت، بـۆ نمـوونە بەو ڕێـگەیەی کـاریگەریی بەسـوودی لەســەر تەندروسـتی ئەو کەسانە هەیە لە وڵاتە هەژارەکاندان. لە کۆتاییدا لێکۆڵینەوەی وەهمــی نــائەخلاقی نیــیە- کەس زەرەرمەنــد نــابێ، بەڵکــو بەسوودیشە ئەگەر ئەم لێکۆڵینەوەیە بۆ ئەو کەسانە ئەنجام نەدرێ کە لە وڵاتێکی هەژاردان، ئەوا زیاتر زەرەرمەند دەبن و کــارەکە خراپتــر دەبێــت. بەپێــی دەقــی ڕاگەیەنــدراوی هیلسنکی پێویستە گروپی چاودێران باشترین چارەسەر کە لێکۆڵینەوەکەی تیا ئەنجام دەدرێت بگەیەنێتە ئەو کۆمەڵگەیە، نەک باشترین چارەســەر بـۆ هەمـوو شـوێنێکی دونیـا. لێرەدا مەسەلەی ئەخلاقی سـەبارەت بە ئاسـتی نزمـی چاودێری لە وڵاتە هەژارەکانـــدا کێشـــەیەکی گەورەی دادوەریـــیە. بەڵام مەسەلەکە پێویستی بە چارەسەر هەیە، لەلایەن حکومەت و دامەزراوەکــانەوە. پێویسـت ناکــات ئەم نایەکســانییە قــووڵە بنەڕەتیـــیە ببێـــتە ڕێگـــر لەبەردەم ئەو تـــوێژینەوانەی

بەشێوەیەکی گشتی بەسوودن بۆ وڵاتە هەژارەکان. من لێرەدا دوو هەڵوێستی خۆم خستە بەرچاو:

١-بەلای منەوە شتێکی زۆر دوورە لە ئەخلاقی پزیشکییەوە، ئەگەر توێژینەوەیەک لەسەر دەرمانێکی وەهمی لە وڵاتێکی هەژاردا بخرێتە ژێر چاودێرییەوە، لەکاتێکدا بیر لەوە ناکەنەوە هەمان تاقیکردنەوە لەوڵاتێکی دەوڵەمەنددا بخرێتە ژێر چاودێرییەوە. پێویستە کۆمیتەی ئەخلاقی پزیشکی ڕێگر بوایە لەوەی ئەم تاقیکردنەوە لە وڵاتێکی هەژاردا تاقیبکرێتەوە. چونکە چاودێریکردنی ئەم دەرمانە وەهمییە نائەخلاقییە. ٢- ئەوانەی خۆیان لە شوێنی فریشتە دادەنێن دەبێ هەڵوێستێکی جوامێرانەیان هەبێ بەوەی دەنگ هەڵبڕن کە ناکرێ جیاوازی بکەین لەگەڵ ئەو کەسانەی لە وڵاتە هەژارەکاندان. پێویستە هەر وەکو ئەو کەسانەی لە وڵاتە دەوڵەمەندەکاندان ڕەفتاریان لەگەڵ بکرێت. لە شوێنی دووەمدا چەقۆی سارد لە ئەرگویمێنتە ئەقڵانییەکاندا بەکاربێنن بۆ کەرتکردنی ژیریی مرۆییمان، پیشاندانی ئەوەی بەهەڵە ئاراستەکراوە. چیبکەین ئەگەر گفتوگۆکان پێچەوانەی لۆجیک بوون؟ وەلامەکە پێویستە: بە ئەرگویمێنت و گفتوگۆکانماندا بچینەوە. بۆچی پێویستە جێگەی یەکەممان لایەنی فریشتەیی بێت؟ چونکە چارەسەر بۆ ئەو کەسانە دەدۆزێتەوە کە پلەیان لە ئێمە نزمترەو وەکو خۆمان تەماشایان دەکەین. ئەگەر وەکو بۆچوونی دووەم سەیریان بکەین ئەوا هەستێکی گوناهکارانەمان هەیە بۆ چەوساندنەوەی هەژارەکان. بەڵام ڕەخنە گرتن لە دۆخی یەکەم ڕەوایە: سەرکەوتنمان لە دانانی هەمان پێوەر بۆ

ولاتە هەژارەکـــان هاوشــێوەی ولاتە دەوڵەمەنـــدەکان ئەوا بڕیـار لەسـەر (وەسـتاندنی تـوێژینەوەکە دەدەیـن) زیـان بەو کەسانە دەگەیەنین کە دەمـانەوێ دادوەرانە ڕەفتاریـان لەگەڵ بکەیـن. "چەوسـانەوەی هەژاران" ئەو ڕێگەیەیە لە قەیـرانەکە ڕزگارمان دەکات. ڕەنگە یەکێک سـوود لە کەسێک ببینـێ کە هێشــتا چەوسـاوەتەوە. ڕەچـاوکردنی مەرجەکـانی قـاوە لە ئەمەریکـای خـواروو کە کۆمپانیـایەکی نێودەوڵەتی بەڕێوەی دەبـات سـوود لەو کەسـانە دەبینێـت کە کرێیەکـی کەمیـان دەداتێ، بەبێ ئەم کارە دۆخەکە خراپتر دەبێت. بەڵام ئەگەر کۆمپانیاکە قازانجێکی باشی کرد ئەوا لەسـەر ڕەنجی شـانی کرێکارەکـان دەبێـت، بـۆیە پێویسـتە قـازانجەکە وەکـو یەک دابەش بکرێت: ئەمەیە کرۆکی "بازرگانیی دادوەرانە"یە. هەر دوو دۆخە دژبەیەکەکە کە بیـــــری لێـــــدەکەینەوە زۆر بەرتەسکن.

دۆخی یەکەم تیشکی خستۆتە سـەر مەسـەلەی دادوەری، شـتێکی ڕاسـتە، لە کێشــەیەکدا کە پەیوەنـدییەکی نزیکـی بە چەوسـاندنەوەی کەسـانی تـرەوە هەیە، بەڵام سـەپاندنی ئەو بیـــرۆکەیەی کەپێیـــوایە (پێویســـتە ئەو کـــۆنترۆڵ کـــردنە چارەســــەرێکی تەواوی پێبێـــت) و لە ســـنوورێکی تەواو جیـاوازدا پەرەی پێـدرابێت، شـتێکی هەڵەیە. دۆخـی دووەم شـــتێکی ڕاســـتە لە پیشـــاندانی ئەوەی جێبەجـێ کردنـــی پرەنســـیپەکە لە بەرژەوەنـــدی ئەو کەســـانەدا نیـیە لە ولاتە هەژارەکانـدا دەژیـن. تەنهـا لە دوو ڕوانـگەوە ئەگەری هەڵە هەیە، پێویستە لە دیدێکی فراوانترەوە بۆ مەسەلەکە بنوارین. خاڵی دەسپێکی ئەم دیدە فراوانەش پەیوەندی بەو جیاوازییە

ئەخلاقییە سەرتاسەرییەوە هەیە کە لە نێوان وڵاتە دەوڵەمەندو هەژارەکاندا هەیە بە سەروەتو سامان و چاودێری تەندروستییەوە.

کاردانەوەی ئەم دیدە لە لێکۆڵینەوەی پزیشکیی نێونەتەوەییدا بەم شێوەیەیە: (أ) پێویستە توێژینەوکە بە شێوەیەکی گونجاوی ئەوتۆ بێت سوود بە وڵاتە هەژارەکە بگەیەنێت؛ و سوودەکەی بەشێوەیەکی یەکسان لە نێوان وڵاتە هەژارو دەوڵەمەندەکە دابەش بکرێت. (ب) دەبێ بە شێوەیەکی واقیعی بیر لەوە بکرێتەوە چۆن بە شێوەیەکی بەردەوام بە هەڵسەنگاندنێکی تەواوەوە هەوڵی بەرفراوانکردنی ئەو سوودە بدرێ کە بۆ وڵاتە هەژارەکان دەگەڕێتەوە. (ج) توێژەرەوان نەک بەرپرسیارێتی ئەو کەسانەیان لەسەر شانە کە لە وڵاتە هەژارەکاندا بەشداری لە توێژینەوەکەدا دەکەن بەڵکو بەرپرسیارن لەسەر تەواوی دانیشتوان. بۆیە پێویستمان بە ڕاوبۆچوونی تەندروستی گشتی هەیە، تەرکیزکردنە سەر بەرژەوەندیی بالآی ئەوانەی بەشداری توێژینەوەکە بوون، بەبێ دانیشتوان ئەوا دەچێتە قالبی هەوڵی تاکڕەوانەوە.

هێنری فۆردی بەناوبانگ دەڵێ: "مێژوو تاڕادەیەکی زۆر یان کەم قسەی پڕوپووچە" هەروەها وتوویەتی، "ئەوەی مێژوو پشتگوێ دەخات لەسەری پێویستە جارێکی تر دووبارەی بکاتەوە" هەرچەندە من خۆم ئەوەم نەکردووە، ڕێکخستنی نێودەوڵەتیی ئێستا لەسەر توێژینەوەی پزیشکی لە گەشەکردندایە، بۆ ماوەیەکی زۆر تارمایی ڕەشی نازیزم لە ڕابردوودا ناشیرینی کردبوو. ئەم ڕێکخستنە ئێستا کاراتر

بـۆتەوە بەشـێوەیەکی ڕاڕا پشـتی بەسـتووە بە: "ناکرێـت ئەوانەی بەشـداری توێژینەوەکەیـان کـردووە ڕەفتـاری خراپیـان بەرامبەر بکرێت". هەرچەندە ئەمە گرنگیی خۆی هەیە بەڵام جگە لە وڵاتە هەژارەکـان لە کـوێی تـردا ئەم تـوێژینەوانە بەم خێـراییە ڕێچـکەی بنیـادنەرانەی خـۆی گرتووە.

پات بیناتاری گۆرانیبێژ دەڵێت:

«کەواتە لێـرەدا پێویسـتە کـاردانەوەی ئەخلاقـی توێژینەوەکـانی ڕابـردوو تێپەڕێنـین، پێویسـتە گرنگـی بە چـالاکیی تـوێژینەوە نوێیەکـان بـدرێت بە بەرەنگاریبوونەوەیەکی ئەخلاقی مەزنەوە- لەو نایەکسانییە گەورەیەی تەندروستی جیهانی تەواو تێیدایە دەری بێنین».

بەشی نۆیەم
پزیشکی خێزانی سەردانی
ماڵی لۆردەکان دەکات

مرۆڤ ناتوانێ لە دار و تەختەی خواروخێچ هیچ شتێکی ڕاست دروست بکات.

(ئیمانوێل کانت)

وەکو بینیمان ئەخلاقی پزیشکی لەگەڵ هەندێ مەسەلەی گەورەدا ڕەفتار دەکات کە پەیوەندی بە مردن و ژیانەوە هەیە. لەڕووی سروشتییەوە بێت یان دەستکردی مرۆڤ، بەرەو ڕووی هەندێ شتی نائاسایی دەبێتەوە، لەوانە جمکانەی پێکەوە نووساو، شێتبوون، وەچەخستنەوەی دەستکرد، هاوشێوەیی لێکچوونی مرۆڤ لە ڕووی جینییەوە. کاتێک تێگەیشتنت لەسەر بنەمای ئەخلاقی پزیشکی بنیاد دەنێیت، لەو مەسەلانەی دەبنە سەردێڕی هەواڵەکان، ڕەنگە تۆ پێتوابێت ئەوە دیسپلینێکە بەشێوەیەکی تایبەت گرنگی بە کارە نائاساییەکان دەدات.

پزیشکەکان پێویستیان بە بڕیارگەلێکە لە ژیانی ڕۆژانەی پزیشکیدا، بەها ئەخلاقییەکانی تیا ڕەچاو کرابێ، تەنانەت لە شتێکی ئاسایی وەکو بەرزبوونەوەی فشاری خوێندا. چی

جۆره فشـارێکی خـوێن پێویسـته چارەسـەر بکرێت؟ دیـدی زۆرێـک لە خەڵـک پێیـوایە ئـارام کـردنەوەی فشـاری خـوێن دەبێتە هۆی ڕێگرتن لە جەڵدەیەکی مێشـک. ئەوە ناهێنێ بۆ کەمکردنەوەیەکی بچووکی مەترسیی جەڵدە، خۆی تووشی کـاریگەرییە لاوەکییەکـانی چارەسـەر بکـات. کەواتە ئەو فـاکتەرانە چـین ناچـارت دەکەن بڕیـار لەسـەر بەکارهێنـانی چارەسـەری فشـاری خـوێن بـدەیت؟ ژمـارەی ئەو کاریگەریگەرییە لاوەکییانە چەندن کە پزیشـک بۆ نەخـۆش ئاشکرایان دەکات، وەکو بێتاقەتی، کە نەخۆش زیاتر تووشی ئازارچەشتن دەکات، پێویستە دوکتۆر بە دەم فێرکردنەوە، ، لە پرەنسیپی کارگەیەکی دروستکردنی دەرمانی چارەسـەری فشاری خوێندا، لە ڕێگەی فێربوونی پراکتیکییەوە بەرکوڵێک لە دەرمان بکات؟ ئایا ئەوْە کاریگەریی لەسەر نووسینی ئەو ڕەچەتانە هەیە تا تووشی هەڵەی پزیشکی ببێت؟

وێنەی(٢٨) ئەم وێنەیە مەسەلە ڕەوشتییەکان لە پراکتیکی ڕۆژانەی ئاساییدا، بۆ هەر کارێکی پزیشکی دەخاتەڕوو.

لەم دوا بەشـەدا دەمەوێ سـەرنج بـخەمە سـەر دوو شت کە پزیشکانی خێزانی بەرەو ڕوویان دەبنەوە، هەمیشە کێشە ئەخلاقییەکـان لە تەکنۆلۆجیـای مۆدێرنـدا لە کێشـەیەکەوە سـەرهەڵدەدات کە لای پیشـەوەرە تەندروسـتییەکان زۆر ناسراوە: ڕاگەیاندنی پەنجاکان زۆربەکەمی دەیتوانی دوودڵی و نیگەرانیـی خێزانەکـان سـەبارەت بە پێشـهاتەکانی ئاینـدە لەچارەسەری کێشەکاندا بخاتە بەرچاو.

لەسـەدەی شـازدەیەمی زاینییـدا، مـۆنتێن ، ئەو پیـاوەی سەبارەت بە کەمتوانایی نێرینە لە فێربوونی منداڵاندا. توانی ٥٧ پەنـدی هەڵکـۆڵراو لەسـەر تەخـتە بـۆ پشـتگیریی لێکـۆڵینەوەکەی بنووسـێتەوە. ئەو پەنـدانە وتە نەترسـەکانی تیرێنسـی لەخـۆ گرتبـوو، کە دەبـووایە لەسـەر سـەماعەی پزیشـکیی دوکتۆرەکانـدا بە ڕوونـی بنووسـرایەتەوە: " بەلای منەوە مرۆڤایەتی شتێکی نـامۆ نییە" بێگومـان بەدەستهێنانی زەحـمەتە، بەلام ئـاواتێکە شـایانی ئەو کەسـانەیە لە دۆخە دژوارەکانـدا دەیـانەوێ بە گیـانی لێبـووردەیی، بە گیـانی خۆشەویسـتییەوە، یـارمەتیی خەڵـک بـدەن. مرۆڤـایەتی و چاکەکـاری، پاکـدامانییەکی مـرۆییە. بەلام مـرۆڤە لاوازەکـان ئەو تەخـتە خـواروخێچەن- کانـت لە وتە بەنرخەکەیـدا ئامـاژەی پێداون. ئەم وتەیە لەپیشـەی تەندروسـتیدا گرنگـی تایبەتیی خۆی هەیە.

تـۆڕی ژیـان ڕیسـێکی ئاڵۆزکـاوە، باشـەو خـراپە تـێکەڵە، شـانازی بە پاکـدامەنی چاکەکارییەکـانی خۆمـانەوە دەکەیـن ئەگەر بە هەڵەکـانی خۆمـان قامچیکـاری نەکرابـێ. ئەو تاوانـانەی کردوومـانە تووشـی نائومێـدی دەبـن، ئەگەر ئەو چاکانەی کردوومانە مایەی ڕێزو پێزانین نەبن.

(شەکسپیر، هەموو شتێکی خێر بە خێر دوایی دێت، بەشی چوارەم، ٦٨-٧١)

پێویستە دوکتۆری خێزان چی بکات کاتێ بەرەو ڕووی ئەم دۆخانە دەبێتەوە؟

دۆخی خلەفان

بەڕێز C تەمەنی ٧٠ ساڵە تووشی خلەفان بووە، سەرەڕای ئەوەش نەخۆشیی درێژخایەنی سییەکانی لەگەڵە (نەخۆشی درێژخایەنی گیرانی سییەکان) ژنە ٧٢ ساڵەکەی لە ماڵەوە چاودێریی دەکات. هەروەها تووشی دووبارە هەڵدانەوەی هەوکردنی سینگ بووەو دەرمانی دژەتەن وەردەگرێ، لە ماڵەوە پێویستی بە ئۆکسجینە. دەرمانەکان بەشێوەیەکی باش دژی نەخۆشییەکە کارناکەن و باری تەندروستیی لە داخزاندایە. خواردن ناخوا و شلە یان ئاوی کەم دەخواتەوە، ئەگەری هەیە ببرێتە نەخۆشخانە، لەوێ لەڕێگەی دەمارەوە دەرمانی بدرێتێ و چارەسەری سروشتی بۆ بکرێت. تاکو لەو میکرۆبە ڕزگاری دەبێت. بەلام هێندە نابات میکرۆبێکی تر سەرهەڵدەداتەوە. نەخۆشخانە بۆ ئەو شوێنێکی ئارام نییە، بە تەواوی لەگەڵی هەڵناکاو لەگەڵ ژینگەی گۆڕاودا تووشی خەمۆکی دەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا ژنەکەی دەڵێ پێویستە لە نەخۆشخانە بێت تاکو بتوانێت باشترین بڕی چارەسەر وەربگرێت.

بێنە پێشچاوت تۆ پزیشکی و پێتوایە بەرژەوەندیی باڵای بەڕێز C لەوەدایە لە ماڵ بمێنێتەوەو پشوو بدات ڕەنگە بەمزوانە بمرێت، بەلام لەوانەشە بە هەرجۆرێک بێت چەند مانگێک بژێت. بە بۆنەی خرفبوونەکەیەوە ژیانی ئەوەندەی

تر تووشی تەنگژە بووە، بەبەراورد لەگەڵ نەخۆشییەکەی. مانەوەی بۆ چەند مانگێکی تر هێندە سوودی نییە، بەتایبەتی بە تێڕوانین لەو تەنگژەیەی بەهۆی نەخۆشخانەوە دووچاری دەبێت.

وێنەی(٢٩) دۆخی ماڵەوە یان نەخۆشخانە،
کێ بڕیاردەرە؟ وە چۆن بڕیار دەدرێت؟

تۆ پێتوایە باشترین شت بۆ ئەو مانەوەیەتی لە ماڵەوە، ژنەکەی دەیەوێ لە نەخۆشخانە بێت. تۆ بۆ کوێ دەڕۆیت؟
لەم دۆخەدا جیاوازیی هاوبەش هەیە.

جیاوازی ١

ژنەکەی بەڕێز C هاوڕای تۆیە لەوەی لە ماڵ بمێنێتەوە ، بەڵام کچەکەیان کە لە نزیکییەوە دەژی، سوورە لەسەر ئەوەی داخڵی نەخۆشخانە بکرێت تا باشترین هەلی بۆ بڕەخسێ تا لەو زنجیرە هەوکردنەی تووشی سییەکانی بووەو دەبێت، ڕزگاری بێت. بەڕێز C ڕەنگە قایل بێت بە قسەی کچەکەی یان لەوانەیە دڵتەنگ بێت.

جیاوازی ۲

تۆ دکتۆرەکەی، باوەڕ وایە ئەگەر بچێت بۆ نەخۆشخانە ئیتر ئاستی تەندروستی دەگەڕێتەوە بۆ ماوەی ساڵێک یان زیاتر دەژێت، تۆ بڕیار لەسەر چارەنووسی دەدەیت، هەرچەندە بەهۆی خرفبوونەکەیەوە چاکبوونەوەی سنووردارە، لەگەڵ ئەوەشدا بەختەوەر دەبێت، ئەمە بەشێکی مەسەلەکەیە، چونکە هاوسەرەکەی لەگەڵ ئەوەی باش خزمەتی دەکات بەڵام تۆ پێتوایە باشتر وایە بچێتە نەخۆشخانە بەڵام ئەو نایەوێ لە ماڵ دوورکەوێتەوە. ئەو دەیەوێت خۆی چاودێری بکات، تەنانەت ئەگەر بە زوویی بمرێت. ڕەنگە خۆیشی ئەوەی ویستبێت.

پێویستە چۆن لە مەسەلەکە وردبیتەوە سەبارەت بەوەی لەم دۆخانەدا پێویستە چی بکرێت؟ لەم کتێبەدا بە شێوەیەکی ئەقڵانی مەسەلەکەم شیکردۆتەوە، بۆ ئەم جۆرە ڕێگایە باشترین دەسپێک دیاریکردنی ئەو مەسەلانەیە کە زۆر گرنگن. بۆ نموونە، هەندێ لە کێشەکان کە ئەم دۆخە و جیاوازییەکانی دەیورووژێنێ بەمجۆرەیە:

١-ئەگەر بەڕێز C خۆی توانای دەربڕینی دیدی خۆی هەبایە و گوزارشتی لێی بکردایە. ئەمە بەشێوەیەکی بنەڕەتی پشت بە ڕادەی لاوازیی بەهۆی خرفبوونەوە دەبەستێ.

٢-ئەگەر بەڕێز C توانای بڕیاردانی نەبوو، ئەوا دەکرێ بڕیارێک بدرێت سەبارەت بەوەی لەم دۆخەدا پێویستە چی بۆ بکرێت؟

٣- بەرژەوەندی باڵای بەڕێز C لە چیدایە، ئەگەر خۆی توانای بڕیاردانی هەبایە؟ بێگومان دیدو بۆچوونی سەبارەت بەرژەوەندیی باڵای بە شێوەیەکی سروشتی دەردەبڕی، بەڵام کاتێک ئامادەگیی ئەوەی نەبێت، ئەوا پێویستە پزیشکەکە بڕیارێک بدات کە لەگەڵ بەرژەوەندیی باڵای بەڕێز C دا بگونجێت. ئەم مەسەلەیەش هەروا ئاسان نییە، ئایا مەترسیدار نییە ئەگەر بە هۆی خرفبوونەوە پزیشکەکە بڕیار لەوە بدات ژیانی بەڕێز C شایانی بەردەوامیدان نییە. سەرەنجام باشترە لە ماڵەوە پشووبداو بمێنێتەوە؟ یان مەترسییەکە پێچەوانەیە: ئەگەر پزیشکەکە هەست بەوە بکات پێویستە نەخۆشییەکەی لە ڕێگەی دژە تەنەوە چارەسەر بکرێت، و بەڕێز C لە ژیاندا بمێنێتەوە. چۆن کەسێک دەتوانێت، خاوەن لەشێکی تەندروست بێت، ئەگەر تووشی نەخۆشییەکی وەکو خرفبوون بووبێت؟

٤-پێویستە بەرژەوەندیی باڵای بەڕێز C لە لایەن پزیشکەکەوە بڕیاری لەسەر بدرێت یان پێویستە تەنها پشت بە ویستی نەخۆشەکە ببەسترێت؟

٥- ئایا خاتوو C مافی ئەوەی هەیە بڕیار لەسەر داهاتووی ژیانی بەڕێز C بدات، لەبەرئەوەی نزیکترین کەسێتی؟

٦- لە کاتی ناکۆکی لە ناو خێزانەکەدا (وەکو ناکۆکیی نێوان بەڕێز C و کچەکەی)

پێویستە پزیشکەکە گرنگیی زیاتر بە ڕای یەک کەس بدات وەکو خاتوو C ئەگەر مەسەلەکە بەو شێوەیە بوو لە ژێر کاریگەریی چی هەلومەرجێک و چی هۆکارێک لەو هۆکارانە دەبێت؟

لیستی ئەمجۆرە مەسەلانە تەنها سەرەتای شیکردنەوەکەیە، دوای ئەوە ئەو پرسیارانە دێنە گۆڕێ سەبارەت بە چۆنێتی هاوسەنگ ڕاگرتنی تەواوی لایەنە جیاوازەکان؛ بەڵام لۆجیکی ترە بەمجۆرە شیکردنەوە دەست پێبکەین.

ئەلتەرنەتیڤی ئەم شێوە شیکردنەوانە شێوازی گفتەگۆکردنە، زۆرێک لە پزیشکان شێوازی شیکردنەوە ناگرنەبەر بەڵکو یەکسەر گفتوگۆ دەکەن. وەکو ئەوەی لە خاتوو C دەپرسن، بۆچی دەبێت بەڕێز C بڕوات بۆ نەخۆشخانە لەجیاتی ئەوەی لەماڵەوە بمێنێتەوە. ئەوەی بەلای ئەم پزیشکانەوە گرنگە، دەیانەوێ، لە پێویستییەکان، ویستەکان و دیدی ئەوانە تێبگەن کە خاوەنی کێشەکانن و کاربکەن لەپێناوی بڕیاردان بۆ ڕێگری کردن لە کێشەکان: بێگومان ڕەنگە هەمیشە بەو شێوەیە نەبێت بەڵام بە کارامەیی و ئارامگری زۆرجار سەرکەوتن بە دەستدێت. بە واتایەکی تر، ئەم ڕێگایە لە وتوویژکردن لە نێوان کەسە سەرەکییەکاندا. ڕێگەیەکە زۆربەمان لە ژیانی ڕۆژانەماندا بەکاری دێنین. ئا ئەوە ژمارەی ئەو خێزانانەیە بۆ دوای نیوەڕۆی پشووی یەکشەمە دەبێ لە ڕێگەی وتوویژەوە چی بکەن.

لە بەکارهێنانی ڕێگەی شیکاری و ڕێگەی گفتوگۆکردندا بۆ گەیشتن بە بڕیاری ڕاستەقینە، پێویستە لە هەردوو دۆخەکەدا تێکەڵەیەک لە شیکردنەوەو گفتوگۆ بەکاربهێنرێت. بەڵام بە دیدی جیاواز لە یەکتری، گفتوگۆکردن دیدی خۆی هەیە سەبارەت بە ئەخلاقە پزیشکییەکان، من لەم کتێبەدا

لەهـیچ شـوێنێک بەجیـا قسـەم لەسـەر نەکـردووە. ئەگەر بەشـێوەیەکی پـانورامیی بەرفـرەوان دۆخـی خـۆم بـخەمە پێشـچاو زۆربەی ئەم کتێـبە ڕەوشـتی پزیشـکی وەکـو مەسەلەیەکی ڕەوا دەبینێ، پێویستە لە ڕێگەی بیرکردنەوەی لۆجیکیـانەوە کـاری لەسـەر بکرێـت، ئەو بیرکـردنەوەیەش هێنـدە ئـاڵۆزە تـاکە ڕێگەیەکـیش بـۆ جێبەجـێ کردنـی شـک نابەین. کێشە جیاوازەکـان پێویستیان بە کەرەستەی جیاواز هەیە، پێویستیان بە پرۆژەی تاکگەرایی جیاواز هەیە: کارەکە لای تاکەکـانە بـۆئەوەی بڕیـار لەسـەر ئەو شـتە بـدەن کە ئەنجامی ڕاسـت بەدەسـت دێنێت. ڕێگەی گفتوگۆ وایدەبینێ ڕەوشـتە پزیشـکییەکان ، -لە ڕاسـتیدا ڕەوشـت بەشـێوەیەکی گشتی- لە بنەڕەتدا پرۆسەی کارلێکی نێوان خەڵکە.

ئەو ڕێگەیـانەی پێویسـتە پیشـەوەرە تەندروسـتییەکان لەگەڵ خێزانـی نەخۆشـەکاندا بیگـرنەبەر زۆر ئـاڵۆزە، کاتێـک نەخۆشەکە هێشتا هەرزەکارە. لێرەدا دەمەوێ مەسـەلەیەکی باو لای پزیشکە خێزانییەکان بخەمەبەرچاو: ئەویش کێشـەی ئەو کچە ١٥ ساڵییەیە کە دووگیانە.

کێشەی کچێکی هەرزەکار کە دووگیانە

کچێکـی پـازدە سـاڵە، لەگەڵ هـاوڕێیەکی قوتابخـانەی بەشـەرمەوە سـەردانی پزیشـکی چارەسـەری سـەرەتایی دەکـات. بەو مەبەسـتەی پزیشـکەکە یـارمەتی لە بـاربردنی کۆرپەلەکەی سـکی بـدات، پشـکنینەکان دەریانخسـت کە سـکەکەی نـزیکەی دە هەفـتەیە. دەیویسـت لە بـاری ببـات. سووربوو لەسەر ئەوەی دایکو باوکی بە کێشەکە نەزانن.

لە ڕاستیدا پزیشکی خێزان پێویستە قسەی لەگەڵ بکات، لەگەڵ بوونی ئەو کێشەیەی پەیوەندی بەوەوە هەیە ئایا پێویستە یان پێویست نییە هاوڕێکەی ئامادەبێت. بە پشتگیری کردن و نەرمییەوە کچەکە ڕازی دەکرێت دایک و باوکی لەگەڵ خۆی بێنێت تا لە مەسەلەی لەبارբردنی منداڵەکەدا ئامادەی گفتوگۆکە بن. ، پزیشکەکە بەرەو ڕووی کێشەیەکی ئەخلاقی گەورە دەبێتەوە. وایدابنێین پزیشکەکە زۆر بەقووڵی دژی مەسەلەی لەباربردنە، بەڵام لە وڵاتێک کار دەکات لە ڕووی یاساییەوە لەباربردن لەم دۆخانەدا ڕەوایە. ئەگەر کچەکەو باوک و دایکی ویستیان بچنە لای دکتۆرێکی منداڵبوون بە مەبەستی لە باربردنی منداڵەکە، پزیشکەکە چی دەکات؟ هەوڵیدا ڕایان بگۆڕێت، لەم کاتەدا مەودای ڕازی کردنیان تا چەندە؟ یان ئەرکە ئەخلاقییەکەی ئەوەیە تەنها لە کێشەکان بڕوانێت و بڕیاردان بۆ خێزانەکە بەجێدێڵێ؟

لەپشتی ئەم بابەتەوە چەند کێشەیەکی ئاڵۆز لە کایەدایە، پەیوەندیی بە هەریەکە لە ڕەوشتی لە باربردن و ئەوەی پێویستە پزیشکەکان ئەنجامی بدەن کاتێک بەرەنگاری کێشەی نێوان ئەرکی پیشەیی و ئەخلاقی شەخسی دەبنەوە.

بەڵام دەمەوێ تەرکیز بخەمە سەر هەریەکێ لەم دوو مەسەلەیە. دەمەوێ بەو چاوە لە مەسەلەکە بنوارم ئایا پێویستە بە بێ ئاگاداری دایک و باوکی کرداری لەباربردنەکە بۆ کچە دووگیانەکە ئەنجام بدرێت. یان کچەکە مافی ئەوەی هەیە کێشەکە بە نهێنی ئەنجام بدرێت؟ ئایا باوک و دایکەکە مافی ئەوەیان هەیە بە مەسەلەکە بزانن؟

وێنەی(٣٠) کچێکی ١٥ساڵی دووگیانە، بەڵام نایەوێ دایک و باوکی بزانن.
ئایا پەردەپۆشکردنی ئەو نهێنییە لەلایەن پزیشکەکەوە ڕەوایە یان نا؟

مێژووی سوسیدادیس لە جەنگەکانی پیلۆپۆنیشیان، لە سەدەی پێنجەمی پ.ز نووسراوە، گەنجینەیەکی دۆزراوەیە بۆ ئەوانەی ئارەزووی بیرکردنەوەی پراکتیکییان هەیە. هاوڵاتییە ئەسینییەکان بە شێوەیەکی ورد پێشبینیی ئەرگویمێنتێکی لۆجیکییان کرد پێش ڕوودانی جەنگ لەگەڵ دراوسێکانیان- بەدرێژایی جیاوازییان لەگەڵ سیستەمە سیاسییەکان سەبارەت بە دیموکراسیی نوێ. هەر لایەنێک کاتی پێدرا بەبێ وەستان کێشەکەی خۆی بخاتە ڕوو. تا ئێستاش چێژ لەو نەریتە زارەکییە دەبینین لە بڕگە یاساییەکاندا ڕەچاوی بیرکردنەوەی ئەخلاقی کردووە کە لە دادگای باڵاوە دەرچوون.

ڕەزامەندیی پزیشکی و مافی دایک و باوکان سەبارەت بەو منداڵانەی تەمەنیان لە خوار ١٦ ساڵەوەیە، هەڵقولاوی بڕیارە یاساییە ئینگلیزییەکانە : لە کەیسی جیلیکدا.

وێنەی (٣١ أ) پەیکەری سۆسیدادیس.

وێنەی(٣١ب) ڕوونکردنەوەی نەریتی زارەکی بۆ بیرکردنەوەی ئەخلاقی بەشێوەیەکی جوان لە مێژووی سوسیدادیسدا، ٢٥٠٠ ساڵ پێشتر نووسراوە؛ هێشتا زیندوو و کاریگەرە لە ماڵە خانەدانەکاندا.

کێشەی جیلیك

ڕاستییەکان

سەرەتای ساڵی هەشتاکان، ئیدارەی حکومی بەرپرس لە خزمەتگوزاری تەندروستیی نیشتمانی(NHS)- وەزارەتی تەندروستی و ئاسایشی کۆمەڵایەتی (DHSS) ڕێنمایی بۆ پزیشکەکان نووسی سەبارەت بە خزمەتگوزاریی ڕێکخستنی خێزانی. لە ڕێنماییەکەدا دوو خاڵی گرنگ باسکرابوو.

(آ) پێویستە پزیشک بەشێوەیەکی نایاسایی ڕەفتار نەکات لە نووسینی ڕەچەتەی حەبی مناڵنەبوون بۆ کچێک تەمەنی لە ١٦ ساڵ کەمتر بێت، لەگەڵ ئەوەی پزیشکەکە لە ڕووی نیازپاکییەوە بۆ مەبەستی کاریگەریی زیانی پەیوەندییە سێکسییەکان بۆی دەنووسێ.

(ب) تەنها بە ڕەزامەندیی دایکوباوک پزیشک دەتوانێ حەبی سکنەکردن بۆ کچانی خوار تەمەنی ١٦ ساڵ بنووسێ، دەبێ هەوڵ بدات کچەکە ڕازی بکات، دایکوباوکی ئامادە بکات. لەگەڵ ئەوەشدا لە دۆخە تایبەتییەکاندا دەکرێ بێ ڕاوێژکردن بە دایکوباوکی حەبی دژە سکنەکردنی بۆ بنووسرێ ئەگەر بە پەسەند زانرا ئەو حەبەی بۆ بنووسرێت.

هاوڵاتییەکی ئاسایی، خاتوو ڤیکتۆریا جیلیک، جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە نابێ حەبی دژە سکپڕی بدرێتە هیچ یەکێک لە کچەکانی بەبێ ئاگاداری و ڕەزامەندیی خۆی تا ئەو کاتەی تەمەنیان لە خوار ١٦ ساڵییەوە بێت. دەستەی خزمەتگوزاری تەندروستی نیشتمانی NHS ئەم داوایەی ڕەتکردەوە، بە بیانووی ئەوەی ئەم کێشەیە پەیوەندیی بە

بڕیــاری کلینیکیــی پزیشــکەکانەوە هەیە. خــاتوو جیلیــک داوایەکـی یاسـایی دژی وەزارەتـی تەندروسـتی وئاسایشـی نـــاوخۆ NHSS بەرزکـــردەوە لەســـەر ئەو بنەمـــایەی ئامۆژگـاری کردنـی پزیشـکەکان بە پێـدانی وەسـیلەی دژە سکپڕی بۆ کچانی خوار تەمەن ١٦ سـاڵ، بەبێ ڕەزامەندیی دایکوباوکیان کارێکی نایاساییە.

لە کۆتاییـدا کێشــەکە لە بەرزتــرین دادگــای بەریتــانی (هاوتــای دادگــای بــاڵای ئەمەریکـی): ئەنجـومەنی لـۆردان، خــرایە بەرچــاو. پێـنج دادوەر گوێـدێری کێشــەکە بـوون و چاویـان پیاخشـاندەوە، هەریەکە لەم دادوەرانە ڕاو سـەرنجی خۆیـان دەربڕی و بە جیاجیا بڕیاریاندا، نەک هەر بڕیارانـدا بەڵکـو لۆجیکـانە مەسـەلەکەیان تـاوتوێ کـرد، بەڵام بڕیـاری کۆتـایی، پێویسـتی بە کۆبڕیـاری سـەرجەم دادوەران هەبـوو. هەرچەنـدە دادوەران خـودی مەسـەلەکەیان بە تەنهـا بەلاوە گرنگ نەبوو، بەڵکو بەدوای چارەسەری یاسایی ڕاستەقینەدا گەڕان: لە لایەنـی ئەخلاقیـیەوە چـی بـژاردەیەک ڕەوایە. لە کۆتاییدا بڕیارەکان نموونەی جوانی ئەخلاقییان وێناکرد.

بڕیارەکانی دادگا

لۆرد براندۆن

لۆرد برانـدۆن هـاتە ڕیـزی خـاتوو جیلیـکەوە، لە ڕاسـتیدا لەویـش زیـاتر ڕۆیشــت. پـووختەی بڕیــارەکەی ئەوەبـوو، پێدانی وەسـیلەی دژە سـکپڕی بـۆ کچـانی خـوار تەمەن ١٦ سـاڵی، تەنـانەت بە ڕەزامەنـدیی بـاوک و دایکیشـیان، کـارێکی نایاسـاییە. بیانووەکەشـی بـۆ ئەوە بە کـورتی بەم شـێوەیەی لای خوارەوە بوو:

١-لێرەدا فاکتێکی یاسایی هەیە (بەپێی یاسای بنەڕەتی داڕێژراوی بەریتانی) ئەوەیە، هەر پیاوێک پەیوەندیی سێکسی لە گەڵ کچێک ببەستێ، تەمەنی لە خوار ١٦ ساڵییەوە بێت، تەنانەت بە ڕەزامەندیی کچەکەش، ئەوا بە تاوانکار دێتە ئەژمار.

٢-ئەوەی هاندەری تاوان بێت یان ئاسانکاری بۆ تاوانبار بکات، ئەویش تاوانکارە.

٣-ئەو کەسەی وەسیلەی دژە سکپڕی بداتە کچێک یان ڕێنیشاندەری بێت بۆ پەیداکردنی وەسیلەی دژەسکپڕی، ئەوا هاندەری تووشکردنییەتی بە پەیوەندیی سێکسی لەگەڵ پیاوێک، ئەمەش هاوبەشکردنە لە تاوانکارییەک.

٤-هەندێکەس سێودووی ئەوە دەکەن، هەندێ لە کچان پەیوەندی سێکسی هەر دەکەن ئەگەر وەسیلەی دژە سکپڕی وەرگرن یان نا، لەبەر ئەوە پێدانی وەسیلەی دژە سکپڕی هاندەری کچەکە نییە بۆ سێکسکردن. بەڵام ئەمە بە تاوان دادەنرێ لەبەر دوو هۆکار: یەکەم، ڕاستیی ئەوەی کچەکە بە دوای وەسیلەی دژەسکپڕیدا دەگەڕێت، مانای وایە دەزانێت، مەترسییەکە مەترسیی دووگیان بوونێکی نەخوازراوە، بەمجۆرە باردۆن پێداگری دەکاو دەڵێ، کچەکەو هاوڕێکەی زیاتر "سەرقاڵی چێژو خۆشیی خۆیان دەبن" کاتێ دژەسکپڕی بەدەست دێنن. ڕاستیی دووەم ئەوەیە، ئەگەر یاسا ڕێگەی بە کچەکە دا وەسیلەی دژەسکپڕی بەدەستبێنێ، بەڕەزامەندیی دایکوباوکی ئەوا ڕەنگە تووشی پەیوەندیی سێکسیی (نایاسایی) بێت، ئەوکاتە لێیان دەکێشێتەوە، یان ڕەنگە دایکو باوکو دکتۆرەکەی بترسێنێ و هەڕەشەیان لێبکات بۆ بەدەستهێنانی هەر شتێک کە دەیەوێت. براندۆن

دەنووسێت: "باشترین وەڵام بۆ ئەمجۆرە هەڕەشانە ئەوەیە، 'چاوەڕوانبە تا دەبیتە ١٦ ساڵ' ".

لۆرد تیمپلمان

لـۆرد تێمپلمـانیش پاڵپشـتیی جیلیکـی کـرد، هەرچەنـد بەشێوازێکی جیاواز لە لۆرد براندۆن هەڵوێستی وەرگرت. ئەو پێی وانییە، شتێکی نایاسایی بێت کچێکی خوار تەمەن ١٦ سـاڵ چارەسـەری دژەسـکپڕی وەربگرێـت بەمەرجـێ پزیشـکەکەیی و دایکوبـاوکی ڕازی بـن و پێیـانوابێ ئەمە لە بەرژەوەندیی باڵای کچەکەدایە. ئەو گوزارشتی لە بۆچوونی خـۆی کـرد بەوەی، چەنـد دۆخێـک هەیە ناتوانیـت ڕێگـری بکەیت لەوەی کچێک پەیوەندیی سێکسیی نایاسایی ئەنجام نەدات، دابینکردنـی وەسـیلەی دژەسـکپڕی بە مەبەسـتی ڕێگـری کـردن لە دووگیـانبوونی نەخـوازراو نە هانـدەرە، نە یارمەتی کردەوەی نایاساییش دەدات.

بەڵام ئەمە مانـای ئەوە نیـیە کلینـیکە پزیشـکییەکان بە ئـارەزووی خۆیـان ئەم وەسـیلانە بەبـێ ڕەزامەنـدیی دایکوباوکـان بـدەن بە کچـانی هەرزەکـار. ئەم کێشـەیە بـۆ چوار هۆکار دەگەڕێنێتەوە.

١-کچـی خـوار تەمەنـی ١٦ سـاڵی ئامـادەیی ئەوەی نیـیە ڕەزامەنـدبیت لەسـەر پێـدانی دژەسـکپڕی. ئەو دەنووسـێت: «گومـانم هەیە لەوەی کچێـک ١٦ سـاڵی تەواو نەکردبێـت، بڕیـارێکی هاوسـەنگ بـدات لە ....چـوونە نـاو پەیوەنـدی سێکسـییەوە» هۆکـاری یاسـایی بـۆ ئەم دۆخەش دەخـاتە بەرچـاوو دەڵێـت، لەبەرئەوەی یاسـایی نیـیە پیاوێـک کـاری سێکسـی لە گەڵ کچێکی خوار تەمەنـی ١٦ سـاڵییەوە بکـات،

تەنانەت بە ڕەزامەندی کچەکەش، لەبەر ئەوە پێویستە یاسا ئەم ڕەزامەندییە پووچەڵ بکاتەوە.

٢-نابێ پزیشک ئەو مافە بەخۆی بدات، دژەسکپڕی بداتە کچێک بە بێ ڕەزامەندیی دایکوباوک، ئەگەر ئەو ڕەچەتەیە لەبەرژەوەندیی کچەکەدا بێت یاخود نا.

٣-یەکێ لە ئەرکەکانی دایکوباوک ئەوەیە پارێزگاری لە منداڵەکانیان بکەن لە پەیوەندییە نایاساییەکان، لە ڕێگەی ڕازی کردنیانەوە، یان لە ڕێگەی سەپاندنی دەسەڵاتی باوکایەتییەوە، یان لە ڕێگەی فشارخستنە سەر ئەو پیاوەی پەیوەندی بە مەسەلەکەوە هەیە تا سێکسی لەگەڵ نەکات. بەڵام ئەگەر پزیشکەکە دژەسکپڕی بۆ کچەکە دابین کرد بە بێ ڕەزامەندیی باوکودایکی ئەوا دەستوەردەداتە توانای دایکوباوکەکە، کە مافی ئەوەیان هەیە ئەرکەکانی خۆیان بەرامبەر منداڵەکانیان جێبەجێ بکەن.

٤-بە حوکمی ئەوەی باوک و دایکن، ئەوان بەرژەوەندی منداڵەکەیان باشتر دەزانن، مافی ئەوەیان هەیە ڕەزامەندییان وەربگیرێت.

... باوک مافی ئەوەی هەیە، زیاتر سەبارەت بە کچەکەی بزانێت، پێویستە دەسەڵاتی تەواوی بەسەر کچەکەیدا هەبێت، دایکوباوک مافی ئەوەیان هەیە چاودێری کچەکەیان بکەن، ئامۆژگاری و ئاراستەی بکەن، ئەگەر توانرا ڕێگە نەدرێ پەیوەندیی سێکسی بکات تا گەورە دەبێت.

کاتی پزیشک نهێنی کچە دەپارێزێ،«دەبێتە دەستوەردانێکی نایاسایی لەسەر مافی باوک» بۆ ئەو بڕیارە باس «لە مافی دەسەڵاتی باوک دەکرێت لەسەر

ڕەفتاری کچەکەی، لە ڕێگەی ئەزمونی هێزی کۆنترۆڵی باوک، ڕێنمایی کردن، و ئامۆژگارییەوە».

«زۆرشت لە ژیانی ڕۆژانەدا هەیە کچێک لە خوار تەمەنی ١٦ ساڵییەوە پێویستە پراکتیزەی بکات»، ئەو نووسی "بەڵام نەک پەیوەندی سێکسی" من وایدەبینم مەبەستی پراکتیزەی ئامێرێکی وەکو پیانۆ بێت.

دوو دادوەر لە بەرژەوەندی جیلیک بوون، سێ دادوەریش ڕایان جیاواز بوو.

لۆرد فرەیزەر

لۆرد فرەیزەر لەگەڵ دوو دادوەرەکەی تر و جیلیک جیاواز بوو، لە بەرژەوەندی وەزارەتی ئاسایشی ناوخۆ دابەزی، لە گفتوگۆکەدا شێ خاڵی دەرهاویشت.

١-ئەگەر کچێک تەمەنی لە ١٦ ساڵ بەخوار بوو ئامادەیی یاسایی هەیە، لەسەر ڕەزامەندیی خۆی دژە سکپڕی و چارەسەر وەربگرێت.

٢-ئەگەر بێتو چارەسەرو ئامۆژگاری کردنی کچێک لە خوار تەمەنی ١٦ ساڵییەوە بێت لەلایەن دوکتۆرێکەوە، ئەوا دەستدرێژی کراوەتە سەر مافی ڕەزامەندیی دایکوباوکەکە.

٣-ئەگەر هاتوو پزیشکێک ئەمجۆرە چارەسەرەی دا بە کچێک لە خوار تەمەنی ١٦ ساڵییەوە، بەبێ ڕەزامەندیی دایکوباوکەکە، ئەوا بەرپرسیارێتی تاوانکارییەک هەڵدەگرێت.

فرەیزەر وایدەبینێ ئەم مەسەلانە سەبارەت بە ئامادەیی یاسایی تا ڕەزامەندیی تەواوی لەسەر وەربگیرێ ڕێک خراون. بەڵام لە ژمارەیەک لە یاساکاندا هاتووە، لەوەدا کورتی دەکاتەوە کە هیچ بنەمایەکی یاسایی نییە بۆ ئەوەی

کەسێک لەخوار تەمەنی ١٦ ساڵییەوە بۆی نەبێ ڕەزامەندی وەرگیرێت، لەسەر وەرگرتنی چارەسەری پزیشکی، تەنانەت وەرگرتنی دژە سکپڕی. سەبارەت بەو بیانووەی لۆرد تێمپلمان پێشکەشی کردووە، دەگەینە دەرەنجامێکی پێچەوانە. مشتومڕ لەسەر ئەوە دەکرێت، «ئەو کچەی تەمەنی نەگەیشتۆتە ١٦ ساڵ، دەتوانرێت ڕەزامەندیی وەربگیرێت، لەسەر پەیوەندیی سێکسی، تاکو دەرەنجامێکی یاسایی بێتە بوون، بۆئەوەی ئەو پیاوەی پەیوەندی سێکسیی لەگەڵ دەکات بە تاوانی دەستدرێژیی سێکسی، تاوانباری نەکەن (هەرچەندە هێشتا تاوانبارە بەڵام بە بڕێکی کەمتر)».

لۆرد فریزەر دەڵێ بنەمای یاسایی مافی دایک و باوک بۆ کۆنترۆڵ کردنی منداڵ لەبەرژەوەندی منداڵدا شتێکە بوونی هەیە.

لە بەرژەوەندی منداڵدایە باوک تەنها بەپێی ئەرکی باوکایەتی بەرامبەر منداڵەکە، ڕەفتار بکات... لە ڕاستیدا ڕادەی کۆنترۆڵ کردنی منداڵ لەلایەن باوکەوە، بەسەر منداڵی دیاریکراودا جێبەجێ دەبێت، ئەو منداڵانە دەگرێتەوە لە ڕووی پراکتیکییەوە جیاوازن بە جیاوازییان لەڕووی زیرەکییەوە، لەڕووی تێگەیشتنەوە. بەڕای من ڕاست نییە دادگا، ڕەچاوی ئەم ڕاستییانە نەکات. نەریتی کۆمەڵایەتی دەگۆڕێت، پێویستە یاسا ڕێزی ئەم گۆڕانکارییانە بگرێت کە گرنگیی خۆیان هەیە.

دوای وردبوونەوە لە بڕگە جیاوازەکانی پێشوو، لۆرد فرازەر لەسەری دەڕواو دەنووسێ:

تەنها بە دەستبەرداربوونی باوکودایک لە منداڵی خوار تەمەنی ١٦ بەس نییە بۆئەوەی کێشەکە چارەسەر بێت، لە تانەدان لە میانەی گەڕانەوە بۆ مافی دایکوباوک بەزەبر لەهەر تەمەنێکی دیاریکراودا بێت. کەس گومانی لەوەدا نییە منیش گومانم نییە لە زۆربەی کێشە گەورەکاندا باشترین دادوەر بۆ چاودێری منداڵ دایکوباوکییەتی، گومانم نییە هەرچارەسەرێک بدرێتە منداڵی خوار١٦ ساڵ، دەبێ بە ڕەزامەندیی دایکوباوک بێت، بەڵام خاتوو جیلیک دەبێ حەقی تەواوی ئەوە بدات کە مافی باوکێک ڤیتۆ بکرێت و پووچەڵ بکرێتەوە. چونکە لێرەدا لەژێر کاریگەریی هەندێ هەلومەرجدا، پزیشکێک مافی ئەوەی هەیە باشترین بڕیاربدات لەسەر چارەسەری پزیشکی و تەنانەت ئامۆژگاری کردنی ئەو کچە، کە دەبێتە هۆی خۆشگوزەرانی بۆی باشتر لە دایکو باوکی خۆی. ئەوە ئاشکرایە منداڵان لەهەردوو ڕەگەز دوودڵن لە متمانەکردن بە باوکودایکیان سەبارەت بە مەسەلە سێکسییەکان... لێرەدا هەندێ حاڵەت هەیە پزیشکەکە هەستی پێدەکات... ئەگەر ئەمە ڕاست بێت، ئاماژەیەکی بەهێزە بۆ ڕەوایەتی دان بە مافی پزیشک بۆ ئەو دۆخانەی دەچێتە خانەی بەرژەوەندیی کچەکەوە، لە ئامۆژگاری کردن سەبارەت بە کەرەستەکانی دژە سکپڕی بە کچەکە ئەگەر پێویستی بەوەکرد، بە بێ ڕەزامەندیی دایکو باوکی تەنانەت بە بێ ئاگایی ئەوان.

ئەو بۆچوونەکەی لۆرد براندۆن ڕەتدەکاتەوە، کە دەڵێ هەر پزیشکێک لە ڕێگەی یارمەتیدان و هاندانی کچێکەوە بۆ بەستنی پەیوەندیی سێکسی بە پێدانی کەرەستەی دژە سکپڕی، یان ئامۆژگاری کردنی کچان بۆ بەکارهێنانی

کەرەستەی دژە سکپڕی، لە خوار تەمەنی ١٦ ساڵییەوە، ئەوا بە پێی یاسای تاوانە سێکسییەکان لە ساڵی ١٩٥٦ تاوانێکی گەورەی ئەنجامداوە.

ئەمەش پشت دەبەستێ، بە نییەتی پزیشکەکان، ئەم بانگەوازە گرنگییە بەو پزیشکانە دەدات، بە ڕاستگۆیی،کاردەکەن لە پێناو بەرژەوەندی باڵای کچەکان، من پێموانییە پزیشکێک وەکو چارەسەر دژەسکپڕی بنووسێت، یان ئامۆژگاری کچێک بکات بۆ بەکارهێنانی مادەی دژەسکپڕی، تاوانێکی کردبێت.

لۆرد سکارمان

لۆرد سکارمان وایدەبینێ مەسەلەی توانای کچان بۆ بە دەستهێنانی ئەو مادانەی دژە سکپڕی زۆر وردترە لە بۆچوونەکانی لۆرد فرایزەر:

دەمەوێ بڵێم لە ڕووی یاساییەوە، مافی دایکوباوکە ڕەزامەندبن لەسەر ئەوەی کچە منداڵەکەیان کە لە ١٦ ساڵ کەمترە ئەو چارەسەرەی پزیشک دەینووسێ وەری بگرێت یان نا، ئەگەر منداڵە کچ بێت یان کوڕ ئەو توانایەی هەبوو تێبگاو هێندە زیرەک بێت مەسەلەکە تاوتوێ بکات، پێشنیاری تر بۆ ئەوە چییە؟

سکارمان لەکورتی دەیبڕێتەوەو پێیوایە، ڕێنماییەکانی تەندروستی و ئاسایشی کۆمەڵایەتی DHSS بەهەند وەربگیرێ وبەبێ ڕێگەدان بە پزیشک تا شکۆمەندیی دایکوباوکان پێشێل بکات.

سکارمان لە دوو خاڵدا هاوڕای فرایزەرەو لە یەکێکیاندا هاوڕای نییە.

لۆرد برێج

لـــۆرد بـــرێج مەســـەلەیەک ئەورووژێنـــێ، لە هـــیچ بڕیارنـامەیەکی تـردا ڕاسـتەوخۆ بەوشـێوەیە نەهـاتووە. ئەو پشـــتی بە بـــڕگە یاســـاییەکانی ڕەوشـــتە کۆمەڵایەتییەکـــان بەستووە، هەروەکو لە ئەزمونی کەیسێکدا دەنووسێ:

ئەگەر بەڕێـوەبەرایەتییەکی دەوڵەت، لەیاسـا دەرچـوو... ئەوا دادگـا مـافی ئەوەی هەیە، بەوپەڕی خـۆڕاگرییەوە هەڵە یاساییەکە چاکبکاتەوە... بڕیار لەو کەیسـانە بدات کە پڕن لە هەڵە و ڕێگرن... پێویسـتە گوزارشـت لە ڕای پێشـووی بکات لەو کێشـــانەی پێویســـتی بە مشـــتومڕی کـــۆمەڵایەتی و ئەخلاقییە، هیچ دەسەڵاتێک مـافی ئەوەی نییە قسـەی لەسـەر بکات.

کەواتە لـۆرد بـرێج دژی لـۆرد بـرادۆنەو هـاوڕایە لەگەڵ فرایزەر و سکارمان.

DHSS کەیســەکە دەبـاتەوە، جیلیـک، سـێ بە دوو دەیدۆڕێنێ.

تێبینی و سەرچاوەکان

Chapter 1

-Ice-cream stall owner, in M. Pryce Aberystwyth Mon Amour (Bloomsbury: London, 2001)
-See W. H. Auden's poem: Musée des Beaux Arts. Faber and Faber, 1979 Isaiah Berlin, The Hedgehog and the Foe (Weidenfeld & Nicolson, 1953) As written by Zadie Smith in the Guardian (London) review (1 Nov. 2003), p. 6

Chapter 2

-Thucydides, History of the Peloponnesian War, tr. R. Warner, (Penguin: London, 1954)
-Warburton N, Thinking from A to Z, 2nd edn. (Routledge, 1996) Colin Spencer, Heretic's Feast: A History of Vegetarianism (University Press of New England, 1996)
-J. Rachels, 'Active and Passive Euthanasia', New England Journal of Medicine, 292 (1975). 78-80; reprinted in P. Singer (ed.), Applied Ethies (Oxford University Press, 1986) - for the cases of Smith and Jones
-J. Glover, Causing Death and Saving Lives (Penguin, 1977), p. 93 - for the cases of Robinson and Davies (originally from an article by P. Foot) For a detailed account of the Cox case, see I. Kennedy and A. Grubh. Medical Law, 3rd edn. (Butterworths, 2000)

Chapter 3

-J.S. Mill on Bentham in London and Westrminster Reviere, 1838; reprinted in Dissertations and Discussions I, 1859

-Tony Bullimore's account of his rescue is given in Saved (Time Warner Books, 1997).

Calculating the cost of the rescue is not at all straightförward, as Bullimore himself discusses (p. 293). One could put a price on all the person-hours, the airplane, and ship usage. This would probably come to several million pounds. Alternatively you might argue that all the personnel would have been paid anyway – so the only extra cost was the wear and tear on the planes and ships. Or you could say that the rescue was useful traïning and cost-free. In many situations the cost estimation of health care nteirventions are similarly open to enormous variation depending on what is ineluded in the calculation.

Chapter 4

-Laurence Sterne, The Life and Opinions of Tristram Shandy,

-Gentleman (1760; Everyman Library), chs. 2 and 1 The Human Fertilisation and Embryology Act, section 13(5) I. Kennedy and A. Grubb, Medical Law (3rd edn. Butterworths, 2000), PP. 1272-3

Montesquieu said that 'Men should be mourned at their birth, and not at their death'

-D. Parfit, Reasons and Persons (Oxford University Press, 1984), ch. 16

Chapter 5

- J.L. Borges, 'The Art of Verbal Abuse', tr. S. J. Levine, The Total Library ed. by E. Weinberger (Viking: London and New York, 1999)
- J. Rawls, A Theary of Jistice (Oxford University Press, 1972)

Flew, An Introxduction to Western Philosophy (Thames and Hudson, 1989)

- R. Gillon, Philosophical Medical Ethics (Wiley & Son, 1986)
- G. Priest, Logic:A Very Short Introduction (Oxford University Press. 2000)

Chapter 6

-N. Gogol 'Diary of a Madman', 1835 tr. C. English Plays and Petersburg Tales (Oxford University Press, 1995) The discussion on protecting society from dangerous people owes a great deal to Harriet Mather who developed many of these ideas in the course of her studies as a medical student.

-L. Reznek, The Nature of Disease (Routledge & Kegan Paul, 1987)B v Croydon District Health Authority (1994) 22 BMLR 13

Chapter 7

M Montaigne, 'On the Resemblance of Children to their Fathers', The Complete Essays tr. M. A. Screech (Allen Lane, The Penguin Press, 1991)

- M. Parker and A. Lucassen, Lancet, 357 (2001), 1033-5, for the cases concerning paternity
President's Commission on the Ethical Issues of Genetic Testing Am Med News 26 (1983) p. 25
Institute of Medicine, Committee on Assessing Genetic Risks, Assessing Genetic Risks (National Academy Press, 1994), p. 276
-D. C. Wertz, J. C. Fletcher, and J. J. Mulvihill, 'Medical Geneticists Confront Ethical Dilemmas: Cross-Cultural Comparisons among 18 Nations', American Journal of Human Genetics, 46 (1990), 1200-13 General Medical Council 2000 Confidentiality: Protecting and Providing Information www.gmc-uk.org
-M. Parker and A. Lucassen, 'Genetie Information: A Joint Account?', BMJ (in press)

Chapter 8

-C. Dickens A Christmas Carol, 1843
-T Hope and J. McMillan, Challenge Studies of Human Volunteers: Ethical Issues'. Journal of Medical Ethics 30 (2004) p. 110-l16, for standard of minimal harm'
1. Chalmers and R. I. Lindley, Double Standards on Informed Consent to Treatment' in L. Doyal and J. S. Tobias (eds.), Informed Consent in Medical Research (BMJ Books, 2001), pp. 266-76
Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS) in collaboration with the World

Health Organization (WHO) Geneva,y International Ethical Guidelines for Biomedical Research Involving Human Subjects (1993)

-The 1993 guidelines were superseded by revised guidelines in 2002

The revision was, in part, in response to the controversy following the study considered in the second part of this chapter. The members of the group who wrote the revised guidelines were unable to agree over the issues discussed. It is interesting to read the varying opinions (see website above)

- M. Angell, 'Ethical Imperialism? Ethics in International Collaborative Clinical Research', New England Journal of Medicine, 319 (1988), 1081-3

- P. Lurie and S. M. Wolf, 'Unethical Trials of Interventions to Reduce Perinatal Transmission of the Human Immunodeficiency Virus in Developing Countries', New England Journal of Medicine, 337 (1997), 853-6

A good way of following the debate on trials in poor countries is to start with the following article that is available on the BMJ website through searching the archive, Many of the key articles are available free online and can be accessed from the reference list at the end of the following article: Solomon R. Benatar and Peter A. Singer, 'A New Look at International Research Ethics', BMJ 321 (Sept. 2000), 824-6.

For an excellent discussion of exploitation see A. Wertheimer, Exploitation (Princeton University Press, 1996)

Chapter 9

- I. Kant, 'Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht', tr. I. Berlin, in The Crooked Timber of Humanity (Fontana Press, 1991)

پراکتیزەکردنی مەرگی ئاسان، ڕێک پێچەوانەی ئەو نەریتەیە، لەکۆنەوە ڕێزی لێگیراوە:" مەکوژە، کوشتن گوناهە". بەڵام لەژێر قورسایی هەندێ هەلومەرجدا، کوشتنی بە بەزەیی بەپێی دوو پرەنسیپی مۆراڵی، لەپیشەی پزیشکیدا ڕێزی لێگیراوە: ئەو دوو پرەنسیپەش، سەربەخۆیی بڕیاردانی نەخۆش، لەگەڵ لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندییە باڵاکانی نەخۆشەکەیە. دەکرێ مردن باشترین بژاردەبێت بۆ نەخۆش؟ من باوەڕم وایە بەڵێ دەبێت. دادگاکان باوەڕیان وایە دەبێت، پزیشک و پەرستارەکان باوەڕیان وایە دەبێت، کەسە نزیکەکان باوەڕیان وایە دەبێت. لە بواری چاودێریی تەندروستیدا هەمیشە ئەم پرسیارە بەهێمنی دەکرێت، کاتێک دەردی نەخۆشێک بێ دەرمانە، نەخۆشەکە لەقۆناغێکدایە ڕۆژێک یان دوو ڕۆژی تر دەمرێ، بەڵام لە ڕێگەی چارەسەری بەهێزەوە وایان لێکردووە چەند هەفتەیەک زیاتر بژی، بەتایبەتی ئەو نەخۆشانەی تووشی ژاراوی بوونی کیمیایی خوێن، یان نەخۆشییە کوشندەکان بوون. چارەسەری دژەتەنەکان یان پێدانی کانزاو شلەمەنی لەڕێگەی دەمارەوە هەرچەندە کاریگەریی لەسەر نەخۆشییەکە دەبێت، بەڵام ناتوانێ تەشەنەکردنی نەخۆشییە بنەڕەتییەکە بوەستێنێ. زۆرجار هەموو ئەوانەی گرنگیی بە چارەسەری نەخۆشەکە دەدەن پێیانوایە لە بەرژەوەندی نەخۆشەکەدایە ئێستا بمرێ، باشترە لەوەی لە ڕێگەی چارەسەرەوە دوو هەفتەیەک تەمەنی درێژبکرێتەوە.

دەزگای ڕۆشنبیریی جەمال عیرفان
لەسەر ئەرکی (د. تەها ڕەسووڵ) چاپکراوە

2022